

SVĚDECTVÍ

čtvrtletník pro politiku a kulturu ————— ročník VI, číslo 24

Slovenské Národné povstanie

„Slovenský štát“ a extrémisti

O počátcích zahraničního odboje

Revizionismus včera a dnes

Poslání a stav kulturních časopisů — Poznámky ke Stanovisku ÚV KSČ

Surrealismus proti proudu

Kafkárna

hook

hrabal

lamberg

táborský

teige

Svědectví, čtvrtletník pro politiku a kulturu

Redakční rada: Josef Jonáš, Emil Kovtun, Radomír Luža, Vladimír Peška, Mojmír Povolný, Jan Starý, Pavel Tigríd.

Redaktor: Pavel Tigríd

Administrátor: Jaroslav Vrzala. *Grafická úprava:* Ladislav Sutnar. Vychází čtvrtletně.

Roční předplatné i s poštovným: US dolarů 5.00, švýc. franků 20.—, franc. franků 25.—, angl. liber 1.15.—, rak. šilinků 100.—, něm. marek 20.—. *Cena jednotlivého čísla* US dolarů 1.50.

Předplatné se platí mezinárodní poštovní poukázkou, šekem (znějícím na *Svědectví*), nebo mezinárodními poštovními odpovědkami na kteroukoli z těchto tří adres: *Svědectví*

Box 1181, Grand Central Station, New York 17, N.Y., U.S.A.

6, rue du Pont de Lodi, Paris-6e, Francie.

Wien V, Margaretenplatz 7, Rakousko.

Redakční sdělení, dopisy čtenářů a příspěvky posílejte na pařížskou adresu. Vzhledem k platným valutovým předpisům čtenáři v ČSSR dostávají časopis zdarma.

Podepsané poznámky a články nevyjadřují nutně stanovisko redaktora nebo redakční rady.

Imprimé en Belgique

Svědectví   **Revue trimestrielle tchécoslovaque**

6, rue du Pont de Lodi, Paris-6e, France

Directeurs de la Publication: Jaroslav Vrzala (France), Gabriel Fragnière (Belgique)

Svědectví   **Czechoslovak Quarterly Review**

Box 1181, Grand Central Station, New York 17, N.Y., U.S.A.

Svědectví   **Tschechoslowakische Vierteljahrszeitschrift**

Wien V, Margaretenplatz 7, Oesterreich.

Printed by Imprimerie Sainte-Catherine S.A., Bruges, Belgium.

SVĚDECTVÍ

čtvrtletník pro politiku a kulturu

ročník VI _____ číslo 24 _____ léto 1964

---

poznámky k událostem 315

- Redakční 315
Sidney Hook Revizionismus včera a dnes 318
Eduard Táborský O počátcích zahraničního odboje 322

články 325

- John Strachey* Demokracie, socialismus a svoboda (II) 325
Slovenské Národné povstanie — Faktografia 335
Michal Kotora Žilina zpred dvadsiatich šiestich rokov 353
Robert F. Lamberg „Slovenský štát“ a extrémisti 357

literatura a umění 371

- Z básní Viléma Polláka 371
Poslání a stav kulturních časopisů 373
Karel Teige Surrealismus proti proudu 383
Anna K. Zřetrapných etud první : v tramvaji 404
Bohumil Hrabal Kafkárna 407
Bibliografie knih a článků o ČSSR 413
Jaroslav Jira Surrealismus včera a dnes 416

ROZHOVOR S JIŘÍM VOSKOVCEM

který původně vyšel ve 22. čísle *Svědectví*, měl nevídaný ohlas a úspěch u našich čtenářů, kteří nám psali z celého světa a žádali další výtisky. Vzhledem k tomu, že i separáty tohoto rozhovoru jsou zcela rozebrány, rozhodli jsme se vydat další

SEPARÁTNÍ OTISK

který je nyní k dispozici. Cena jednoho výtisku je 0.50 dolarů, třicet výtisku 10.-dolarů, včetně poštovného. Platit lze mezinárodní poštovní poukázkou, šekem (znějícím na *Svědectví*) nebo mezinárodními poštovními odpovědkami. Objednávky řiďte na jednu z těchto tří adres :

V Evropě : 6, rue du Pont de Lodi, Paris-6e, Francie
Wien V, Margaretenplatz 7, Rakousko

v U.S.A. : Box 1181, Grand Central Station, New York 17, N.Y.
U.S.A.

Redakční

Toto letní číslo našeho časopisu je z velké části dokumentární. Možno říci, že vznikalo ve spolupráci s našimi druhy doma, kteří určovali nejnaléhavější tematiku, již se třeba zabývat, nebo vybrali k přetisku texty zvlášt časové či u nás opomíjené. Tak se na příklad ukázalo, že jubilejní rok Slovenského národního povstání se neobejde bez základní faktografie této dějinné události, jež nesporně patří k nejvýznamnějším v novodobé slovenské i československé historii. Kultovní historiografie hrubě zkreslila obraz povstání a dosud provedené korektury zdaleka nestačí; a plnou pravdu napsat prostě nelze vzhledem k ideologickým i osobním poměrům, převládajícím v KSČ. Faktografie, kterou uveřejňujeme (viz str. 335) není jistě ani úplná, ani bez nedostatků; budeme povděční čtenářům všude ve světě, když nás na tyto chyby upozorní, aby separátní vydání, které připravujeme, bylo už úplné a přesné. Neváhali jsme v této souvislosti otisknout i kritickou stať Lambergovu (viz str.357) o slovenském ľudakismu. Víme, že bude (spolu s bibliografií) chápána tak, jak je míněna: jako příspěvek k naší znalosti moderních slovenských dějin, jejichž část tisoovské intermezzo nesporně tvoří a v jehož rámci povstání vzniklo a

probíhalo. Stejným duchem se nese i poznámka o událostech v Žilině před dvacetišesti roky (viz str. 353).

Solidarita bez -ismů

Spolupráce, o níž jsme se zmínili na začátku, ukládá tomuto časopisu nemalou odpovědnost. Snad postačí, když tu řekneme, že jsme si jí plně vědomi. Vždyť nejnovější vývoj u nás ukazuje, že přes všechny hrůzné zkušenosti stalinské minulosti, dogmatické síly v KSČ nejenom vyhrožují administrativními zásahy, ale neváhají je i provést — máme-li vůbec užít tohoto eufemismu pro holou perzekuci lidí, především komunistů, kteří se neprovinili ničím jiným, než hledáním pravdy. Je třeba, aby věděli — oni i jejich pronásledovatelé —, že se o nich ví, všechno a do podrobností. Jejich odvaha i oběť nejsou ani marné, ani neznámé v širším světě, jejich zápas není už veden v přítmi a v izolaci. Možná, že naši domácí dogmatikové se ještě jednou pokusí, stojíce opravdu už zády ke zdi, zastavit postup nezastavitelného, utáhnout šroub, hlídat lidi i myšlenky. Situace je zatím taková, že i tak přísně stranickým zájmem prodechnutý text, jakým jsou Poznámky ke Stanovisku ÚV KSČ (viz str. 373), musí vyjít v zahraničním nekomunistickém časopise, má-li

vůbec spatřit tiskařskou čern. Správně poznamenává jejich autor hned úvodem :

Kdyby obrodný proces, zahájený u nás po XII. sjezdu strany pronikal rychleji také do oblastí ideově výchovné práce a do stranického aparátu, vyšla by tato odpověď v jednom z našich kulturních časopisů. Objektívni podmínky takový postup dosud nedovolují.

Není náhodou, že právě tuto pasáž citoval i Jan Fojtík, ideologický komentátor *Rudého práva* (ve vydání z 26. června 1964), prý na důkaz kam až může zavést člena strany jakýsi pomýlený idealismus, „filosofie bezohledností“ kritiky, která se vřazuje do proudu nepřátelského podvrtnictví“. Fojtík se ani nepokouší o tvrzení, natož o důkaz „pomluvného“ či „zkreslujícího“ charakteru této kritiky (prý ho „nyní nezajímá“); naopak píše :

... věta o 'objektivních podmínkách' prvního kroku na území za barikádou stojí za pozornost. Rozhodnutí, které kdokoli může vydávat za příklad osobní iniciativy, 'svoobodného činu' svým způsobem zcela náhodné, jistý druh dobrodružství, je omlouváno nevyhnutelností. Tím má být současně zachováno zdání ušlechtilosti, máme být přesvědčeni, že 'pravda' je nad 'dějinami', že pravda je jediným bohem, kterému se musíme klanět. Stačí ovšem zvrácená představa o tom, co je a co není pravdivé, aby se začala tragikomedie.

Sotva může být výstražnějšího příkladu dogmatického, hluboce reakčního způsobu myšlení a argumentace, již se v poslední době stranické vedení chytá jak tonoucí stěbla a poskytuje znovu sluch i novinový papír své poslední stalinské záloze — Foj-

tíkovi, Štollovi, Taufrovi a brzo jistě i Drdovi a Reimanovi. Opět jako v nejhlubší stalinské noci se slovo pravda objevuje v úvozovkách; zase hrozí Štoll, že lidskost se nesmí chápat „abstraktně a spekulativně“; znovu se manipuluje pojmy jako „zvrácená představa“ o tom, co je a co není pravdivé, jakoby pravda ve společenské oblasti nebyla vždy a přesně zjistitelná; zase obchází obludné, temné strašidlo zostrujícího se třídního boje (tentokrát v rouchu „povrchní kritiky kultu osobnosti“), hledající za bílého dne, ale s lucernou v ruce soudruhy, kteří „na území za barikádou“ (!) chystají se upsat „službě nepříteli“; zase jednou na šesti sloupcích *Rudého práva* vyhrožuje Taufer „rozhořčeným mladým mužům“ (ale také Novomeskému a Seifertovi) temným upozorněním, zda si vůbec jsou vědomi „děšivé vnitřní logiky“ svého počinání. Neboť je třeba vědět (už zase!), zda to, co si komunisti myslí, co říká, co píše, je (mluveno s Fojtíkem) „součástí apologie všeho zdravého, na čem socialismus spočívá“, nebo naopak „sproté nepřátelství maskované radikální oddanosti ideji socialismu“.

Liché záminky dogmatiků

Tato formulace, jak opsaná z Urválkovy „obžaloby“ z dob politických procesů, vyvěrá z pramenů mnohem klubších, než by se na první pohled zdálo. V historii KSČ — jak na to poukazují někteří marxističtí historikové u nás — je nutno jít zpět k „bolševizaci“ strany a k V. sjezdu (jehož sektářské these tak náruživě hájil Novotný na konferenci předsedů závodních organizací KSČ letos v květnu), zpět k té opravdu zvrácené poučce o cíli, který světi všechny prostředky, i ty nejhorší, zpět k Neumannově kředu, že „strana má vždy pravdu“.

Stať Karla Teigehe (viz str. 383), psaná v roce 1938, je v tomto směru objevnou a časovou. Ukazuje totiž mimo jiné, že ložiska bacilů dogmatismu a sektářství v KSČ jsou starého data, a že dnes běžná interpretace, jež připisuje všechny přehmaty, chyby a zločiny výlučně „kultu osobnosti“

J. V. Stalina, je povrchní a neodpovídá historické pravdě.*

Teige přesvědčivě prokázal, že tehdejší i dnešní dogmatikové se schovávají za „lichou záminku“, když tvrdí, že kritika negativních zjevů komunistické politiky by mohla dát odpůrcům do ruky vítané zbraně a argumenty. Za touto výmluvou, píše Teige, „skrývá se pokrytecky snaha omezit nebo umlčet nepohodlné kritické hlasy“. Neboť : „Pro dialektický materialismus jsou kritická a revoluční činnost synonyma. Sloužíme společné věci avantgardy umění a avantgardy proletariátu, boji za skutečnou svobodu ducha, jestliže protestujeme proti každé persekuci nezávislého umění, ať ony censurní dekrety podepisuje kdokoliv.“ A jinde : „Censura, konfiskující díla vědecká a umělecká avantgardy, byrokracie, persekvující autory, a žurnalistika, schvalující 'jasně a bezvýhradně' takové jednání, nemají s demokracií, s levicí a se socialismem pranic společného.“

Dialektický paradox

Jestliže opravdu u nás dogmatikové ještě jednou utahnou šroub, pak tento zoufalý, sebeobranný pohyb bude zároveň solidní přípravou jejich konečného pádu. Je to obměna onoho dialektického paradoxu, o němž v souvislosti s vývojem sovětské společnosti píše Strachey (viz str. 325) : stabilizace, rozvoj, ba sama existence *skutečně* socialistické společnosti jsou neslučitelné s totalitou, terorem, zatajováním očividných skutečností, potlačováním kritiky, persekucí kritiků, vražděním myšlenek i lidí. Všimněme si : kolik už svých dětí, bezhlavě a od zdi ke zdi, napravo i nalevo, požrala Novotného „koncepce“

socialistické revoluce : Clementise i Širokého, Čepičku i Števčeka, Bacílka i Halase, Köhlera i Biebla — a svým způsobem i Gottwalda a Zápotockého — a čeho se dosáhlo, co se změnilo, pokud se to nezměnilo k horšímu? Jaký div, že jsou už zcela vyčerpány zálohy komunistů, kteří by dnes byli ochotni se zapojit do tohoto smrtonosného kolotoče — kromě té hrstky zkompromitovaných dogmatiků, kteří už nemají co očekávat ani od života, ani od společnosti.

Ve stejných železných kleštích dialektiky se ocitá Novotného skupina, když omezuje či znemožňuje kritické rozpravy o skutečných kořenech nedostatků a krizí, jež se dnes projevují prakticky ve všech oblastech života. Znemožňuje totiž tak i jejich nápravu a překonání. V oblasti ekonomické to má za následek, že si tu dogmatikové velmi rychle podřezávají větev, na které sami sedí : neboť jenom důslednou analýzou skutečností a volnou debatou mohou národohospodáři, plánovací odborníci, sociologové a pod. dospět ke konkrétním závěrům a zmapovat cestu, vedoucí k trvalému, byť pozvolnému zlepšování hospodářské situace země. Paradox je v tom, že právě v takovéto zásadní amelioraci je jediná trochu solidnější naděje Novotného skupiny na oddálení vlastního pádu.

K tomu všemu nutno dodat, že náznaky dočasného zvratu u nás ke způsobům, připomínajícím některé neblahé úkazy z údobí stalinismu, nevyvěrají výlučně ze zvláště jejich domácích protagonistů. Ideologický zmatek a mocenský rozkol v mezinárodním komunistickém hnutí k tomu přispívá svým dílem, stejně jako historické rozhodnutí Chruščovovo vyvést země komunistického bloku z téměř totální izolace stalinské éry a (poprvé od ruské revoluce) konfrontovat marxistickou teorii

---

* Dokonce se ve jménu "nové pravdy" nebude smět znát "stará pravda", máme-li uvěřit oznámení vydavatelstva Svazu protifašistických bojovníků, v němž se praví, že byly z oběhu staženy cizojazyčné knihy o Terezíně, v nichž se čte tento citát ze Stalina : "Mír bude zachován a upevněn, vezme-li lid věc zachování míru do svých rukou a bude-li ji hájit až do konce". Kniha půjde do stoupy také pro citát z Gottwalda o Slánského aféře. (Viz *Literární noviny*, č. 27, 4. července 1964).

i praksi se skutečnými a zkušenostmi ostatního světa. V případě československém tato konfrontace, v kombinaci s deseti hubenými lety Novotného vlády, se neobešla bez šoků, jejíž důsledky nelze zahladit ani zastrašováním lidí, ani umlčováním komunistů. Nejvyšší cena, kterou dogmatismus zaplatil u nás za svou nadvládu, je ztráta důvěry celé jedné generace, která se zrodila už v totalismu a nic jiného nikdy nepoznala. Tato generace hledá alternativu ke svým životním zkušenostem. Je v logice dění, že ji hledá (vědomě, ale často také nevědomky) ve směru, v němž tuší skutečný, chcete-li socialistický humanismus.

Revizionismus včera a dnes

Hledáme-li v marxistickém hodnocení revizionismu nějaký společný znak, dospějeme k poznání, že to jediné, co marxistické kritiky v tomto ohledu spojuje je tendence užívat pojmu „revizionismus“ jako snižujícího, urážlivého označení. Po Eduardu Bernsteinovi se už žádný z vykladačů Marxova díla neprohlásil za „revizionistu“ — ihostejno, zda z díla učitelova vyčetl Kanta či Blanquiho. Všichni rozhodně popřeli, že by snad chtěli revidovat nebo pozměňovat Marxovy názory. Tvrdili, že jen „obnovují“ jeho myšlenky, zbavují je všeho dodatečného „znečistění“ a předkládají je znovu v jejich ryzí podobě.

Loni vyšla v Londýně fascinující sbírka esejí o revizionismu (*Revisionism. Essays on the History of Marxist Ideas*, George Allen and Unwin Ltd., Londýn, 1962). Úvodní studie Leopolda Labedze* a řada ostatních úvah této sbírky ukazují, že proces „znovuobjevování“ Marxe stále pokračuje. Nepřátelství k pojmu „revizionismus“ a ke všem pokusům o kritické zkoumání Marxova myšlení je paradoxní zejména tím, že právě ti, kdo se vydávají za jakési strážce pravé víry, zdůrazňují nesporn-

ný „vědecký charakter“ marxismu. A přece sama povaha vědeckého výroku vyžaduje, aby to byl výrok tentativní, odvislý na stálém kritickém ověřování metod, jimiž se k němu dospělo. Bylo by se tedy možno právem domnívat, že revizionistický postoj je vědeckému myšlení vlastní. Vždyť už od druhé poloviny minulého století, kdy Charles Pierce formuloval svou teorii „kritické omylnosti“, se stalo zcela běžným pokládat každé vědecké tvrzení v zásadě za kritizovatelné a odvolatelné v zájmu systematické přesnosti a užitečnosti každé vědní soustavy.

Eduard Bernstein, otec „revizionismu“ (jehož význam jako člověka a myslitele ostatně stále roste), patřil mezi socialisty k těm několika málo revizionistům, kteří nepředstírali, že obnažili „pravé“ mínění Marxovo, nýbrž vyhlásili, že se Marx v některých svých rozbořech a předpovědích mýlil. Na důkaz mohl Bernstein citovat Engelse a jeho názor na některé zásadní téze historického materialismu či marxistické teorie o uchvácení moci, a vidět v Engelsovi předchůdce revizionismu. Je pravda, že se Bernsteinovi nepodařilo přesvědčit německé sociálně-demokratické předáky o platnosti své kritiky (naopak, byl za ni odsouzen na drážďanském kongrese z roku 1903); a přece praktický program německé strany byl víc v souladu s jeho revizí Marxe, než s oficiálním pojetím Marxova učení.

Kdo je vlastně revizionistou?

Bernstein nebyl revizionistou ve smyslu, jak se mu dnes většinou rozumí, nebo jak se dnes „revizionisté“ podle různých potřeb a hledisk klasifikují. Šlo mu totiž hlavně o to, aby prokázal, co je v marxismu trvalé a pravdivé; ortodoxní vykladači — jen aby nemuseli přiznat, že některé Marxovy soudy a předpovědi jsou nesprávné — raději předstírali, že objevili „skutečný“ smysl Marxových tézí. Nebyl to ani tak výraz přehnané piety či snad úsilí chránit Marxovy myšlenky před

* Viz český překlad Labedzova článku ve *Svědectví*, číslo 21.

konfrontací s událostmi, které tyto myšlenky vyvracely; spíše šlo o to, aby se mohly zdůvodnit jisté zavrženíhodné způsoby a praktiky komunistických systémů, které se lidem pod praporem marxismu vnucovaly.

Od prvopočátku byl spor o revizionismus — zhusta vedený jako křížácká výprava či intelektuální pogrom — v základě sporem politickým. Hledání pravdy nebylo rozhodující; rozhodující byl zápas o organizační moc, rozhodující byla potřeba uchovat nedotčený jednotící mythus a odlišit cíle socialistického hnutí od širších, i když neurčitějších hnutí liberálních. Dnes je tato tendence zřejmější, než kdykoli předtím. V soudobé literatuře o revizionismu sám smysl tohoto pojmu je závislý na výkladu, který mu dává Kremľ; a tento výklad je vždy ovlivněn zřetelům na stále se měnící vztahy mezi Sovětským svazem a ostatními komunistickými zeměmi, a šíře i situací v celém mezinárodním komunistickém hnutí. Proč je Tito „revizionistou“ nebo Mao Ce-tun „dogmatikem“ není určováno tím či oním článkem marxistického učení, který ten či onen zvlášt zdůrazňuje a po svém vykládá, ale výrazem stupně přijetí nebo odmítnutí prvenství sovětů v mezinárodním komunistickém hnutí. Stalin může revidovat Lenina a Chruščov Stalina. To jsou „tvůrčí“ revize marxismu; a všichni, kdo tyto úpravy odmítají jsou označeni za „dogmatiky“. Objeví-li se však uvnitř komunistického hnutí, ale *vně* Sovětského svazu nové myšlenky, jimž se nedostalo sovětského schválení, zatracují se jako „revizionistické“, byť se sebe obratněji opíraly o původní Marxova slova nebo o nepopíratelné skutečnosti.

A co je revizionismus?

Pomineme-li politickou stránku revizionismu a pokusíme-li se objektivně určit, co to je revizionismus a kdo jsou jeho stoupeníci, pak se musíme nejdříve dohodnout na soustavě pouček, představujících

Marxův odkaz. A to není snadné, poněvadž — jak jsme už řekli — většina revizionistů tvrdí, že „jejich“ Marx je ten pravý, a že ty Marxovy názory, od nichž oni sami se odchyľují, představují vlastně jen úchyľky jiných. Ale existují přece jen jisté myšlenky, o nichž by bylo opravdu nesmyslné popírat, že patří k jádru Marxova učení — bylo by to směšné počínání už ve světle Marxových spisů a způsobu výkladu, jehož sami revizionisté užívají při analýze děl méně sporných myslitelů.

Tak na příklad Otto Bauer, vynikající představitel rakouské marxistické školy, tvrdí, že podle Marxe „ani diktaturou, ani terorem nelze vnútit nějaké zemi společenský řád, pro který její výrobní síly a vztahy dosud nedozrály.“ To jistě nepopře žádný znalec marxismu, pokud ovšem není fanatickým apologetikem partajní linie. — Jiný názor říká, že Marx byl demokrat, který si představoval přechod k socialismu jako masové hnutí, jež dosahuje svého cíle za různých okolností buď nenásilnými nebo násilnými prostředky — nikdy však nastolením diktatury jedné politické strany, dokonce strany, požívající důvěry jen menšiny. Při vši úctě k těmto — a mnoha podobným — tézím je třeba dodat, že vlastně největšími revizionisty marxismu byli právě sami bolševici, a to zcela nezávisle na správnosti či pomýlenosti názorů, které revidovali. Vždyť už samo vítězství komunismu v posledních čtyřicetipěti letech je popřením Marxovy teorie historického materialismu, aspoň v té podobě, v níž byla formulována. Politický vývoj určil ráz hospodářské výroby, nikoli naopak. Bolševici nebyli samozřejmě jediní, kteří Marxe revidovali; existuje na př. také sociálně-demokratická revize. Co se však v Sovětském svazu pranýřuje jako „revizionismus“ není pouze (nebo především) revize Marxových tézí, ale revize komunistických revizí! V těch komunistických zemích, kde se revizionistické myšlenky formulují mlhavě, opatrným pickwickovským způsobem, tam sotva hrozí velké nebezpečí pro stranické vedení, ani se

vážně neohrozí takové zvetšelé marxistické téze, jakou je Marxova poučka o „pauperizaci dělnické třídy“, udržující při životě naději na „zhroutil kapitalismu“. Revizionistické tendence v komunistických zemích se v poslední době zaměřují především proti přehnané *partijnosti*, zdůrazňující třídní a stranický charakter veškeré pravdy a sloužící jako záminka pro ostrou stranickou kontrolu věd a umění.

Věda a stranický monopol na pravdu

Komunističtí revizionističtí spisovatelé a umělci se vždy znovu domáhají větší autonomie pro svou práci a vždy znovu vyvolávají podezření a nevěru stranických funkcionářů. Neboť je v povaze věci, že požadavek větší nezávislosti v literatuře, v umění a ve filosofii nakonec nutně ohrožuje mocenský monopol strany: to proto, poněvadž aspoň občas objevuje jiná hodnotící hlediska než ta, jež zastává vládnoucí vrstva a vnucuje je jako obecně a povinně platná ve všech oblastech veřejného života. Ale i toto pravidlo má své výjimky. Tak na příklad v případě pracovníků přírodních věd, fyziků a pod., politické byro sovětské strany si jasně uvědomilo obrovský význam atomové energie, jakož i to, že vojenská moc Sovětského svazu do značné míry odvisí od narušeného vědeckého výzkumu, donekdávna ještě opomíjeného a přehlíženého. Krátce, strana pochopila, že v této oblasti nemá ani monopol, ani patent na rozum, a ve svém nejvládnějším zájmu odvolala své ideologické dohlížeče, otravující život vědců tmářskými dogmaty dialektického materialismu. Je téměř jisté, že pokud bude mír záviset na „rovnováze strachu“, sovětské vědci se budou těšit stále větší volnosti ve své odborné práci, i když samozřejmě jim nebude dovoleno vyslovit politické závěry, k nimž by dospěli a které by se nekryly s politikou vedení strany. V evropských komunistických zemích někteří vědci spojili požadavek o vyjmutí vědy z oblasti bezprostřední ideologické kon-

trol s pohotovým doznáním, že na rozdíl od oblasti vědeckého průzkumu, v oblasti literatury, umění a společenských nauk mají strážci ideologické orthodoxie dosud své oprávněné poslání. Skutečná naděje a prubířský kámen trvalého vysvobození ze svírajících kleští ideologického dogmatu je ovšem v chápání (když už ne posilování) umění, literatury a věd jako tvůrčího, proměnného procesu, který potěbuje co nejširší prostor volnosti; ten se pak samozřejmě rozšiřuje i na společenskou a politickou kritiku. To je ostatně nezbytný předpoklad k „rozptýlení politické moci“, jež podle Labedze je rozhodujícím kritériem demokratického vývoje. Bylo by přeludem se domnívat, že svoboda badání v technicko-vědeckých oborech se nakonec musí rozšířit i na jiné oblasti. Bohužel, dějiny nejenom totalismu, ale i autoritativních režimů ukazují, že svoboda není nedělitelná.

Tohle všechno má svůj vliv na otázku úlohy, kterou má dnes ideologie v sovětském životě a politické praxi. Jsou pozorovatelé, kteří mají za to, že vliv ideologie postupně slábně. Poukazují na zmírnění reglementace v oblasti kultury (k němuž došlo v době zápasu o Stalinovo nástupnictví jako taktickému, neboť populárnímu tahu) za nezvratitelný krok směrem k postupné likvidaci stranického diktátu v této oblasti. Kéž by tomu tak opravdu bylo! Vývoj událostí však tyto předpovědi nepotvrdil. Člověk nemusí být ani marxista, aby pochopil, že systém stalinského teroru nelze zcela vysvětlit jen Stalínem: pokoušet se o to by znamenalo jen pokračovat v „kultu osobnosti“, obráceném na ruby. Bolševicko-leninská revize Marxe a celý systém kontrol, jež postupně uvedla v život, mají v sobě totalitní prvky, které až dosud zůstaly nedotčeny změnami ve vedení.

Vznešenost revizionistického úsilí

Není sporu o tom, že soudobý revizionismus, jak se projevuje v zemích, v nichž vládne komunistická strana, se

kvalitativně liší od revizionismu stran, činných v ostatním světě. Tento rozdíl je třeba mít stále na mysli, neboť je tu rozdíl v motivaci, cíli a mravní náplni. Měřit je stejným loktem by znamenalo nepřihlédnout k jedné podstatné vlastnosti, jež vyznačuje zoufalý zápas těch, kdo na druhém břehu bojují za větší míru svobody, a pro niž nalézám jen jeden neobratný pojem: vznešenost.

V některých zemích sovětského bloku je mlčení dosud podezřelé; v jiných nedůvěřivé potřesení hlavou nebezpečnou politickou demonstrací. V Sovětském svazu (a stále častěji dokonce i v Polsku) je nepsanou zásadou, že chce-li někdo projevit svůj názor, nebo vydat knihu, musí předem a jasně zdůraznit, že je marxista — nebo aspoň své názory formulovat tak, aby byly v souladu se základními tézemi marxismu. Při tom se může stát, že se v citátech nadměrně zdůrazňuje ta nebo ona myšlenka Marxova učení — na příklad liberální a demokratické prvky ve spisech mladého Marxe, nebo některé marginální poznámky z dopisů či novinářských článků. To je úsilí, nad nímž se přivírají oči. Svým způsobem se moderní revizionisté podobají svobodomyšlenkářům ze středověku — je-li takové podobenství vůbec možné — kteří chtěli rozšířit oblast náboženských svobod. Všechna čest těm, kdo — pohrdajíce hranicí — až do konce trvali na své pravdě a na právu tuto pravdu hlásat. Ale zaslouží si snad menšího obdivu ti, kteří se snažili vybojovat náboženskou svobodu

pro všechny tím, že ji vyvozovali a zdůvodňovali původními příkazy křesťanství? — Ostatně Marx sám vykládal deismus — aspoň do jisté míry — jako výraz, ne-li roušku, za níž se skrývala myšlenka svobody, jak byla tehdy chápána. Náboženské zanícení dovoľovalo vědcům zkoumat tajemství toho, co Bůh stvořil s větší mírou nezávislosti na zásazích církve, než by jim jinak bylo možno.

Demokratizace komunismu — záruka míru

Pokud revizionisté usilují o rozšíření kulturní autonomie, svobody slova, tisku a výzkumu, potud se právem mohou odvolávat na humanistické a demokratické rysy Marxova učení. Tím však nevynalézají zbrusu nového Marxe, ani ho neoslavují jako nějaký podařený hegelianský potrat, přivoděný silnou dávkou Feuerbacha, ani ho nechvalořečí jako předchůdce Wilhelma Reicha. Kdykoli hovoří o dehumanizaci (a tak pod průhlednou rouškou kritizují fetišismus plánu, strany, státu, dogmatu), pak odsuzují toto všechno ze stejných mravních důvodů, z nichž Marx pranýřoval na příklad fetišismus zbožních vztahů. Jsou vlastně — pokud jde o nejvlastnější vizi socialistické společnosti, jak ji chápal Marx — jen bledým odleskem skutečných revizionistů — agresivních bolševiků-leninistů, těch minulých i těch dnešních.

Dveře mají být prolomeny pod heslem svobodné výměny názorů. Pro marxistu je tato výměna nezbytná, je však nástrojem ideologického boje, platformou utvrzení třídní pozice a nesmiřitelné, neodvolatelné kritiky buržoazní ideologie. Platilo to dříve, platí to tím spíše dnes, kdy buržoazní ideologové — pod nesporným tlakem růstu komunistického hnutí — zesilují svou ofenzívu vůči socialistickým zemím.

Rudé právo, 3. listopadu 1963

A oni jsou také největší nadějí, že jednou dojde k demokratizaci komunistického světa: ta pak představuje účinnější záruku míru, než „všeobecné a úplné odbzbrojení, zajištěné vzájemnou kontrolou“, jakkoli by takováto dohoda byla vítána. Účinná kontrola tohoto druhu, aby vůbec mohla fungovat, předpokládá totiž alespoň částečné svobodné veřejné mínění.

V této chvíli nemají revizionistické tendence v komunistickém světě velké naděje na úspěch. Konec konců to není maličkost, ani v Chruščovově Rusku, být označen za „agenta imperialismu“, i když to ještě nemusí skončit oprátkou. Kadár a Gomulka v tom směru leccos pochopili; a chyby, jichž se západní státy dopustily ve své politice kulturní výměny a hospodářské pomoci, nepřímo usnadnily komunistickým vládám potírat revizionistické směry. Vzhledem k tomu, že revizionistou může být jen komunista, je jakákoli podpora ze západu předem vyloučena. Což je výborné, poněvadž by se to rovnalo polibku smrti. Nadcházející vnitřní nesnáze komunistických režimů, ať už vzniknou (jak se domnívá William Griffiths ve zde recenzované knize) v zápasech o nástupnictví Chruščovovo, nebo novým výbuchem nacionalismu v některých komunistických zemích, nepochybně vyvolají novou vlnu revizionismu. Mezitím — a až do té chvíle — by západní demokraté a socialisté, usilující různými způsoby o uskutečnění společných ideálů a snah, měli hledat a nalézt způsob, jímž by mohli projevit svou solidaritu s těmi, kdo se nepoddali byrokratickému šikanování, ani nepodlehli surovostem svých stranických mocipánů.

U srovnání s rizikem, jemuž jsou vystaveni revizionisté a jejich rodiny, vyžaduje politický nekonformismus v západním světě jen velmi malou odvalu. Tento rozdíl by také měl být mírou naší odpovědnosti.

Sidney Hook (New York)*

* Vyšlo ve spolupráci s londýnskou revuí *Encounter*. Přeložila D.K.

O počátcích zahraničního odboje*

Obleva, k níž došlo konečně i v Československu, projevila se také v historiografii. Jde tu sice jen o prvé a značně ještě nasmělé krůčky, provázené ujišťováním věrnosti „marxistické vědě“, třídnosti a stranickosti. Avšak i to málo je třeba uvítat; zejména také proto, že historiografie patří k těm oborům vědy, které se stalinistům u nás podařilo sešněrovat a znetvořit nejvíce. Je proto tím potěšitelnější, možno-li dnes číst v československých historických a kulturních časopisech otevřená doznání o tom, jak se v době „kultu osobnosti“ překrucovala historická pravda, jak se „znásilňovala fakta apriorně žádaným výsledkem“, jak se falsifikovaly historické dokumenty, jak se historikům nedovoľoval přístup k archivům, jak se tím vším historiografie „v očích čtenářů zdiskreditovala“, atd.¹

Do jaké míry se tato sebekritika obrazí ve vlastní historické práci lze dnes těžko říci. Vyšly už články snažící se poopravit některé ze stalinských legend, jako na př. těch, jež se týkají slovenského a pražského povstání, 28. října a Čechů a Slováků zúčastnivších se druhé světové války na západní frontě.² Ale knižních historických děl se obleva zatím dotkla pramálo.

* Jan Křen, *Do emigrace. Buržoasní zahraniční odboj 1938-1939*. Vydalo nakladatelství Naše vojsko, Praha 1963; stran 579.
¹ Viz na příklad článek Želmíry Richtové „Kult osobnosti a historiografie“, *Dějiny a současnost*, č. 7, červenec 1963; K. Pichlíka „Historiografie a kult osobnosti“, *ibid.*, č. 8, srpen 1963; Jana Křena, „O kultu a historii konkrétně“, *Kulturný život*, 23. a 30. května 1963.

² Viz na př. článek A. J. Liehma, „Proč po devatenácti letech“, *Literární noviny*, 7. září 1963; K. Pichlíka, „28. říjen v našich dějinách“, *Rudé právo*, 26. října 1963; Gustava Husáka, „Revoluční tradice slovenského národního povstania“, *Kulturný život*, 31. srpna 1963; Juraje Špitzera, „Sila

Typickou ukázkou této novější historické produkce je monografie *Do emigrace* z pera Jana Křena, učitele Vysoké stranické školy při ÚV KSČ. Plánována jako první svazek trilogie, jež má spolu s dalšími studii podle autorových slov podat „syntetický obraz československého národně osvobozenického boje“, Křenova obsáhla a zajímavě psaná studie se zabývá počátky „buržoasní emigrace“ od Mnichova do vypuknutí války.

Od Mnichova k válce

Prvá ze dvou částí, do nichž je práce rozvržena, nazvaná „Předpoklady vzniku emigrace“, je v podstatě vylíčením a rozbořením Mnichova, jeho příčin a jeho důsledků pro věc Československa a obzvláště pro „vedoucí garnituru“ československé „buržoasie“, kterou autor přirovnává k „mocnému, ale v kmeni vykotlanému a prohnitému stromu.“ Pojednává nejprve stručně o vývoji a podstatě appeasementu, zaznamenává autor (a kriticky hodnotí) rozhodující události zářijové krize roku 1938, zejména postup presidenta Beneše a ostatních „buržoasních“ činitelů v rozhodujících dnech krize. Přechází pak do doby pomnichovské, k 15. březnu 1939 a do údobí německé okupace, a opět se soustřeďuje na podrobnou marxistickou analýzu „pomnichovské buržoasie“, jejího složení, jejích politických koncepcí, jejího „vnitřního pesimismu“ a „rozpolcenosti“ vyvolané „mnichovským komplexem.“ Pokouší se tím o jakési třídní vysvětlení, proč se značná část československé „buržoasie“, obzvláště její „humanitní“ složka, dala na cestu protiněmeckého odboje místo aby spolupracovala s buržoasií německou, před níž podle Křena předtím za Mnichova kapitulovala.

Druhá část studie, nadepsaná „Vznik emigrace“, je zvrubným vylíčením vývoje československého zahraničního odboje na Západě od zničení druhé republiky do

dejín,“ *ibid.*; Jaromíra Hořce „Rehabilitace protifašistických tradic,“ *Hlas revoluce*, 6. září 1963.

vypuknutí války. Autor tu popisuje nesnáze, s nimiž bylo „buržoasní“ emigraci zápolit vzhledem k chladnému a vyhýbavému politickému postoji západních mocností. Vytyčuje a hodnotí z hlediska třídního a politického jednotlivé složky odbojového hnutí a jejich postavení v Polsku, ve Francii, v Anglii a ve Spojených státech. Vykresluje politické profily vůdčích osobností nekomunistické zahraniční emigrace, především presidenta Beneše, který je ovšem ústřední postavou knihy, a věnuje pozornost jejich vzájemným rozporům. Křenova studie je založena na prvořadých zdrojích. Autor měl k dispozici nejen literaturu již uveřejněnou, komunistickou a nekomunistickou, ale měl přístup k archivnímu materiálu presidenta Beneše a některých jeho spolupracovníků (Smutného, Klecandy), který je nyní uložen v archivu Ústavu dějin KSČ. Tak se poprvé od roku 1948 dostává do rukou československého čtenáře podrobné, dokumentárně doložené vylíčení počátků zahraničního odboje; to je hlavní klad Křenovy práce. Je to ovšem stále ještě vylíčení zkrácené, i když méně hrubě, než tomu bývalo za Stalina. Dnešní náš čtenář už ale urní čísti mezi řádky natolik, aby dovedl oddělit ideologickou pleveľ od zrna pravdy; ne-li vždycky, tedy aspoň ve většině případů. Nadto Křenovy odkazy na obsáhlou nekomunistickou literaturu upozorní čtenáře na jiné zdroje poznání, jež se leckterému z nich může zdařit si dodatečně opatřit.

Historické lože Prokrustovo

Pokud se týče faktů a citací, nelze autoru moc vytýkat. I když ani při výběru vhodné dokumentace z archivů, zejména z archivu Benešova, se Křen neřídil tak docela podle zásady nechť padne pravda komu padne, to co použil, se zdá být autentické a nezfalšované.³ Jakmile však začne fakta interpretovat, stává se z Křena hotový Prokrustes.

³ Ve své funkci osobního tajemníka presidenta Beneše znal jsem dobře archiv, z něhož Křen čerpal.

Jako tento pověstný lupič řecké mytologie natahoval nebo zase zkracoval těla svých obětí, aby se mu hodila na lože, tak Křen vhodnou interpretací přizpůsobuje skutečnosti, aby byly v souladu se „stranickým postojem“ a s „pevným třídně kritickým hlediskem“, jež si marxistický historik musí zachovat „i v přívalu faktů buržoasního politického života.“

Při takovémto postoji, hodnotícím všechny jevy vrcholným měřítkem stranickosti a třídnosti (založeném, mimo jiné, také na „rozšířování skvělé Gottwaldovy formule“), není věru divu, že Křenova kniha je plná pokroucených interpretací. Byla opravdu podstatou appeasementu „myšlenka, že německý imperialismus musí co nejvíce zesílit, aby se mohl vypořádat s SSSR“? (str. 27). Lze označit za „skutečného otce“ appeasementu „divoký, zaslepený antikomunismus,“ jak apodikticky tvrdí Křen (29-30), nebo jím spíše byla politická krátkozrakost, nedostatek kuráže a úsilí nalézt zdánlivě nejpohodlnější cestu z nebezpečné situace? Možno opravdu tvrdit, že za mnichovské krize „stejně jako vlastního lidu se Beneš bál i Sovětského svazu“, a na téže stránce stejným dechem tvrdit, že „se pokaždé křečovitě chystal“ možnosti sovětské pomoci? (47). Věř autor skutečně své nehorázné tezi, že Beneš kapituloval v roce 1938 především proto, že se „solidarizoval“ s třídními

zájmy „kapitulantské pravice“? (49-50). Bylo účelem anglo-franko-sovětských jednání o spojení proti Hitlerovi na jaře 1939 „ukázat, že Sovětský svaz je proti fašistické agresi izolován, a tím pobídnout Německo k jeho přepadení“? (282). Patří představy o tom, že zahraniční vedení KSČ se řídilo pokyny Moskvy skutečně „do říše vulgární politické demagogie“ (485), když Křen sám v téže kapitole mluví o „usnesení moskevského vedení KSČ schváleném sekretariátem Kominterny“? (487). A jak může člověk, který měl zřejmě nemezený přístup k archivnímu materiálu KSČ, vážně tvrdit, že se Beneš smířil s odstoupením Podkarpatské Rusi proto, že „si byl vědom, jak silné je hnutí a tužby ukrajinského lidu Zakarpatska po spojení se svým národním státem — sovětskou Ukrajinou“ (556), když známá fakta potvrzují pravý opak? Podobných zhodnocení, vytěžených metodologií marxismu, jež podle autorova přiznání „dává historické práci pevné vodítko a vyzkoušenou oporu“ (12), by se dala uvést ještě řada.

„Jednostranně zkreslit historickou skutečnost,“ píše Křen v závěru své studie (567), „je nejhorším případem badatelského neúspěchu v historiografii; historická práce ztrácí veškerý smysl, jestliže podává falešný obraz minulosti.“

Eduard Táborský (Texas, U.S.A.)

Při redigování tohoto čísla *Svědectví* bylo nutno pro velké množství příspěvků odložit řadu článků a poznámek do příštího čísla, mezi nimi: pokračování studie o politické emigraci v atomovém věku, recenzi americké knihy o Karlu Čapkovi, dopisy čtenářů, povídky a verše.

DEMOKRACIE, SOCIALISMUS A SVOBODA (II)

John Strachey*

Všeobecně se má zato, že vytvoření velkého průmyslového státu ze země, jakou bylo Rusko v roce 1917, se rovná zázraku; dokazuje prý schopnost komunistů uskutečnit plány způsobem, jímž se s nimi nemůže měřit žádné jiné společenské zřízení. Můj názor je však ten, že úspěchy sovětské vlády právě v tomto ohledu, jakkoli jsou nesporné, se zároveň nesmírně přeceňují. Byl to jistě obrovský výkon vyvést Rusko z polozaostalého stavu roku 1917 až k postavení vedoucí průmyslové velmoci světa. Omyl však spočívá v tom, že se to pokládá za výkon jedinečný. Všimneme-li si blíže hospodářského vývoje posledních let, shledáme, že řada zemí dovedla uskutečnit úspěšný přechod od agrární zaostalosti k industrializaci, a to za úplně jiných podmínek a v jiném společenském systému.

Dokonce ani v tempu sovětského hospodářského vývoje není nic výjimečného. Za pětáctyřicet let dokáže prakticky každý národ přejít od podmínek, které vládly v Rusku roku 1917, k podmínkám, které převládají dnes. A je třeba mít na paměti, že Rusko z roku 1917 nebylo úplně hospodářsky zaostalé. Nejpřesvědčivějším příkladem zde je Japonsko, stát, který uskutečnil stejný přechod za poměrně stejnou dobu, jenže v úplně odlišné hospodářské soustavě. Japonsko je také pádným argumentem proti tvrzení těch, kteří se dávají oslnit ještě jedním aspektem sovětského hospodářského rozvoje a zdůrazňují, že Sovětský svaz uskutečnil všechno to navzdory dvěma zničujícími válkami. Totéž však platí o Japonsku. Japonsko sice utrpělo daleko méně škod v první světové válce než Rusko, zato však v druhé světové válce bylo poraženo na hlavu. Navíc nutno zdůraznit, že ještě než druhá světová válka vypukla, bylo japonské národní hospodářství nemálo vyčerpáno pokusem o dobytí Číny. Přes všechny tyto ztráty rostl hrubý národní produkt v Japonsku v posledních letech mnohem rychleji, než v Sovětském svazu. Japonsko však není jediným příkladem. Také Mexiko se na příklad vyvíjelo ve stejné době stejně rychle. V jednom okamžiku byl hospodářský růst Mexika největší ze všech států na světě.

* Závěrečná část přednášky nedávno zemřelého britského socialisty. První část viz *Svědectví*, č. 23, str. 229-248.

Mohl bych uvést mnoho jiných příkladů zemí s odlišným hospodářským systémem, které se vyvíjejí při nejmenším stejně tak rychle jako Sovětský svaz po roce 1917. Pozorování těchto faktů vede k závěru, že země, která se tím či oním způsobem dostane do stadia industrializace, vyvíjí se vždy daleko rychleji, než jiné lidské společnosti v historii. Platí to o všech, ať to jsou země převážně kapitalistické nebo země se systémem svobodného podnikání a volným trhem. Může to být komunistický stát, nebo také Indie, která je na poloviční cestě mezi západní hospodářskou soustavou a komunismem. Druh hospodářského systému není ovšem bezvýznamný; každý má své výhody a nevýhody při industrializaci. Zkušenost ukazuje, že rozdíl je daleko menší, než by se očekávalo.

Záleží tolik na hrubém národním důchodu?

Sovětská vláda vyhlásila, že hrubý národní produkt SSSR má předstihnout americký do roku 1970 nebo 1980. Prodloužíme-li na statistickém grafu křivku rostoucího hospodářského vývoje u obou hospodářských celků, Ameriky a Sovětského svazu, pak opravdu lze dospět k takovému odhadu. Celé štáby sovětských i amerických národohospodářů studují tato čísla a výsledky jejich rozborů vždy ukazují tímto směrem, i když se v podrobnostech značně rozcházejí. Ale i tento závěr je daleko méně sensační, než si leckdo myslí. Země, která se později zapojí do hospodářského závodění, může docela dobře — alespoň pokud jde o hrubé kvantum výroby — dohonit zemi, která byla dříve zprůmyslněna, zejména, jestliže napne síly a nutí se k mílovým krokům, jak na příklad Sovětský svaz. Jde-li však o životní úroveň a blahobyt Spojených států, nebo jen všeobecně o životní úroveň Západu, pak čísla o hrubém objemu výroby se stanou jen velmi nepřesným měřítkem celkového vývoje.

Abych své tvrzení mohl osvětlit, budu se přece jen muset trochu uchýlit k národohospodářské teorii. Pokud lze odhadnout, pojímají západní a sovětské národohospodáři naprosto rozdílně „hrubý národní produkt“. Sovětské ekonomové, kteří chtějí být věrni marxistické tradici, tak jak ji chápou, počítají pouze *fysický* výsledek průmyslové a zemědělské výroby — tolik a tolik tun vyrobené oceli, tolik a tolik tun sklizené pšenice, tolik a tolik párů bot, strojů a podobně. Nepřihlížejí k hodnotám, kterým na Západě říkáme „služby“, to znamená k velkoobchodní a k maloobchodní distribuci a k činnostem, které nevedou ke vzniku hmatatelných statků — na příklad k práci dámských kadeřníků — ani k účinkům lepší nebo horší obsluhy v obchodech.

Sovětské ekonomové se bezpochyby pokládají za věrné žáky Marxovy, vidí-li v hrubém národním produktu pouze hromadu kapitálových a spotřebních statků. V určitém smyslu mají pravdu. Marx totiž napsal v *Kapitálu*, že velkoobchodní ani maloobchodní distribuce, ani obchod vůbec nepřidávají výrobku na hodnotě. Tento závěr vyplýval docela přirozeně z Marxova způsobu počítání hodnoty podle společensky účelné práce, to jest pracovního času, spotřebovaného ke zhotovení statku. Tuto teorii převzal Marx od Davida Ricarda a pouze ji přizpůsobil. Na druhé straně byl však Marx velmi důkladný badatel a dobře věděl, že spotřební zboží nemusí být vždy jen hmatatelný předmět. Říká to dokonce hned na první stránce prvního dílu *Kapitálu*. Spotřební zboží tam defi-

nuje jako cokoli, co ukájí lidské potřeby, ať již tyto potřeby vznikly „v žaludku nebo v lidské obrazotvornosti“.

Je jisto, že čím více země bohatnou, tím spíše se výrobní systém snaží ukojit potřeby, které nevznikají v žaludku lidí, nýbrž spíše v jejich představách. To je docela přirozené a nevyhnutelné, neboť dokud jsme se nenasýtili, nemůžeme se věnovat jiným věcem. Jakmile se tak stalo, začnou se v naší mysli vybavovat nejrůznější složitá přání, která se často nedají uspokojit hmotnými statky, nýbrž tím nebo oním druhem služby. Leckteráz z těchto „nehmotných“ potřeb není o nic „vyšší“ než hmatatelné statky, než prosté volání žaludku po stravě; jiné potřeby zase mohou spočívat v tom — a často jsou velmi nákladné — že chceme vstupenku na operu nebo na koncert, nebo že toužíme po tom, abychom se mohli podívat na krásné věci, které lidská ruka vytvořila během staletí.

V případě vysoce vyvinutých a poměrně bohatých společenských útvarů tedy nevyjdeme s definicí spotřebního zboží jako množství hmotných statků. Vraťme se k příkladu, který jsem již jednou uvedl, k dámským účesům. Podle toho, jak se móda mění, nosí ženy třeba deset let klobouky; v příštím desetiletí však klobouky odloží a spotřebují daleko více peněz na úpravu vlasů. Obě tyto potřeby vznikají spíše „v obrazotvornosti“ než v žaludku. Činnost, potřebná k jejich ukojení, zaměstnává určitou část výrobních zdrojů společnosti, buď šitím klobouků v továrnách, nebo službami v kadeřnických závodech. Kdybychom se přísně drželi mechanické a materialistické definice při výpočtu hrubého národního produktu, počítali bychom pouze hospodářské zdroje, potřebné k výrobě klobouků, ale nebrali bychom zřetel k účesům. To by ovšem bylo nelogické a vedlo by nás k úplně špatným závěrům. A to je pouze jeden příklad toho, co se děje v zemích, které dosáhnou vysoké životní úrovně. Stále více jejich hospodářského úsilí se soustřeďuje na služby, na zajišťování pohodlí, na usnadňování lidského života, než na výrobu dalších materiálních statků.

Pustil jsem se do těchto podrobností jen proto, abych dokázal, jak problematické je zdůrazňovat okamžik, kdy sovětská výroba předstihne americkou, jak Chruščov tak často předpovídá. Možná, že Sovětský svaz jednou vyrobí o milion tun oceli ročně více než Spojené státy. Ale co na tom? To ještě nebude nic znamenat. Je docela dobře myslitelné, že do té doby se stane úplně jiný kov nejdůležitější složkou hospodářského vývoje, třeba hliník. Nebo — a to je ještě pravděpodobnější — bude rozhodujícím měřítkem hospodářské síly země počet odborníků, kreslířů, inženýrů a řemeslníků. Je jisto, že na vysokém stupni vývoje se stává srovnávání hrubého národního produktu nebo životní úrovně velmi obtížnou a spornou záležitostí. To ještě neznamená, že hospodářský pokrok není vysoce důležitý — ovšem že je, zejména tam, kde je životní standard ještě hodně nízký. Snažím se tu pouze uvést všechno to srovnávání v národním hospodářství do správné perspektivy.

Sovětská vojenská moc

Jiný sovětský úspěch, který nesmírně působí na lidi, je vojenská síla Sovětského svazu. Fakta jsou jasná. Sovětský svaz podal velmi přesvědčivý důkaz — svými sputniky, raketami, mnohamegatonovými atomickými explosemi a imposant-

ními vojenskými přehlídkami, že vládne velikou strategickou silou, opírající se o nejmodernější techniku. Nemám ani zdaleka v úmyslu to zlehčovat.

Podle mého názoru z toho však vyplývá tento závěr: jestliže se dostatečně specializujete, to jest jestliže věnujete dosti velkou část svých zdrojů, kvalifikované i nekvalifikované pracovní síly a dosti velký počet vědeckých odborníků, a vůbec dosti velký počet nejschopnějších jedinců ze všech vrstev na vybudování vojenské síly, jinými slovy dáte-li vojenské síle téměř absolutní přednost před vším ostatním, tak jako to učinil Sovětský svaz, pak můžete tyto zázraky dokázat. Není těžké pochopit, proč Sovětský svaz zvolil tuto cestu. Celou dobu od revoluce se považuje za obleženou pevnost. Domnívá se od počátku, že na jeho vojenské síle záleží bytí či nebytí. Proto je vojenská moc v sovětském uvažování na prvním místě. A ostatní svět dlouhou dobu poskytoval k tomuto posuzování pádné důvody. Na konci první světové války tu byla intervence proti právě vznikající sovětské republice; pak byl Hitlerův útok na Sovětský svaz za druhé světové války. Představa o Sovětském svazu jako o obležené pevnosti určuje dodnes pořadí důležitosti v sovětské politice. Otázka ovšem je, zda je to dosud rozumné a účelné.

Nikdo jistě neočekává od Sovětského svazu, že odzbrojí sám. Žádný národní stát, ať již komunistický, kapitalistický, feudální, zemědělský nebo jaký chcete, nikdy neodzbrojil ve světě, v němž existují jiné ozbrojené národní státy. Je bláhové očekávat, že národní stát to někdy učiní. Přesto je na horlivosti, se kterou Sověty obětují své národní bohatství na zbrojení, něco křečovitého. Ve Velké Británii věnujeme zhruba 7 procent národního produktu (to jest všech hospodářských zdrojů) na vojenské účely. Spojené státy věnují asi 10 procent. Sovětský svaz však obětuje nejméně 15 procent a patrně více — a 15 procent je nesmírně mnoho v zemi, která stále ještě zápolí s palčivými problémy hospodářského vývoje. Jisto je, že ačkoliv sovětské výkony na poli zbrojení jsou velmi imponantní a jsou historicky odůvodněny, to co nakonec vidíme, není zázrak, nýbrž obraz národního státu, který nepostupuje jinak, než ostatní národní státy. Všechny národní státy si odjakživa líbevaly v závodech ve zbrojení; Sovětský svaz není výjimkou.

Vysoká cena

Docházíme tedy k závěru, že výkony sovětského režimu v národohospodářském a vojenském ohledu jsou sice nepopíratelné, ale nepředstavují nic neobvyklého. Podobají se výkonům jiných zemí s odlišným hospodářským systémem v podobných údobích vývoje. Jediné, co lze říci, je to, že Sovětský svaz kladl daleko důsledněji důraz na rozvoj průmyslu a vojenské moci, než kterákoli jiná vláda. Zde si musíme položit dvě otázky. Za první, je takový důraz vůbec žádoucí; za druhé, co to všechno má co dělat s naším zkoumáním o demokracii, socialismu a svobodě? Na první otázku odpovím záporně. Jsem toho názoru, že nebylo žádoucí ani pro Sovětský svaz, ani pro ostatní svět, aby se Sověty s takovou vyloženou posedlostí soustředily na rozvíjení těžkého průmyslu a armády. Začneme těžkým průmyslem. Domnívám se, že sovětský rozvoj by nebyl býval o nic

pomalejší, kdyby se bylo v oněch 47 letech, která nás dělí od revoluce, kladlo méně důrazu na těžký průmysl a věnovalo se více pozornosti průmyslovým odvětvím, vyrábějícím spotřební zboží, na prvním místě zemědělskému sektoru. Nemáme zde dost místa, abychom rozvíjeli podrobnou národohospodářskou diskusi, ale jsem přesvědčen, že sovětský hospodářský systém by byl dnes mnohem silnější, protože by byl vyváženější. Sověty by možná nevyráběly tolik oceli, ani obráběcích strojů, ale zato o hodně více pšenice, masa, mléka a bot. Odvažuji se tvrdit, že by to bylo lepší pro všechny.

Ale to není všechno. Nesouhlasím ani s odpovědí, kterou by mi na to sovětské komunisty patrně dali. Řekli by asi, že je to všechno moc hezké, ale že prostě nebylo možné omezovat těžký průmysl, protože by to bylo oslabilo Sovětský svaz vojensky. Nuže, především musím opakovat, že vůbec nebylo nutné rozvíjet po druhé světové válce vojenskou moc do té míry, jak se stalo. A za druhé se mi zdá, že dokonce i před druhou světovou válkou, kdy této síly bylo nesporně zapotřebí, byla by alternativní politika, jak jsem ji naznačil, zaručila Sovětům daleko větší odolnost.

Je známo, že Rudá armáda utrpěla právě v prvním údobí války, roku 1941, nejhorší porážky. Dobrých 100 divisí bylo zničeno i s tanky a celou výstrojí během prvních týdnů německého postupu. Jistě to bylo z velké části důsledkem Stalinova chybného odhadu vývoje, který dnes Chruščov tak horlivě pranýřuje. Stejně to však bylo vinou Stalinova téměř nepřičetně horečného budování těžkého a zbrojního průmyslu. Zanedbání lehkého průmyslu a bezohledná politika v zemědělství způsobily totiž hladomor a těžké krize v třicátých letech. V souvislosti s tím poslaly Sověty deset až dvacet milionů lidí do koncentračních táborů. Došlo k decimování aparátu Komunistické strany a zejména k hrozným čistkám v důstojnickém sboru Rudé armády. Sovětská společnost byla vystavena velikým a vyčerpávajícím zkouškám, které zase nepochybně oslabilily vůli Rudé armády bojovat. Zvýšená palebná síla zbraní, které pro ni vyrobil Stalinův těžký průmysl, tuto slabost nemohla vyvážit. Můžeme tedy pochybovat o tom, že bojovnost Sovětského svazu se zmenšila? Kdyby Rudá armáda byla roku 1941 disponovala třeba menším množstvím vozidel a těžké výzbroje, ale kdyby jí zato bylo bývalo ušetřeno osudné puštění žilou při důstojnických čistkách, kdy celý důstojnický sbor od marsálů až do hodnosti plukovníka byl prakticky vyhlazen, nebyla by podle mého názoru musela utrpět tak obrovské neúspěchy v prvních měsících Hitlerova útoku, kdy se nacistické pancéřové divise dostaly až do moskevských předměstí.

Co mají všechny tyto věci společného s otázkou demokracie? Toto : hospodářská politika, kterou sovětská vláda zvolila, přehnaný důraz na těžký průmysl a zbrojení, by byly nemyslitelné v demokratických podmínkách. Sovětské obyvatelstvo by za žádných okolností nebylo svobodně hlasovalo pro tak velké strádání a odfikání, jaké mu uložil Stalin ve třicátých letech, a Chruščov v padesátých letech. Kdyby se sovětskému lidu bylo dostalo základního práva volit vládu podle vlastního přání, pak by byl jistě trval na pomalejším tempu průmyslnění a menším důrazu na zbrojení; byl by žádal více potravin, oděvu a bytových jednotek.

Stanovisko sovětských občanů mohlo být z hlediska daných poměrů a mezinárodní situace správné anebo nesprávné, rozumné anebo ukvapené; ale není pochyby, že by bylo bývalo takové, jak jsem je popsal. Budování těžkého průmyslu na úkor všeho ostatního bylo možné pouze proto, že sovětská vláda měla možnost donutit sovětský lid k poslušnosti — přimět jej použitím hrubé síly, aby vyhověl jejímu přání. Dějiny patrně vysloví soud, že takový stupeň donucování je nejen zločin, ale také chyba — a chyby někdy váží v politice víc než zločiny. Je velmi nepravděpodobné, že bezohledné užívání síly zvýší vojenskou moc státu, uvážíme-li nejen hmotné, ale také morální účinky. Vyvolává příznaky nejhroznější degenerace — dosah tohoto výrazu si plně uvědomuji — v každé společnosti, která se k takovému násilí uchýlí.

Berlínská zeď

Viděli jste někdy berlínskou zeď? Je to vcelku špatně postavená stěna, narychlo slepená ze stavebních bloků, většinou vysoká jen po ramena, s několika pásy zarezavělých ostnatých drátů na vrchu. Dala by se lehce přelézt, ba dokonce zbourat, kdyby nebylo východoněmeckých policejních hlídek, které jsou rozestavěny každých padesát metrů a mají nabitě pušky.

Ovšem dojem, který si odnášíte, nemá nic společného s výškou nebo pevností zdi. Tady si totiž pojednou uvědomíte, že stojíte před zdí, která nebyla postavena na rozdíl od všech známých zdí a hradeb v historii — čínské zdi, nebo zdi Piktů ve Velké Británii — aby zabránila invazi země. Ať už vlády, které tyto hradby v minulosti stavěly, byly dobré nebo špatné, jedno bylo možno říci k jejich obhajobě: chtěly chránit své obyvatelstvo, udržet možného útočníka za hranicemi. Zdi byly obráceny navenek. Strašlivá skutečnost berlínské zdi je ta, že je obrácena *dovnitř*, proti vlastním obyvatelům. Není to opevnění, je to vězeňská zeď a jejím účelem je udržovat lidi v zajetí. Nebyla postavena, aby chránila východoněmecké občany před případným útokem zvenčí, ale aby jim zabránila v útěku ze země.

Nějak to už vyplývá ze samotného vzhledu zdi. Na některých místech to vůbec není zeď; navazuje totiž na jednu stěnu domovních bloků. Tyto domy, které tvoří hranici mezi západním a východním Berlínem, mají okna, obrácená na Západ, zazděna. Jdete-li podle nich, dívají se na vás jako stovky párů osleplých očí. Na dlažbě leží tu a tam kytice vadnoucích květin, které označují místa, kde lidé seskočili se střež těchto osleplých domů a přitom se zabili.

Možná, že někdo řekne, že to je propaganda. Ale je opravdu těžké v takové situaci nedělat propagandu. Situace, a zeď sama, však vznikly zcela přirozeně jako následek zavilého rozhodnutí komunistů užít proti vlastnímu obyvatelstvu násilných prostředků. To je konečné a absolutní popření demokracie. Kdo se pro ně rozhodne, tomu nezbyvá, než postavit kolem národa zeď; jinak se národ rozuteče. A kdo ji postaví, ten promění svou zem v jedno veliké vězení.

Školství a výchova

Největší úspěchy komunistické společnosti nejsou ani v prudkém hospodářském rozvoji, ani ve vojenské síle. Podle mého soudu jsou v oblasti školství a vzděla-

nosti. Nevím, kolik procent hrubého národního důchodu obětuje Sovětský svaz na školství; jistě to je podstatně víc, než na Západě. Ve Velké Británii věnujeme na příklad 3 až 4 procenta. A to ovšem není dost.

Vzdělání se dříve pokládalo za přepych. Vlády na ně vydávaly jen co zbylo po splnění jiných, podle jejich názoru důležitějších úkldů, jako na příklad obrany, dopravní sítě a podpory hmotného rozvoje. To byla ovšem naprosto mylná představa. Dokonce i z ryze národohospodářského hlediska — uvažujeme-li pouze v pojmech rostoucího národního bohatství a moci — jsou peníze, vydané na vzdělání, patrně daleko důležitější investicí, než cokoli jiného. Komunistické vlády to pochopily. Poskytují vzdělání stále většímu počtu občanů a to systematictěji, než kterékoli vlády před nimi. To se jim vždy bude připisovat k dobru. Myslím, že nepřeháním, jestliže řeknu, že tato zásluha může nakonec vyrovnat leckterý jejich hrozný přehmat. Dokonce bych řekl, že nebudou-li ostatní vlády následovat jejich příkladu, péče komunistů o vzdělání zaručí vedoucí postavení ve světě právě zemím komunistickým.

Je to paradoxní situace. Opravdové vzdělání mas dá komunistickým zemím jedině tehdy přednostní místo ve světě, jestliže nakonec napravit příšerné omyly jejich zakladatelů. Myslím, že se to nakonec stane. Vzdělání mužové a ženy nakonec nestrpí nedostatek a policejní útlak; nebudou snášet nekonečné omezování osobních a politických svobod. Budou trvat na tom, aby se uskutečnila politická zřízení, která jim dají možnost dohlížet na činnost vlády: to bude začátek demokracie.

Docházíme tedy k zajímavému závěru: největší komunistický úspěch, totiž masové vzdělání, na jedné straně snad vyrovná chyby a zločiny minulosti, avšak na druhé straně povede k základní změně povahy komunistických režimů, jak je dnes známe. Nezvýší-li západní státy podstatně své úsilí v oboru školství, mohou komunisté na sebe strhnout vůdčí postavení ve světě. Ale jedině za předpokladu, že postupující vzdělanost promění komunistické režimy v demokracie. Stane-li se to, nebudu mít námitek proti tomu, aby byly nejmocnějšími společenskými útvary na naší planetě.

Předpovídám tedy jedním dechem triumf a současně rozklad komunistických společností v jejich dnešní podobě. Marxisté, zvyklí na dialektiku, by v tom neměli spatřovat nic zvláštního. Je to dialektický paradox. Hospodářský vývoj, masové vzdělání a rozvoj demokratických institucí se v něm vzájemně doplňují. Marx, jak se pamatujete, řekl, že kapitalismus si kope vlastní hrob tím, že vytváří proletariát. To platí s příslušnou obměnou i o komunistickém totalitním státě.

Cesta k beztřídní společnosti

Jaká budoucnost čeká tedy komunistické země? Vyvinou se v „beztřídní společnosti“, jejichž dosažení vydávají představitelé těchto států za konečný cíl? Já sám věřím v beztřídní společnost. Dosud považuji vytvoření hospodářské a politické soustavy, v níž by lidské bytosti již nebyly odděleny přehradou společenských tříd — rolníci od agrární šlechty, dělníci od majitelů výrobních

prostředků, vzdělání od nevzdělaných a bohatí od chudých — za největší krok dopředu, jaký by lidstvo mohlo učinit. Proto jsem a zůstávám socialistou.

Domnívám se také, že pokud se mezitím vzájemně nevyhodíme do povětří všechny naše pokročilé společenské útvary jsou již na cestě k takovéto beztržní společnosti. To podle mého názoru platí také o komunistických státech. Smysl toho, co jsem až dosud řekl je však ten, že komunistické režimy (protože buď zničily demokratická zřízení, nebo je nedovedly vytvořit) jsou nepoměrně dále od tohoto cíle, než předstírají. Dokonce už není pravděpodobné, že to budou ony, které k němu dojdou jako první. Několik vysoce pokročilých nekomunistických zemí, navzdory tomu, že jejich hospodářský systém vypadá na první pohled méně logicky a racionelně než komunistický, je asi „předběhne“. Politická zřízení těchto pokročilých zemí jsou totiž nesrovnatelně lepší, než komunistické diktatury : právě to jim zaručuje rychlejší postup na cestě k beztržnosti. Není pochyby, že demokratické politické instituce se ukázaly důležitějším činitelem ve vývoji k socialismu než vlastnictví výrobních prostředků. Nechci, aby se mi špatně rozumělo. Oba faktory jsou velmi důležité. Jistěže mnoho záleží na tom, kdo vlastní výrobní prostředky. A v určitých fázích vývoje to může být dokonce rozhodující otázka. Bylo tomu tak na příklad ve Velké Británii v době Marxově. Protože tehdy neexistovaly demokratické instituce, přístupné pracujícím, ovládnání výrobních prostředků dávalo agrární šlechtě a kapitalistům v první polovině devatenáctého století téměř neomezenou moc nad celou společností. Avšak dnes, po dobrých sto letech vývoje, se ukázaly v pokročilých průmyslových společnostech, kde existuje plná gramotnost (a proto i schopnost podílet se na politickém životě), *demokratické politické instituce rozhodujícím faktorem*. Ony totiž rozhodují o otázce vlastnictví — nebo ještě lépe o otázce vedení a kontroly — výrobních prostředků.

Tím nechci říci, že každá západní demokracie užije hlasovacího práva k znárodnění výrobních prostředků nebo některých jejich sektorů, a k vyvlastnění nynějších majitelů. Někde se to patrně stane, někde nikoli. Ať tomu však bude jakkoli, obyvatelstvo pokročilých demokratických států zavede takové rozdělení národního důchodu, jaké bude nejlépe vyhovovat většině. Ze zkušenosti víme, že se tak může stát různými cestami. Nejobvyklejší je cesta fiskální, úprava daní, tak aby výsledky práce neplynuly převážně do kapes majitelů, nýbrž aby se rozdělily, buď přímo nebo nepřímo, mezi masu obyvatelstva. A to se dnes již ve všech politicky pokročilých západních státech ve značné míře děje.

Otázku lze položit i takto : srovnajte postavení dělníka v závodě, který patří akciové společnosti západního typu, soukromokapitalistické, zaměřené na zisk (ale kde existují odborová práva vedle všeobecných demokratických práv), s postavením pracujícího továrně „veřejného vlastnictví“ v zemi, kde neexistuje ani možnost zvolit si vládu, kterou by si většina přála, ani organizovat za tímto účelem politickou stranu, ani vytvářet odborové skupiny, ani stávkovat za vyšší mzdy. Který z obou má lepší vyhlídky na vyšší podíl z hodnot, které vytváří, pro vlastní spotřebu ? Nemám nejmenší pochyby, že zkušenost již dostatečně ukázala, že daleko lépe je na tom dělník, vybavený demokratickými právy, i když pracuje v soukromopodnikatelském závodě.

Na Západě jsme toho názoru, že nejdůležitější demokratická instituce, totiž právo „najímat a propouštět“ vládu, se nemůže náležitě uplatnit, pokud neexistuje také právo organizovat více než jednu politickou stranu. V ničem se snad nerozcházejí západní a komunistické politické teorie tolik, jako právě v otázce podstaty a významu politických stran. Všimněme si nejdříve komunistické teorie.

Marxistické pojetí politických stran spočívá v tom, že se pokládají za zástupce, za „vykonavatele“ jak se praví, určité společenské třídy nebo její části. Podle tohoto výkladu byla britská konservativní strana v 19. století „výkonným výborem“ agrární šlechty, liberální strana byla „výkonným výborem“ továrníků, zatím co chartisté představují první a neúspěšný pokus organizovat „výkonný výbor“ britských pracujících. V této formě je marxistická teorie o podstatě politických stran ovšem hrubým zjednodušováním. Velmi všeobecně vzato však odpovídá pravdě. Zabýváte-li se blíže dnešními politickými stranami, neujde vám jejich třídní původ. Jsou to vlastně rolnické strany, dělnické strany, středostavovské strany, a tak dále. Ve státech jako na příklad Velká Británie, kde volební systém prakticky dovoluje pouze veliké strany, musejí to nutně být strany nikoli jedné jediné sociální skupiny, nýbrž spíše koalice zájmových skupin. Tak je tomu v případě britských konservativců a labouristů, jakož i amerických republikánů a demokratů. I v tomto případě však nejdete jejich třídní kořeny, jdete-li dost do hloubky.

Komunista by řekl: „Nuže, je-li tomu tak, a jestliže po revoluci zůstane ve společnosti jen jedna jediná třída, totiž dělnická, k čemu by bylo třeba více než jedné politické strany? Jedna třída, jedna strana. Proto hájíme monopolní postavení komunistické strany. Západní požadavek, aby lid v komunistických zemích se mohl organizovat ve více než jen jedné straně, je zbytečné mluvení, pramenící z neznalosti.“

Tento argument se vyznačuje jednou osudnou slabostí. Tvrzení, že každá strana je výrazem jedné společenské třídy vede k závěru, že ve společnosti o jedné jediné třídě se neprojeví sklon ani přání ustavit více stran. Je-li tomu tak, proč komunisté znemožňují organizování opozičních stran? Proč zakazovat pod nejpřísnějšími tresty to, co stejně nikdo nechce? Kdyby komunistická teorie o politických stranách byla opravdu správná, nebylo by nejmenšího důvodu, proč by na př. sovětská vláda zakazovala vytváření dalších stran po boku strany komunistické.

Pravda je ta, že kdyby sovětské obyvatelstvo mělo možnost se organizovat v politických stranách, které by se směly ucházet o křesla v Nejvyšším sovětu v soutěži s kandidáty komunistické strany, učinilo by tak bez váhání. Zčásti proto, že Sovětský svaz není ještě ani zdaleka společností jedné třídy. Stalo by se asi to, že sovětské zemědělství by ustavilo stranu, jejímž programem by byla dekolktivizace venkova. Protože zemědělci v Sovětském svazu představují stále ještě dobrých 50 procent obyvatelstva, dostalo by se jim patrně dostatečné podpory, aby ovlivnili hospodářský vývoj země — a to podle mého názoru v blahodárném smyslu. Chronický nedostatek potravin by zmizel, tak jako zmizel v Polsku, když varšavská vláda upustila od totálních kolektivizačních plánů.

Sovětské obyvatelstvo by však, kdyby k tomu mělo možnost, organizovalo opoziční politické strany i v tom případě, kdyby sovětská společnost se skládala z jediné třídy, ba dokonce i kdyby to již byla beztřídní společnost. Zkušenost ukazuje, že je velikým zjednodušováním považovat politické strany za pouhé výrazy třídních rozdílů. I v beztřídní společnosti by se projevilo dost názorových odstínů, ospravedlňujících vytvoření několika politických stran.

Jaký ráz a jaký program by měly strany, které by se ustavily ve společnostech s jedinou třídou nebo v beztřídní společnosti? V čem by se jejich názory rozcházeły? Odpověď zní, že by toho bylo hodně, v čem by se jejich stanoviska lišila. Dogma, že jediné, co opravdu rozděluje lidi, jsou třídní rozdíly, zjednodušuje tak hrubě skutečnost, že v praktické politice vede k osudným omylům. Společenská realita je daleko složitější.

Je sice pravda, že ve společnostech, které jsou velmi ostře rozděleny — na příklad ve společnostech, kde existuje nevolnictví, jsou zájmové rozpory mezi jednotlivými třídami tak radikální, že se nenajde základna ani k minimální snášenlivosti (jež je podmínkou, aby se osvědčily demokratické instituce). Dokonce i v některých současných společnostech, které jsou méně ostře rozestoupeny než kdysi otrokářské a nevolnické státy, jsou rozpory tak hluboké, že kompromis je vyloučen a demokratické instituce se nemohou uplatnit. Ale vyvozovat z toho všeho závěr, že v beztřídní společnosti by nebyly vůbec žádné rozdíly, je naprosto pochybené.

Naopak : budoucnost ukáže, že právě tam, kde třídní rozdíly budou malé, nebo kde vůbec zmizí, bude se demokratickým institucím dařit nejlépe. Soupeřící strany nebudou už zastupovat společenské třídy, nýbrž skupiny občanů, kteří z toho či onoho důvodu budou podobně smýšlet.

Jak se asi budou lišit politické strany v demokratickém a beztřídním státě (který se zatím neuskutečnil v žádném větším společenském útvaru)? Odpovím příkladem : jednou mi řekl vysoce postavený indický státní úředník, že v dnešní Indii by byla velmi užitečná „šestiprocentní strana“ a „osmiprocentní strana“. Měl totiž na mysli otázku, která zaměstnává indickou veřejnost, a která se dotýká tempa, jímž by se mělo indické hospodářství vyvíjet. Má usilovat o roční přírůstek hrubého národního produktu ve výši šesti procent nebo osmi procent? To byla opravdu zásadní otázka. V těchto dvou číslících se skrývají totiž nesmírně důležitá politická a sociální rozhodnutí, která ovlivňují život každého Inda. Takové a podobné otázky by diskutovaly politické strany v beztřídní společnosti. Hospodářské problémy však nejsou všechno. Ve vysoce rozvinutých společnostech budou patrně zastíněny jinými. Budou to možná problémy jako : jakého stupně vzdělání musí naše děti dosáhnout, a jaké povahy toto vzdělání má být — převážně humanistické, nebo převážně vědecké, nebo (v praxi), jak má vypadat kompromis mezi oběma? Nebo třeba : jaký postoj má stát zaujímat k náboženství, příznivý, nepřátelský či neutrální? Nebo : máme usilovat o národní nezávislost a svrchovanost stůj co stůj, nebo neopak uvažovat o federaci s jinými národními státy? Nebo konečně : kolik moci a práv možno svěřit nadnárodní organizaci jako je na př. OSN? Je zřejmé, že i v beztřídní společnosti bude vždy dost prostoru pro několik politických stran, diskutujících o řadě zásadních otázek a usilujících o důvěru a podporu obyvatelstva.

Přeložil Zdeněk Suda

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE

Faktografia

1938

- Na jar* Hlinkova slovenská ľudová strana (HSĽS) zakladá Hlinkovu gardu (HG).
20. septembra Dr. Milan Hodža sa vzdáva funkcie predsedu československej vlády.
29. septembra Mníchovská dohoda. Prezident Beneš odchádza do exilu.
6. októbra „Žilinská dohoda“.
7. októbra Menovanie slovenskej autonómnej vlády.
9. októbra Zakázaná Komunistická strana na Slovensku.
2. novembra Viedeňská arbitráž : časť južného Slovenska násilne pripojená k Maďarsku.

1939

18. januára Otvorenie Slovenského snemu.

1. marca Vnútropolitický spor Tisovej a Beranovej vlády. Beran žiada podpísanie lojality.

4. marca Tiso zvoláva ministerskú radu slovenského kabinetu. Rozopra dvoch krídiel : umierneného (Tiso, Sivák, Teplanský) a radikálneho (Tuka, Mach, Ďurčanský).

6. marca Spoločné porady snemu, kabinetu a strany. Umiernení prehlasovali radikálnych.

7. marca Tuka, Mach a Ďurčanský u Göringa v Berlíne.

Seyss-Inquart informuje Tisu a Sidora o Hitlerovom zámere rozbiť ČSR a nabáda k „samostatnosti“.

Tiso plánuje návštevu Varšavy, kde hodlá nájsť protiváhu voči nemeckému tlaku.

Tuka a Mach sa radia s poverencom Hitlera Wesenmayerom o „suverenite“.

8. marca Beran informuje českých ministrov o pláne zosadiť nelojálnych ministrov slov. vlády.

9. marca Sidor a Teplanský odrádzajú Berana od tvrdého kurzu voči Bratislave.

Tzv. Homolov puč : zásah pražskej vlády do slovenskej politiky. Jednotky žandáratva obsadzujú verejné budovy. Hácha zosadil Tisu, Ďurčanského, Pružinského a Vánču.

Ďurčanský, Murgaš, Mutňanský utečú do Viedne.

Štvavé vysielanie slovenských nacistov z Viedne pod heslom : „Jediná a svätá pravda o slovenskom národe je táto : Žid bol, je a bude naším najväčším nepriateľom a nešťastím!“.

10. marca Sidor a Tiso sa radia o novej vláde. Súhlasia so spoločným štátom Čechov a Slovákov.

11. marca Sidor je nový ministerský predseda.

Tiso odchádza na svoju faru do Bánoviec.

Ďurčanský nájstojí na samostatnosti.

Hitlerov dôverník Keppler zasahuje.

Demonštrácie Deutsche Partei (Karmasin) a HG (Murgaš) v Bratislave. Pouličný teror.

Nemeckí agenti pašujú z Viedne zbrane.

12. marca Sidor musí prijať nemeckú delegáciu (Seyss-Inquart, Bürckel, Kaltenbrunner, Vavra, Karmasin) v Petržalke. Podnapitý Bürckel vyhráža obsadením. Sidor návrhy neprijíma.

13. marca Tiso a Ďurčanský u Hitlera v Berlíne. Ribbentrop žiada okamžité vyhlásenie Slovenska za „samostatný štát“. Tiso váha.

14. marca Tiso, Ďurčanský, Keppler, Wesenmayer, Karmasin, a Danihel sa vracajú z Berlína do Bratislavy. Sidor podáva demisiu vlády.

Tiso dáva snemu bleskovú ultimátum : záchranu v samostatnosti alebo rozdelenie Slovenska medzi Nemcov, Maďarov a Poliakov.

Predseda snemu Dr. Martin Sokol predkladá poslancom otázku či súhlasia so samostatnosťou. Všetci poslanci povstanú.

Tiso číta v rozhlase vyhlásenie „samostatného“ Slovenského štátu.

15. marca Nemecké vojská vtrhli do Čiech a na Slovensko. Zo Slovenska sa za deň stiahli.

Tiso žiada Hitlera o „ochranu“.

Utvorenie tzv. Protektorátu Čechy a Morava.

Slovenskí dôstojníci pomáhajú českým utekať cez Slovensko na Balkán.

17. marca Tiso, Ďurčanský, Tuka, Mach rokujú vo Viedni so Seyss-Inquartom, Bürckelom, Keitlom a Kepplerom.

Vláda Slovenského štátu prepúšťa Nemecku tzv. Schutzzonu pre vojenské účely.

18. marca Hitler preberá „ochrannú ruku nad Slovenskom“. Podmienky : zahraničná politika, strategické územie a hospodárska spolupráca.

25. marca Maďarské vojská vtrhli na Slovensko.

9. júna Skupina piešťanských letcov odletela do Poľska.

Vzbura v žilinskej posádke.

20. júna Odhalená ilegálna tlačiareň v Turanoch.

V júli odhlasovaná Ústava Slovenskej republiky.

Uzákonenie tzv. vodcovského systému.

Príprava tzv. židovského kódexu.

HG organizuje protižidovské demonštrácie.

23. augusta Nemecko — sovietsky pakt o neútočení.

1. septembra Hitler napadá Poľsko. Začiatok druhej svetovej vojny.

Gen. Čatloš, min. národnej obrany Slovenského štátu, vydáva slovenskej armáde rozkaz bojovať proti Poľsku.

3. septembra Veľká Británia a Francúzsko vypovedali Nemecku vojnu.

17. septembra Sovietsky sväz obsadzuje východné časti Poľska.

SSSR uznáva Slovenský štát *de jure et de facto*.

12. októbra Prvé deportácie židovských občanov z Čiech a Rakúska do Poľska.

17. novembra zatvorenie českých vysokých škôl.

Pobúrenie medzi slovenskými študentami.

21. novembra Protest evanjelických kňazov proti osnove zákona o povinnom vstupe do HG a HM od 6 do 60 rokov.

Kolujú epigramy Janka Jesenského, ktorými šľahá ideológiu režimu.

1940

1. januára Vznik Ústredne štátnej bezpečnosti (UŠB)

V lete diferencie medzi radikálnym a umierneným krídlom sa zväčšujú.

Nenávisť medzi slov. armádou a HG.

28. júla Hitler cituje Tisu, Tuku a Macha do Salzburgu.

30. augusta Zvýšené úsilie o politiku tzv. národného socializmu podľa Hitlerovho vzoru. Mach razí heslo : Tiso, Tuka — jedna ruka.

Na jeseň Tzv. židovský kódex v praxi : prenasledovanie, zatýkanie, arizácia.

Vatikán cez svojho zástupcu msgr. Burziu intervenuje u Tisu a Tuku v prospech postihnutých židovských občanov. Tiso sľubuje pomoc, Tuka je neprístupný.

27. septembra Pakt troch mocností : Osa Berlín — Rím — Tókió.

8. októbra Okupácia Rumunska so súhlasom gen. Antonescu.

16. októbra Zriadenie varšavského geta.

30. októbra Štrajk baníkov v Handlovej.

24. novembra Slovenský štát pristupuje k paktu troch.

Na Slovensku sú obľúbené české filmy a šlágre.

Umenie a literatúra nastupujú do boja o svedomie národa. (Časopis *Elán*, nadrealisti, režisér Ján Jamnický, dramatici Brač-Ivan, Stodola, výtvarníci Fulla, Bazovský, básnik Janko Jesenský prozaik, Dobroslav Chrobák a iní).

1941

Na jar V Londýne vznikajú spory medzi Benešom a Hodžom, ktorý sa stavia proti koncepcii tzv. československého národa.

Na Slovensku sa verejne počúva BBC.

22. júna Vpád nemeckej armády do Sovietskeho svazu.

Vláda Slovenského štátu vypovedala SSSR vojnu.

Pobúrenie medzi príslušníkmi slovenskej armády.

V júni Pripravované oslavy Memoranda z r. 1861 v Turčianskom Sv. Martine zakázané vlna zatýkania UŠB.

31. júla Hitler poveruje Heydricha akciou „Endlösung“.

15. septembra Povinné nosenie židovských hviezd od 6 roku.

27. septembra Heydrich vymenovaný za ríšskeho protektora Čiech a Moravy.

1. októbra Zpravodajská skupina KOTVA (Trojan) nadväzuje spojenie s britskou vojenskou misiou v Turecku a dáva sa k dispozícii pplk. Golianovi, organizátorovi vojenského podzemia na Slovensku.

24. novembra Ohlásí sa vysielateľ „Za slovenskú slobodu“ (Václav Kopecký, neskôr Julius Bránik) zo Sovietskeho svazu.

25. novembra Tuka podpisuje zmluvu o pripojení sa Slovenského štátu k Paktu troch.

7. decembra Spojené štáty severoamerické vstupujú do vojny.

11. decembra Hitler vypovedal Amerike vojnu.

12. decembra Vláda Slovenského štátu vypovedala USA a Veľkej Británii vojnu.

Odpor slovenských dôstojníkov voči režimu čoraz vzrastá.

12. decembra Československá vláda v Londýne vyhlásila vojnový stav medzi všetkými štátmi, ktoré bojujú proti Veľkej Británii, USA a SSSR.

1942

16. februára Vznik židovského geta v Terezíne.

25. marca Slovenské národné divadlo uviedlo hru I. Stodolu *Mravci a svrčkovia*, ktorá je satirou na domáce pomery.

28. marca Prvé transporty slovenských občanov židovského pôvodu do koncentračného tábora v Oswiezcime.

Na jar Turčiansky rodák Viliam Žingor zriadi prvú lesnú skrýšu v turčianskych horách, kde zhromažďuje zbrane a odkiaľ letákmi vyzýva Slovákov majúcich narukovať na front, aby „narukovali do hôr bojovať proti nacistom“.

11. mája Z celkového počtu vyše 50 tisíc vojakov slovenských jednotiek na východnom fronte, odvolaných vyše 35 tisíc pre nespohľadnosť.

26. mája Atentát českých a slovenských vlastencov Kubiša a Gabčíka na Heydrichai
26. mája SND uvádza hru P. Zvona *Tanec nad plačom*, ktorá aforizmami bojuje proti
zvole a zastáva sa bezbranných a ponížených.

10. júna Lidice.

23. júna Prvá selekcia do plynových komôr v Oswiecime.

24. júna Ležáky.

30. septembra Hitler verejne opakuje svoj plán na totálne zničenie Židovstva.

7. novembra Vyloďenie Spojencov v Severnej Afrike.

22. novembra Začiatok sovietskej protiofenzívy.

V zime Slovenské jednotky sú nakomadované v predhoriach Kaukazu. V Pripiatskych
močariskách sa vyjednáva o prechode pešieho pluku k Rusom. Prechod roty npro.
Marcelyho k ČA.

1943

Začiatkom roka Zvýšená odbojová aktivita na Slovensku. Odbojová porada u farára
Pozdechca v Bratislave. Vznik viacerých ilegálnych časopisov (*Hlas ľudu, Pravda, Mor ho*
a iné). Podzemná činnosť Sväzu evanj. mládeže (SEM). Pod firmou HM oživa v mládeži
skautský duch. Evanj. *Cirkevné listy* cenzúrované a tri razy zastavené.

30. januára Z Buzuluku (SSSR) odchodí na front prvý československý prápor.

2. februára Pri Stalingrade kapituluje VI. nemecká armáda.

4. februára Npor. Viliam Žingor odmieta narukovať na front a odchádza do hôr.

10. februára Odbojová zpravodajská skupina FLORA posielala do Londýna zprávu o
Slovensku.

18. februára Goebelsova reč o totálnej vojne.

13. apríla Odhalenie katyňských masových hrobov.

19. apríla Povstanie vo varšavskom gete.

15. mája Rozpustenie Kominterny.

Prechod kpt. Jána Nálepku k partizánskej jednotke Saburova na Ukrajine.

22. júna Moskovské vedenie KSC vysiela na Slovensko polit. vedúceho Šmidkého a
radiistu Bacíľka.

14. júla V Hronskeu na evanjelíckej fare sa schádza Dr. V. Šrobár s plk. Imrom a pplk.
Urbanom, aby vytvorili celonárodný odbojový orgán, v ktorom má byť ešte Viliam
Paulfny, dr. Ivan Štefánik a dr. Daniel Petelen. Podobné schôdze sú v Trenč. Tepliciach
a vo Veľkej Bytči. Porád sa zúčastňujú Dr. ing. P. Zaňko, prof. dr. I. Karvaš, dr. Martin
Mičura a ďalší. Na jednej z nich bol aj predseda slovenského snemu Dr. Martin Sokol,
ktorý prisľúbil, že slovenský snem v príhodnej chvíli odhlasuje pripojenie Slovenska k
ČSR tak ako odhlasoval jeho odtrhnutie.

27. júla Zatykač na Žingora. V horárni lesov „Stráne“ Žingor zakladá „jánošíkovskú
družinu“ a stáva sa tak zakladateľom slovenského partizánskeho hnutia.

Žingorov spolupracovník prof. Jeršov prevádza sovietskych zajatcov z tábora v Ústí nad
Oravou na východné Slovensko, kde v lesoch pod Maťaškou sa z nich vytvorí prvá auto-
nomná partizánska skupina „Čupajev“. Významnú úlohu pri jej zakladaní hrá npor.
Ludovít Kukurkelli.

4. augusta Karol Šmidke, ako politický vedúci a Karol Bacíľek ako radiista prekročili
tajne poľské hranice a vošli na Slovensko.

V augustu Utvorenie V. ilegálneho ÚV KSS. Členovia : Šmidke, Husák, Novomeský.

V septembri Utvorenie Slovenskej národnej rady (SNR). ako vrcholnej politickej
základni slovenského odbojového hnutia. Členovia : siedmi demokrati (Ursíny, Lettrich,
Šrobár, Paulfny, Josko, Pietor, Styk), piati komunisti (Šmidke, Husák, Horváth,
Blažovský, Púll) a sociálny demokrat (Ertl).

30. *októbra* Pri Melitopole prešlo vyše dvoch tisíc slovenských vojakov a dôstojníkov I. slov. pešej divízie na stranu Rusov.

16. *novembra* V boji o mesto Ovruč padol kpt. Ján Nálepka.

28. *novembra* Konferencia tzv. Veľkej trojky (Churchill, Roosevelt, Stalin). Stalin sa stavia proti Churchillovmu plánu oslobodiť Balkán inváziou v talianskom údolí Po.

12. *decembra* Beneš rokuje so zahraničným výborom KSČ. Dohoda o spolupráci ČSR a SSSR po vojne.

Vianoce Vianočná dohoda Slovenskej národnej rady. Predstavitelia oboch táborov, demokratického a komunistického, sa jednoznačne postavili za obnovenie Československej republiky, vybudovanej na princípe rovnoprávnosti Slovákov a Čechov. Vianočná dohoda sa stala východiskom zjednoteného odboja a zárukou jeho úspechu. Osem-členné Ústredie SNR zaslalo do Londýna a predložilo návrhy na menovanie vojenského veliteľa podzemného hnutia. Vojenský veliteľ podzemného hnutia pplk. gšt. Ján Golian vytvára v Banskej Bystrici užší štáb, ktorý odteraz všetky vojenské a vojensko-politické úlohy rieši spoločne. Členovia štábu : Pplk. Golian, pplk. Ferjenčík, mjr. Nosko, mjr. Marko, pplk. Manica.

Medzi vojenským veliteľom a MNO v Londýne sa zriaďuje priame rádiatelegrafické spojenie. (Stýčný dôstojník. škpt. Krátky.)

29. *decembra* Manifest slovenských vojakov v SSSR k slovenskému národu a k slovenskej armáde. Dôstojníci a vojaci tábora č. 82 pod Moskvou vydali Manifest, v ktorom sa medzi iným píše :

„Bojujem za nové demokratické Československo, v ktorom bude rozhodovať vôľa ľudu, vôľa oslobodeného českého a slovenského národa. Pripojujeme sa k hlasu tých, ktorí hlásajú, že v budúcej Československej republike má byť upravený vzájomný pomer medzi Čechmi a Slovákami podľa veľkej slovanskej zásady : rovný s rovným. Sme presvedčení, že takéto Československo bude vnútorne silné, vyrovnané a navonok odolné a jednotné. S nadšením vítame 12. decembra v Moskve uzavretú spojeneckú zmluvu medzi SSSR a ČSR a vidíme v nej záruku toho, že sloboda a nezávislosť Československej republiky, za ktorú ideme svoje životy položiť, spočíva na dobrých a spoľahlivých základoch...“ Organizátormi a prvými podpisovateľmi manifestu boli pplk. Lichner a kpt. Pavlovič. Manifest pozdravil v sovietskej tlači Ilja Erenburg týmito slovami : „Slováci sú čestní a hrdí ľudia. Ich svedomie im ukázalo cestu...“

1944

5. *januára* V Jefremove, SSSR, vytvorená II. paradesantná československá brigáda, pozostávajúca zväčša zo slovenských vojakov.

Vo februári Pplk. Golian vypracoval a vydal rozkazy pre bojové poplachy, zaistenie a obranu posádok, určil priestor povstania a vymáhal doň spoľahlivých dôstojníkov. Operačný trojuholník tvorili priestory Brezno nad Hronom — Banská Bystrica — Zvolen. Celé Slovensko bolo rozdelené na tri oblasti : západnú, strednú a východnú.

15. *februára* Žingor prijíma do svojej družiny prvých sovietskych zajatcov utečencov.

V marci V horárni Pod Strážami sa chystá čistka na žingorovcov. Žingor sa sťahuje do lesnej koliby v Prieslupskej doline nad Bystričkou. Jeho družina hôrných chlapcov má 14 členov.

Žandárska hliadka zachytí dve spojky, ktoré nesú z Myjavy Žingorovi zbrane. Z toho vzíde prvá prestrelka medzi partizánskou hliadkou a protipartizánskou výpravou žandárstva. Žingorovci unikajú do Valče, kde ich prijíma predseda tajného Národného výboru Ján Bako.

8. *apríla* ČA zastala pred československými hranicami.

Koncom apríla sa k Žingorovi prihlási Ján Repta z Brezovej, finančník a zbrojník tejto skupiny.

Pod Stráňami vzniká prvý partizánsky štáb : Veliteľ npor. Viliam Žingor; I. pobočník Grigorij Soloženko (utečeneček); II. pobočník npor. Ladislav Daniel; hospodár prof. Vladimír Jeršov; zpravodajský dôstojník Bohuš Žingor; zbrojný dôstojník Ján Repta. Stav mužstva : 50. Rozloženie táborov: Valča, Kantor, Nad Trebstovom a nad Bystrickou (záchytný).

Prof. Jeršov obstaráva po dedinách pomoc a organizuje ilegálne Národné výbory.

Na jar prichádzajú na Slovensko pomocou Ladislava Krnu zo slovenského konzulátu v Budapešti prví francúzski dôstojníci. Medzi nimi : por. Georges de Lannurien, por. Poupet, por. La Roncier a abbé Geyselli.

Neskôr najviac Francúzov prešlo ilegálne na Slovensko cez Sered, kde sa skrývali u vlastenca Stoklasu, ktorého Gestapo aj s manželkou odvieкло do Nemecka, kde zahynuli.

Významný podiel v nadviazaní stykov s francúzskymi utečencami a na ich prechode do Turca má trnavská ilegálna skupina.

V máji sú dve divízie slovenskej armády umiestené na východné Slovensko. Velitelia : gen. Malár, plk. Talský, plk. Markus a plk. Hanuš.

Užší štáb pplk. Goliana vypracúva plán na povstanie. Predpoklady :

1. Východná slovenská armáda uvoľní premyslením ústupom prechody cez Karpaty a prejde k ČA.

2. Jednotky operačného trojuholníka udržia priestory Brezno — Banská Bystrica — Zvolen.

3. Ostatné posádky zaistia vlastné priestory, urobia mobilizáciu a zvyšné jednotky odošľú do operačného trojuholníka.

4. Takto zosilnení, zmocníme sa ďalších oblastí Slovenska a nadviažeme styk s ČA a na západe podľa možnosti prejdeme až na Moravu.“

Koncom mája výcvik jednotiek určených pre odboj je spojený s ostrou strelbou. Ilegálne jednotky prevádzajú bojový výcvik v rámci brannej výchovy.

Pod zámienkou zaistenia pred bombardovaním prekladajú sa zásoby do skladov na strednom Slovensku. Transporty vedie mjr. Ciprich.

6. júna Spojenecká invázia v Normandii.

10. júna Oradour — sur Glane.

22. júna Pplk. Golian rokuje v Dolnom Kalníku so Žingorom. Vojenské ústredie určuje k turčianskym partizánom styčného dôstojníka npor. Kuchtu.

27. júna zpráva o smrti Dr. Milana Hodžu.

29. júna Ilegálna SNR a Vojenské ústredie rokojú o vojenských prípravách a o vyslaní delegácie SNR do Moskvy.

30. júna Stav turčianskych partizánov : 180.

V júli vysielá Vojenské ústredie pplk. Manicu, aby získal I. divíziu v Giraltovciach a nadviazal styky s partizánskou skupinou „Čapajev“. Pplk. Manica vyjednáva s náčelníkom skupiny npor. Kukorellim.

Gen. Schlipper, veliteľ nemeckej vojenskej misie v Bratislave, posielá do Berlína ostré memorandum o nespôľahlivosti armády a verejnej správy na Slovensku.

15. júla Pplk. Ferjenčák organizuje na rozkaz plk. Goliana let styčného dôstojníka do SSSR. Let je určený z Troch Dubov. Styčný dôstojník : gen. Jurech. Spojka, npor. Hanuš, mala zostať v SSSR.

Let sa neuskutočnil pre obavy pilota kpt. Kozu.

17. júla V horskej chatke pri dedinke Čriemošňô, vo Veľkej Fatre, stretli sa zástupcovia SNR s Vojenským ústredím na Slovensku. Na schôdzi bola dosiahnutá úplná dohoda ako v otázkach vojenských tak aj politických. Bolo určené dokončiť prípravy na povstanie,

vyslať do SSSR delegáciu SNR, informovať sovietske kruhy o podzemnom hnutí a dojednať vojenskú spoluprácu s ČA. Vojenské ústredie navrhuje podriadiť všetkých partizánov vojenskému veleniu podľa ruského vzoru. Časť politikov s návrhom nesúhlasí, keďže ide o nepatrné partizánske skupiny.

Účastníci schôdze : Ján Ursíny, Karol Šmidke, Dr. Jozef Lettrich, Dr. Gustáv Husák, Ladislav Novomeský, pplk. Ján Golian, pplk. Dr. Ján Ferjenčík, mjr. Jozef Marko.

20. júla Gen. Pika vysadil tri zpravodajské skupiny parašutistov. Medzi nimi kpt. Michal Pavlovič.

26. júla Prvá partizánska skupina zo Sovietskeho sväzu vysadená priamo na Slovensko. Veliteľ npor. ČA P. A. Veličko, komisár Ljach. Počet : 11 členov, z toho dvaja Slováci.

Jeršov zachytáva Veličkovu skupinu a privádza k Žingorovi, ktorý sa ich ujíma.

Priaznivá situácia na fronte za Karpatami.

Veliteľ operačných bodov v operačnom trojuholníku vydáva všetky rozkazy ústne.

Zostrená verejná kontrola na Slovensku. Povinný súpis obilia : mlatební komisári.

1. augusta Varšavské povstanie.

2. augusta Prvý let SNR do SSSR.

Na let určení : gen. Jurech, npor. Hanuš, Karol Šmidke, npor. Korecký. Pilot : kpt. Koza.

Odleteli iba kpt. Koza a npor. Korecký. Nezdar zavinil npor. Hanuš, ktorý si mylne vysvetlil direktívu pplk. Goliana a pplk. Ferjenčíkovi, zodpovednému za členov delegácie hlásil, že „z toho zišlo“.

Ferjenčík sa vráti na veliteľstvo a zisťuje omyl. Golian súri odlet. Ferjenčík dovezie na letisko Tri Duby Koreckého a náhli sa vyzdvihnúť Šmidkého. Tohto na dohovorenom mieste, na križovatke ciest Kováčova — Zvolen — Hájniky, už nenašiel. (Gen. Jurecha nemohol zohnať, lebo bol už pod kontrolou Gestapa.) Pokým šiel po Hanušu lietadlo štartovalo, no uviazlo v bahne. Na Ferjenčíkovu otázku, „Máš tam tých civilov?“, kpt. Koza odpovedá kladne a odštartuje.

3. augusta Šmidke a Husák ostro vyčítajú Golianovi, že Šmidke neodletel. Husák sa podoberá pripraviť ďalší let sám.

4. augusta Druhý let SNR do SSSR.

Let pôvodne určil gen. Čatloš, ktorý chcel poslať do Moskvy návrh na prechod slovenskej armády na stranu ČA a zachovanie slovenskej samostatnosti v rámci Sovietskeho sväzu. Npor. J. Stanek, šéf zpravodajského oddelenia na MNO, určený gen. Čatlošom zorganizovať let do SSSR, informuje o Čatlošovom pláne podzemné hnutie a to cez Husáka využíva let pre ciele SNR. Čatlošov list nesie Šmidke a jeho kópiu má Ferjenčík odovzdať gen. Pikovi.

Lietadlo odletelo z letiska Mokrač pri Lipt. Hrádku. Nad sovietskym územím bolo palbou prinútené pristáť pri meste Čorkov. Delegácia SNR (Šmidke, Ferjenčík) je dopravená na štáb IV. Ukrajinského frontu, odkiaľ odchádza do Moskvy.*

Po odlete pplk. Golian vyzbrojuje Veličkovu partizánsku skupinu po opätovnom prísľube, že bez súhlasu Vojenského ústredia nepodnikne nijakú akciu.

Žingor varuje Velička pred gestapáckou protipartizánskou akciou a zachraňuje ho po druhý raz pred zničením. Veličko sa sťahuje z Prašivej do Kantora.

Stav turčianskych partizánov : 800.

5. augusta Delegácia SNR (Šmidke, Ferjenčík) hlási v Moskve stav vecí na Slovensku

---

* Podrobnosti o letu delegácie do Moskvy a jednaní se sovietskými činiteľmi o zpomalení partizánskej činnosti na Slovensku líčí člen delegácie Ferjenčík ve *Svědectví*, č. 22, podzim 1963, str. 149-154. — Viz také v této souvislosti E. Friš : „Moskovský pobyt K. Šmidkeho v auguste 1944“, *Příspěvky k dějinám KSČ*, Praha, č. 3, 1964, str. 439-444. — Viz rovněž příspěvek G. Husáka ve *Slovanském přehledu*, Praha, č. 5, 1963.

a žiada : zastaviť alebo znížiť partizánsku činnosť, aby ozlomkrky nevyvolala nemecký zákrok skôr ako Vojenské ústredie skončí prípravu na povstanie.

6. augusta Hlavný partizánsky štáb v Kijeve vysadzuje ďalšiu paradesantnú skupinu 15 partizánov, z toho 8 Slovákov a 7 Rusov. Veliteľ Kalina, neskôr Voljanský. Miesto zoskoku Latiborská hoľa na Prašivej.

7. augusta Na Latiborskej holi vysadená skupina veliteľa Bielika (8 členná). Neskôr vzrástla na brigádu „Jánošík“ (808 povstalcov).

8. augusta Na Prašivej vysadená skupina politického komisára Šagáta (neskôr brigáda „Jána Nálepku“) a zápat za ňou skupina veliteľa kpt. A. S. Jedorova, 22 partizánov, z toho 2 Slováci, ktorá v čase Povstania vzrástla na 700 povstalcov.

Žingorov štáb presídlil do poľovniického zámku grófa Bolestréme v doline Kunerád.

10. augusta Bratislavská vláda nariaďuje proti partizánom vyčistovacie akcie.

15. augusta Vysadená skupina Jána Ušiaka. Stav 22, z toho 15 Slovákov a Čechov. Neskôr „Prvá moravská partizánska brigáda Jána Žižku“.

Vojenské ústredie robí dohodu o spolupráci s partizánskymi skupinami npor. ČA Veličku a kpt. ČA Jedorova. Na schôdzi sú prítomní : pplk. Golian, pplk. Manica, mjr. Nosko, mjr. Marko, npor. Žingor, npor. Veličko, polit. komisár Makarov a Černogorov. Miesto schôdzky : Sklabiňa.

Vojaci dodávajú partizánom zbrane, výstroj a proviant.

Len čo je Veličkova skupina vyzbrojena oznamuje Vojenskému ústrediu, že sa sľubom cíti viazaná iba do 20. augusta. Spojka tvrdí, že je to rozkaz z Kijeve.

Styčný dôstojník npor. Kuchta sa dozvedá, že Veličko dostáva rozkazy z Kijeve a každú schôdzu s Vojenským ústredím hlási vysielateľkou na Hlavný partizánsky štáb do Kijeve.

21. augusta Veličko obsadzuje Sklabiňu, ktorú od 15. aug. naoko obsadilo vojsko.

22. augusta Partizáni prepadli nemeckú posádku v Turanoch.

Z Rusov zo Žingorovej skupiny sa vytvára odrad „Suvorov“.

Čatár Alojz Ritnošík z martinskej posádky doviezol partizánom nákladné auto zbraní.

Francúzskej skupine pridelený Sklabinský Podzámok. Tu pri organizovaní I. Štefánikovej brigády utvorili Francúzi rotu vospolne so 7 Juhoslovami a Slovákami, ktorí vedeli po francúzsky. Poručík Georges de Lannurien povýšený na kapitána, čo neskôr rádiogramom schvaľuje aj gen. de Gaulle. Stáva sa veliteľom francúzskej légie na Slovensku. Jeho zástupca u slovenského (Žingor) a ruského (Veličko) veliteľstva je npor. Jeršov.

23 augusta K Žingorovej skupine prejde 110 slovenských dobrovoľníkov z Dolného Kubína v plnej výzbroji a výstroji.

Vznik I. československej partizánskej brigády gen. Milana Rastislava Štefánika.

Vojenské ústredie doručuje odbojové rozkazy :

1. Osobitný rozkaz pre sústredenie a obranu priestorov posádok. Datovaný 5. aug. 1944 a podpísaný ppl. Golianom.

2. Osobitný rozkaz pre obranu priestoru Zvolen.

3. Osobitný rozkaz pre obranu priestoru Brezno nad Hronom.

4. Osobitný rozkaz pre operný bod Hradová. (Datovaný 18. augusta.)

24. augusta Turčianski partizáni zavalili stečniansky a kraľoviansky tunel.

Na Horechóní, v Helpe, Šumiaci a Telgárte verbuje npor. Lukáč verejne bubnom povstalcov do zbrane.

25. augusta Deutsche Heeresmission v Bratislave a ÚŠB vysielajú na okresný úrad do Martina vyšetrovaciu komisiu pre partizánsku činnosť. Komisia z mesta vykázaná vyhráža zákrokom nemeckých jednotiek z Ružomberka.

Styčný dôstojník Kuchta hlási Vojenskému ústrediu vývoj udalostí v Turci. Pplk. Golian vydáva okamžite rozkaz veliteľovi martinskej posádky (pplk. Perko), aby vojsko zaujalo obranné postavenia a pred úradmi ho oddôvodnilo ako ochranu proti partizánom.

Vojenské ústredie chce získať čas na skončenie príprav povstania.

Veličko dostáva príkaz neposielať do obvodu mesta Turč. Sv. Martina ozbrojené parti-
zánske posádky.

Npor. Kuchta nariaďuje vo večerných hodinách nástup pluku, informuje mužstvo o
situácii a oznamuje, že celý dôstojnícky zbor je odhodlaný bojovať bok po boku s mužst-
vom proti Nemcom. Prikazuje vojakom, aby neodchádzali k partizánom a nedelili celist-
vosť armády. Všetci vojaci s nadšením súhlasili.

Tri tanky prídu do Sklabine, ale Žingor ich vracia, keďže vie o zapojení celej martinskej
posádky.

25/26. augusta Nočná porada Vojenského ústredia v Banskej Bystrici. Rozhodnuté :
Ak nemecká armáda prekročí rieku Váh alebo štátne hranice z juhu na sever, bez zreteľu
na situáciu za Karpatmi* ide sa do povstania. Z porady vydaný rozkaz pre zainteresované
posádky : Osobitná tajná inštrukcia pre veliteľov posádok. (Bod II : „Slovenská armáda,
verná tradícii svojho vzniku pôvodného postaví sa za spoluúčasti celého národa na odpor.“)
Podpísaný pplk. Ján Golian, vojenský veliteľ.

Na Vojenské ústredie prichodí zpráva, že dve nemecké SS divízie stoja pripravené na
slovenských hraniciach s poslaním pochodovať na Slovensko.

02.00 Pplk. Golian nariaďuje bojový poplach pre všetky posádky na Slovensku. O
poplachu je vyzrozumý aj Čatloš.

26. augusta Jednotky taktického trojuholníka vypochoďovali „na cvičenie“ s ostrým
strelivom a začali sa zakopávať.

Pplk. Golian sa náhli do Martina vydať veliteľovi posádky ústny rozkaz.

Na Vrútkach zničili partizáni skupinu nemeckých poľných žandárov.

27. augusta Pplk. Golian vymenúva kpt. Trojana z Baťovian za veliteľa partizánskych
jednotiek celej hornonitrianskej oblasti. Stav : 2000 mužov.

Partizáni obsadzujú Ružomberok.

28. augusta Vojenské ústredie nariaďuje :

1. Zvýšenú zpravodajskú činnosť a bojovú pohotovosť vo všetkých posádkach a na
všetkých hraničných prechodoch. V prípade prekročenia čiary na západe údolie Váhu, na
ostatných svetových stranách štátne hranice, všetky nemecké transporty zničte.

2. Zvýšenú činnosť a urýchlené vybudovanie obranných postavení.

3. Začiatok obsadzovania bude avizovaný rozhlasom heslom : „Obchodný cestujúci
ŠKROVINA má sa ihneď vrátiť do Bratislavy lebo mu zomrela manželka.“ Toto heslo je
rovnoprávne s heslom „Začnite s vysťahovaním“ a preto zariadte nepretržitý posluh
rozhlasu.

4. Na uvedené heslo sa ad 3. začína otvorený boj proti Nemcom a preto napnite všetky
sily, aby ste mali úspech.

5. Prevádzajte ihneď tichú mobilizáciu všetkých schopných mužov. Z prebytkov tvorte
pochodové jednotky na odoslanie do priestoru „Zuzana“ (operačný trojuholník). Pod-
písaný veliteľ pplk. Ján Golian.

Do Bratislavy prišiel SS gen. Berger ako jediný zástupca Ríše na Slovensku. Nemecké
jednotky v Žiline.

V Brezne prepadli partizáni skupinu verejných činiteľov a zabilí poslanca Slameňa.

---

* Friš v citovanom článku naopak tvrdí že „druhým predpokladaným signálom malo byť
priblíženie sa sovietskych vojsk k hranicam Slovenska, ako sa myslelo, hlavne zo severu“.
Doznáva však zároveň, že ve výkladu tohoto predpokladu se jeví jistá diskrepance, poněvadž
směrnice vypravované na porodě moskevského vedení KSČ, s K. Šmidkem (text viz *Přít-
spěvky k dějinám KSČ*, č. 1, 1964, str. 75-78), 23.8.1944, hovoří o *ustupu Rudé armády na
slovenské území*.

Sovětské obyvatelstvo by však, kdyby k tomu mělo možnost, organizovalo opoziční politické strany i v tom případě, kdyby sovětská společnost se skládala z jediné třídy, ba dokonce i kdyby to již byla beztřídní společnost. Zkušenost ukazuje, že je velikým zjednodušováním považovat politické strany za pouhé výrazy třídních rozdílů. I v beztřídní společnosti by se projevilo dost názorových odstínů, ospravedlňujících vytvoření několika politických stran.

Jaký ráz a jaký program by měly strany, které by se ustavily ve společnostech s jedinou třídou nebo v beztřídní společnosti? V čem by se jejich názory rozcházeły? Odpověď zní, že by toho bylo hodně, v čem by se jejich stanoviska lišila. Dogma, že jediné, co opravdu rozděluje lidi, jsou třídní rozdíly, zjednodušuje tak hrubě skutečnost, že v praktické politice vede k osudným omylům. Společenská realita je daleko složitější.

Je sice pravda, že ve společnostech, které jsou velmi ostře rozděleny — na příklad ve společnostech, kde existuje nevolnictví, jsou zájmové rozpory mezi jednotlivými třídami tak radikální, že se nenajde základna ani k minimální snášenlivosti (jež je podmínkou, aby se osvědčily demokratické instituce). Dokonce i v některých současných společnostech, které jsou méně ostře rozestoupeny než kdysi otrokářské a nevolnické státy, jsou rozpory tak hluboké, že kompromis je vyloučen a demokratické instituce se nemohou uplatnit. Ale vyvozovat z toho všeho závěr, že v beztřídní společnosti by nebyly vůbec žádné rozdíly, je na-prosto pochybené.

Naopak : budoucnost ukáže, že právě tam, kde třídní rozdíly budou malé, nebo kde vůbec zmizí, bude se demokratickým institucím dařit nejlépe. Soupeřící strany nebudou už zastupovat společenské třídy, nýbrž skupiny občanů, kteří z toho či onoho důvodu budou podobně smýšlet.

Jak se asi budou lišit politické strany v demokratickém a beztřídním státě (který se zatím neuskutečnil v žádném větším společenském útvaru)? Odpovím příkladem : jednou mi řekl vysoce postavený indický státní úředník, že v dnešní Indii by byla velmi užitečná „šestiprocentní strana“ a „osmiprocentní strana“. Měl totiž na mysli otázku, která zaměstnává indickou veřejnost, a která se dotýká tempa, jímž by se mělo indické hospodářství vyvíjet. Má usilovat o roční přírůstek hrubého národního produktu ve výši šesti procent nebo osmi procent? To byla opravdu zásadní otázka. V těchto dvou číslicích se skrývají totiž nesmírně důležitá politická a sociální rozhodnutí, která ovlivňují život každého Inda. Takové a podobné otázky by diskutovaly politické strany v beztřídní společnosti. Hospodářské problémy však nejsou všechno. Ve vysoce rozvinutých společnostech budou patrně zastíněny jinými. Budou to možná problémy jako : jakého stupně vzdělání musí naše děti dosáhnout, a jaké povahy toto vzdělání má být — převážně humanistické, nebo převážně vědecké, nebo (v praxi), jak má vypadat kompromis mezi oběma? Nebo třeba : jaký postoj má stát zaujímat k náboženství, příznivý, nepřátelský či neutrální? Nebo : máme usilovat o národní nezávislost a svrchovanost států co států, nebo neopak uvažovat o federaci s jinými národními státy? Nebo konečně : kolik moci a práv možno svěřit nadnárodní organizaci jako je na př. OSN? Je zřejmé, že i v beztřídní společnosti bude vždy dost prostoru pro několik politických stran, diskutujících o řadě zásadních otázek a usilujících o důvěru a podporu obyvatelstva.

Přeložil Zdeněk Suda

Vojenské ústredie na Slovensku sa mení na Veliteľstvo československej armády na Slovensku (VČSA). Z prvého rozkazu : „... Slovenské jednotky ako súčasť československej armády, verné zásadám demokracie a slobody, postavlia sa za spoluúčasti celého národa na odpor ... Náš cieľ, ktorý je nám všetkým jasný, je : Pomôcť poraziť Nemecko...“. Rozkaz podpísal náčelník štábu Československej armády na Slovensku pplk. gšt. Ján Golian, v.r. Vydaná výzva na posádky, ktoré po Čatlošovej reči zaváhali.

Organizácia povstaleckých jednotiek a veliteľstiev.

Divadelní umelci Bagar a Zvarík organizujú tzv. Frontové divadlo.

Boje pri Kežmarku.

K povstalcom sa pridáva peší pluk Trnava (3000 mužov).

Posádka Hlohovec dostáva rozkaz zaistiť mosty cez Váh na prechod posádky Bratislava.

V Bratislave rýchly nemecký zákrok zabraňuje spoločný odchod posádky k povstalcom.

Dôstojníci rozpúšťajú svoje jednotky a odkazujú ich na prechod do povstania na vlastnú päsť.

Situácia povstaleckého územia :

Na západe, čiara Nitra — Rajčianska dolina — Žilina. Na severe, Fatra — Orava — Vysoké Tatry — Kežmarok — Levoča. Na juhu štátne hranice. Na východe, situácia nejasná.

Tiso vyhlasuje pre povstalcov amnestiu.

31. augusta Úprava velenia VČSA (neskôr Veliteľstva 1. československej armády na Slovensku) : Veliteľ armády : generál Golian, náčelník štábu pplk. Nosko.

Veliteľstvo 1. obrannej oblasti v Banskej Bystrici, veliteľ pplk. Pavol Kuna.

Veliteľstvo 2. obrannej oblasti v Liptovskom Sv. Mikuláši, veliteľ pplk. Bodický. Veliteľom oblastí podliehajú všetky vojenské a partizánske jednotky okrem leteckých, podliehajúcich priamo VČSA.

V bojoch o Strečno zasadil nepriateľ divíziu „Tatra“, doplnenú tankami typu Tiger a podporovanú letectvom.

Hrdinské boje o Dubnú skalú. Na strane povstalcov sa vyznamenáva II. slovenská partizánska brigáda M. R. Štefánika, v ktorej bojuje aj francúzska légia.

Nemecká armáda obsadzuje Žilinu.

Nemci bombardujú Slobodný vysielateľ.

VČSA odosiela 1. poľnej divízie v Giraltovciach tento rádiodiagram :

„Už sme tretí deň v boji s Nemcami a Vy dosiaľ ležíte v nečinnosti. Tým je náš pôvodný plán zmarený. Divízie pod velením plk. pech. Markusa a plk. pech. Hanuša zmocnia sa Prešova a čo najrýchlejšie sa prebývajú na stredné Slovensko, a to : 1. divízia do údolia Váhu, 2. divízia do údolia Hronu, kde budú podchytené vlastnými jednotkami. Za prevedenie sú zodpovední menovaní velitelia divízií. Plk. Markus dá rozkaz na vedomie plk. Husároví. Generál Viest.“

VČSA podpísalo úmyselne generála Viesta, aby rozkaz mal väčšiu váhu.

Odbojový veliteľ plk. Talský, zástupca veliteľa východnej armády gen. Malára, odletel s 39 letcami na 30 lietadlách z Prešova do SSSR.

Nemecká armáda obsadila Humenné.

Gen. Malár sa stretá v Poprade s povstaleckými vojakmi a tvrdí im, že akcia v Banskej Bystrici je predčasná, lebo Červená armáda sa za Karpatmi nepohne. Odchádza do Bratislavy a v tomto zmysle prehovorí do rozhlasu. Po prejave ho Nemci zaisťia, odvliečú do Nemecka, kde zahynie.

Nemci využili nerozhodnosť veliteľov východnej armády a obe divízie odzbrojújú. Časť dôstojníkov a vojakov odchádza do hôr a tvorí „Skupinu 421“ (počet mužstva 3500), ktorá sa neskôr spojila s partizánskymi skupinami Šukajeva, Čapajeva a Štepanova. Časť odchádza na povstalecké územie, kde ju zachytáva škpt. Stanek. Časť vytvára samostatné skupiny Bilej a Volga. Zvyšok Nemci zajali a odvliekli.

1. septembra SNR vychádza z ilegality a predstavuje sa Deklaráciou.

V rajeckom údolí, pomenovanom „údolie smrti“, operuje proti nepriateľskej presile 1400 povstalcov Žingorovej II. slov. part. brigády M. R. Štefánika. Z veliteľov sa vyznamenávajú Ladislav Nosák pri útoku na Vrútky, Ritnošík v bojoch o Dubnú skalu a Popov pri prepade Žiliny.

Stav 1. československej armády na Slovensku : 3 roty a 2 batérie Oremov Laz; 2 prápory a 3 roty s 2 batériami delostrelectva v Brezne nad Hronom; 1 prápor v Harmanci bez ťažkých zbraní; 2 prápory Žarnovica a peší pluk 1 z Trnavy; 1 motor. prápor letcov kpt. Haluzického; 3 prápory pechoty s del. a tankami; v priestore Vrútky — Žilina — Martin 2 samostatné roty leteckého dorastu v Banskej Bystrici.

Jednotky nemali ťažké protitankové zbrane a dostatočnú bojovú prípravu.

Pri Poprade bojujú s nepriateľom jednotky posádky Poprad a Mikuláš. V priestore Štrbské pleso odrezaný predvoj kpt. Vraždu.

2. septembra Pri Dubnej skale sa v bojoch zblízka vyznamenali francúzski bojovníci.

3. septembra Vypustenie väzňov z politického väzenia Ilava.

4. septembra Nepriateľ preniká k Telgártu. VČSA určuje za veliteľa podskupiny tejto oblasti kpt. gšt. Jána Staneka. Do úseku zároveň vysielala najlepšiu jednotku veliteľstva, 1. rotu letcov z leteckej školy. Jednotky kpt. Staneka tvorili necelé tri prápory a 1 oddiel delostrelectva.

Padá Liptovský Sv. Mikuláš.

5. septembra Z Moskvy sa vracia delegácia SNR (Šmidke a Ferjenčík) do Banskej Bystrice. Prináša sľuby všestrannej pomoci : prevezenie 2. čsl. samostatnej paradessantnej brigády, zasedenie 1. československého leteckého stíhacieho pluku a 10 batérií delostrelectva.

Padá Ružomberok.

Nepriateľské vojská postupujú na Dolný Kubín a Liptovskú Osadu. Pri Lubochni ich zastavujú jednotky kpt. jazd. Gondu, ktoré nepriateľovi vzdorujú až do 14. septembra, kedy kpt. Gonda v boji padne.

Kpt. Stanek prudkým protiútokom dobyje Telgárt, ktorý Nemci pred ústupom vypália. Boj o Dubnú skalu vrcholí. Popri jednotkách armády sú v nepretržitom boji zasadené partizánske skupiny Žingora, Veličku a Jegorova.

6. septembra Na Troch Duboch lietadlá ČA zhadzujú prvé zásielky zbrojného materiálu : pušky a automaty.

V priestore Brezno nad Hronom sa buduje nové letisko.

Zo štábu maršála Koněva priletel spojovací dôstojník.

Na Troch Duboch pristála anglo-americká spojenecká misia. Vel. anglickej misie kpt. Green. V americkej je niekoľko členov slovenského pôvodu (por. Križan, Mičan a Horváth). Poslaním tejto 6-člennej vojenskej misie bolo dohodnúť sa ako pomôcť Povstaniu a naviazať styk s 35 americkými letcami, zostrelými nad Slovenskom. Misia, ktorá priviezla na Liberátoroch protitankové zbrane (bazooky) ponúkla pomoc z italských základní. Misia zostala na povstaleckom území a dva razy sa zúčastnila bojov. Neskôr bola zajatá pri Železnom a až na por. Križana, ktorému sa podarilo utiecť z transportu, zahynula v Mathausene. Spolu s ňou aj známy korešpondent Associated Press Mr. Marten, ktorý o Povstanie prejavil nezvyčajný záujem.

7. septembra Nemecké jednotky prerážajú Strečniansku úžinu a obsadzujú po pravom brehu Váhu Vrútky.

8. septembra V okolí Brezovej pod Bradlom začal partizánsku činnosť odrad Repta z I. part. brigády M. R. Štefánika.

II. part. brigáda Štefánika bojuje o Turiec. Po desaťhodinovom boji ocitá sa v neudržateľnom postavení.

Hliadky Žingorovej brigády oslobodzujú a na povstalecké územie privádzajú ďalších Francúzov z Dubnice.

Na príkaz hlavného veliteľa gen. Goliana odchádza francúzsky oddiel z Trebostova na týždenný oddych na Sliač.

Stav nepriateľských síl :

86.SS divízia (Kežmarok, Poprad, Telgárt)

19.SS divízia (Žilina — Trenčín)

20.SS divízia (Hlohovec — Nitra)

108.SS divízia (Východné Slovensko)

Jednotky sú neúplné, no neporovnateľne skúsenejšie.

9.septembra Na povstaleckom území vychádza niekoľko časopisov (*Pravda, Čas, Nové prúdy, Mor ho!*).

10. septembra Nová úprava velenia. Utvorenie taktických skupín :

I. takt. skupina SV Banská Bystrica

II. takt. skupina SV Brezno nad Hronom

III. takt. skupina SV Zvolen

IV. takt. skupina SV Prievidza

V. takt. skupina SV Turč. Sv. Martin

VI. takt. skupina SV Liptovská Osada

Letecká skupina SV Banská Bystrica (Stav : 6 lietadiel, 1 ťažká a 1 protiletadlová batéria.)

Stav partizánskych skupín :

brigáda Žingorova (Turiec)

brigáda Veličkova (Turiec)

brigáda Jegorovova (Pohronie)

brigáda Bielikova (Horehronie)

brigáda Sečanského (Kováčová)

brigáda Makarova (Zvolen-Banská Bystrica)

skupina Chrastinu (Veľké Pole-Baťovany)

skupina Trojanova (Baťovany-Šimonovany)

skupina Štepanova (výpady z východ. Slovenska)

skupina Tichonova (výpady z Poľska)

Nemecký nálet na Tri Duby (35 mŕtvych)

11. septembra Boje na všetkých stranách.

12. septembra Padá Ružomberok.

V priestore Vrútok sa front stabilizuje. Prápor kpt. Galbu odrazil za 14 dní 21 útokov a výpadov nepriateľa.

13. septembra ČA stojí na hraniciach Slovenska.

14. septembra Na žiadosť povstaleckej armády bombardujú Spojenci nemecké pozície pri Vrútkach.

Pri Kraľovanoch porazený prápor Jobákov.

Padá Prievidza.

Boje o Hornú Nitru. Nepriateľ zajaľ veliteľa podskupiny.

15. septembra Skupina pplk. pech Černeka z II. oblasti odráža útok na Biely potok. Rozpútal sa boj o Ostrô. V tomto boji, ktorý sa stal symbolickým pre VI. takt. skupinu, odrazili povstalci za jeden mesiac 14 útokov nepriateľa.

Do povstania prišla skupina českých četníkov.

16. septembra SNR vytvára Hlavný štáb partizánskych oddielov na Slovensku. Veliteľ Karol Šmidke. Prvý zástupca pplk. Bronislav Manica. Druhý zástupca mjr. Vladimír Daxner. Sídlo Banská Bystrica.

Plk. Talský vysadený na provizornom letisku pri Závode, aby zhromaždil pod svoje velenie všetky roztratené jednotky svojich divízií.

Útok povstaleckých spojených síl na Prievidzu. Určené jednotky :

vojenské : 1 prápor, 1 let. rota a 1 bat. del; partizánske : brigáda Sečanského a skupina Štepanova.

Výsledok : skupina pplk. ČA Štepanova sa boja nezúčastnila a brigáda Sečanského úlohu nemohla splniť. Vojenské jednotky boli po nerovnom boji pri Brusne obkľúčené.

17. septembra V Banskej Bystrici začal zlučovaci zjazd KSS a Sociálne demokratickej strany.

Z SSSR prileteli letci-stíhači českoslov. stíhacieho pluku.

18. septembra IV. skupina po neúspešnom protiútoky na Prievidzu ustupuje cez Handlovú na Sv. Kríž a podriaďuje sa III. skupine.

19. septembra Veliteľstvo 1. československej armády na Slovensku sústreďuje spoločné jednotky na obranu priestora Zvolen, odkiaľ je najľahší prístup k Banskej Bystrici.

20. septembra V oblasti Gajdel — Majzeľ — Rudno sústreďuje nepriateľ posily a vyvíja tlak smerom na Kláštor pod Znievom.

21. septembra Nemecké tanky vtrhli do Turč. Sv. Martina.

V boji o Turiec zvädzajú tuhé boje jednotky veliteľov Žingora, Hrušku, Ritnošíka, Šútovca a Zátareckého.

Škpt. Stanek dosiahol protiútokom Vernár a Dobšinskú ľadovú jaskyňu. Za chrabrosť dostáva prémie Železný kapitán.

Nepriateľ prenikol do priestoru Slov. Pravna.

22. septembra Situácia v Turci kritická. Veliteľ armády vydáva rozkaz na vyprázdnenie Turca. Rozkaz nezastihol prápor pechoty Haluzického a Galbu, ktorý musel ustupovať cez Veľký Fatru a v dolinách zanechať všetok materiál.

Na Orave odrezaná skupina mjr. Jamrišku v priestore Párnica — Zázrivá.

23. septembra Obnovenie deportácií zo Slovenska. Medzi nimi zajatí povstanci.

Na Troch Duboch pristali sovietski dôstojníci, ktorí majú riadiť pristávanie 2. československej paradesantnej brigády. (Výpoveď veliteľa : „Brigádu prevezieme za 3 dni“ Brigáda sa prevážala 6 týždňov !)

20:00 Zasadá plénum SNR za účasti VČSA. Utvorí sa Obranná rada, ktorá pri rozhodovaní veliteľa armády má svoj hlas za SNR. (Členmi rady boli aj plk. Asmolov a posl. Slánský.)

24. septembra Nemecké jednotky obsadili Turiec. Žingorova brigáda sa stiahla do hôr. Vyšlo prvé číslo časopisu *Nové slovo* s prvými a jedinými povstaleckými poštovými výplatnými známkami.

Južne od Hrnovnice a Podlesok prenasleduje nepriateľa s veľkým elánom Železný kapitán Stanek. Jeho jednotky po tri týždne držia proti presile vysunutý úsek frontu.

25. septembra Žingorov hlavný štáb obsadený Nemcami a vypálený.

Na Troch Duboch začína pristávať 2. československá samostatná paradesantná brigáda.

Konfiškácia rozhlasových prijímačov na neoslobodenom území.

Na VČSA sa pravidelne schádza Obranná rada.

26. septembra Veliteľ nemeckej armády gen. SS Berger vymenený gen. Höfflem pre neschopnosť potlačiť a zlikvidovať povstaleckú armádu.

Tukova vláda na žiadosť Tisu podala demisiu. Novým predsedom vlády sa stal Dr. Štefan Tiso. Ministrom národnej obrany sa stáva Štefan Haššík. Šéfom tzv. generálneho štábu pluk. Jozef Parčan. Bezpečnosť prevzal vel. HG Kubala.

Haššík a Kubala organizujú Domobranu a Pohotovostné oddiely HG (POHG), ktoré sa čoskoro preslávia svojou krutosťou.

27. septembra Nepriateľ postupuje na Sv. Križ nad Hronom. Protiútok brigády Sečanského sa nevydaril.

Na Troch Duboch pristál veliteľ 2. čsl. samost. parad. brigády plk. Příklad aj so štáбом.

28. septembra Do Banskej Bystrice prileteli Ján Šverma a Marek Čulen, čelní funkcionári KSČ a KSS.

29. septembra Nemcami vypálená partizánska obec Sklabiňský Podzáмок.

30. septembra V priestore Sklené tuhé boje medzi nepriateľom a práporom IV. skupiny. Nepriateľ tu využíva znalosti miestneho nemeckého obyvateľstva pre obchvatné lesné manévry.

Boje o Ostrô trvajú.

3. októbra Nepriateľ obkľúčil brigádu Jegorova.

V Turčianskom Sv. Martine popravených 48 povstalcov.

Masaker v Sklabíni.

4. októbra Nemecké jednotky zaútočili na pravé krídlo I. skupiny pri Čriemošnom. Skupina Jegorova obkľúčená.

5. októbra IV. skupina dostáva rozkaz ustúpiť do Kremnických hôr, a chrániť smery do priestoru Banská Bystrica.

Padá Sv. Križ nad Hronom.

Na Troch Duboch pristál armádny generál Viest z Londýna.

7. októbra Gen. Viest preberá velenie nad 1. českoslov. armádou na Slovensku. Gen. Golian sa stáva jeho zástupcom.

Stav armády :

VI. taktických skupín s pomocnými zložkami.

18 práporov pechoty;

27 batérií delostreľactva;

3 pancierové vlaky;

10 — 12 tankov ľahkého a stredného typu;

20 bojových a niekoľkonárodných letúnov;

časť 2. parad. brigády;

60 tisíc vojakov;

12 tisíc partizánov.

V bojoch o Ostrô má nepriateľ veľké straty.

2. parad. brigáda previezla 1. prápor.

8. októbra Gen. Viest vydáva rozkaz : zmocniť sa Jalnej.

Protiútok na Jalnú zastavil nepriateľa až do 26. októbra.

10. októbra Veliteľom 2. oblasti sa stáva plk. Černek. Jeho skupina patrí medzi najlepšie celej armády.

Odrezané povstalecké jednotky na Orave prešli cez Váh a pripojili sa k VI. skupine.

15. októbra Padá Banská Štiavnica.

Veličkova brigáda je na oddychu v Detve.

Nepriateľ sústreďuje v priestore Poprad — Spišská Nová Ves dve divízie z Podkarpatskej Ukrajiny.

Maďarsko uvoľňuje na povstalecké územie malý pohraničný styk a prejavuje určité sympatie s povstalcami.

Maďarsko kapituluje.

Nemecká armáda začína vyvíjať tlak na povstalecké územie od juhovýchodu.

ČA na maďarsko-rumunskej hranici.

16. októbra Nemecký generálny útok proti podskupine Železného kapitána Staneka sa láme.

19. októbra Nepriateľ si uvoľnil vestu na Rožňavu a tlačí na Hranovnicu — Vernár. Železný kapitán Stanek ustupuje na Popovú.

Nepriateľ prekračuje hranice v priestore Rimavská Sobota a Jelšava.

2. parad. brigáda dostáva úlohu útočiť na čiare Zvolen — Dobrá Níva — Krupina.

Pri Červenej skale zaskočila jednotky Železného kapitána Staneka tanková divízia SS A. Hitlera.

20. októbra Nedostatok ťažkých zbraní sa prajavuje na všetkých frontoch.

21. októbra Jednotky kpt. pech. Hrušku útočia v priestori Muráň, aby tak uvoľnili jednotky kpt. Staneka.

Padá Tisovec. Hruškov oddiel úplne rozbitý.

Nepriateľ silnými tankovými jednotkami od Jelšavy cez Revúcu a Muráň útočí na červenú skalu a v priestore Pusté Pole zaskočí tvrdo bojujúceho kpt. Staneka.

Železný kapitán Stanek ustupuje cez Šumiac na obranné postavenie v priestore Hefpa.

Posádka Rimavská Baňa odráža protiútokmi útoky nemeckej pechoty.

22. októbra 2. parad. brigáda dobyje osadu Pliešovce-Sása.

1. parad. prápor sa presúva do kritického priestoru Brezno nad Hronom.

Veličkova brigáda nasadená v úseku Lučenec — Krupina.

Nepriateľ prekračil hranice pri Lučenci a Haliči a zaskočil partizánske jednotky I. slov. part. brigády Štefánika.

Dôverná porada všetkých veliteľov taktických skupín. Rozhodlo sa so súhlasom SNR pripraviť prechod na partizánsky spôsob boja.

Železný kapitán Stanek ustupuje do priestoru Jasenie, kde mu pripadá úloha obrany vstupov do Nízkych Tatier až do prechodu na part. spôsob boja.

Nepriateľ posilňuje svoje divízie horskou pechotou, trestaneckými oddielami, Vlasovcami, Hašíkovou Domobranou a POHG.

23. októbra Železný kapitán Stanek útočí na Červenú skalu za podpory pancierového vlaku gen. M. R. Štefánik.

Taktická porada veliteľov.

Veliteľ armády odosiela jednotky III. taktickej skupiny určenej na obranu Zvolena do pohoria Poľany a Slovenského Krušnohoria.

24. októbra Jednotky Železného kapitána Staneka sa po týždennom neprestajnom boji, totálne vyčerpané uchýlia do hôr.

Himmler, veliteľ útvarov SS, navštívil Tisu v Bratislave.

Tiso pod nemeckým dozorom.

Výmena veliteľa IV. skupiny a úloha ustúpiť cez Banskú Bystricu a zabrániť nepriateľovi preniknutie do údolia Staré Hory a Donovaly.

25. októbra Nepriateľ prenikol do Strednej Revúcej a napadol VI. skupinu od chrbta.

26. októbra 2. pd. brigáda kryje Banskú Bystricu od juhu. II. taktická skupina a I. pd. prápor brigády po prudkých bojoch pri Podbrezovej ustupuje smerom na Banskú Bystricu a vytlačí svoje jednotky do horských údolí severne od Hrona.

27. októbra Nepriateľ sa zmocnil Lipt. Osady.

Nepriateľ obsadil Banskú Bystricu a prenikol z Kremnických hôr cez Kordíky do Harmanca, čím vpadol do chrbta I. skupine, bojujúcej na Malom Šturci a IV. skupine, ktorá zaujímala obranu na svahoch severne od Banskej Bystrice.

Preskupovanie povstaleckých jednotiek na úzkej horskej ceste v priestore Staré Hory su neustále bombarduje. Bombardujú sa i Donovaly.

V noci na porade užšieho štábu veliteľstva armády sa rozhodlo prejsť v noci na 29. októbra 1944 na partizánsky spôsob boja v menších skupinách a vydal sa tento rozkaz (vo výťahu) : „... Organizovaný odpor celej armády ako takej po rozpadnutí sa niekoľkých jednotiek už nie je možný a preto jednotky čs. armády prejdú v noci na 29. októbra 1944 podľa situácie

na partizánsky spôsob boja proti Nemcom, pri čom vymedzujem pre činnosť skupín tieto priestory...

Partizánske jednotky zorganizuje po 100 — 200 mužoch, pokiaľ možno len z dobrovoľníkov a ľudí, ktorí sú odhodlaní pre vlast' znášať aj tie najťažšie obete..."

Z donovalského „štúdia“ sa ozýva Slobodný vysielateľ posledný raz.

28. októbra V chate na Kráľovej, v turčianskych horách malá skupina veliteľa Žingora oslavuje deň vzniku Československej republiky.

Partizáni brigád Žingora, Veličku a Jegorova obsadzujú západné svahy Veľkej Fatry od Rakše po Belú.

Teror POHG na Považí.

V Trenčíne na Brezine kopú nacisti masové hroby.

Užší štáb veliteľstva armády zaujíma partizánske SV v priestore Poľana pri III. taktickej skupine. Ako jednotka pre ochranu veliteľa bol určený vysokoškolský strážny odiel.

1. novembra Veliteľ armády sa rozhodol, že večer so svojou skupinou prekrúči Hron v priestore Sv. Ondrej — Brusno. Nakoľko presun z Prašivej k Hronu trval až do rozdnenia, zmenil veliteľ armády svoje rozhodnutie a mieni prekrúčiť Hron až

2. novembra večer. Skupina zostala odpočívať v riedkej hore asi 1 km západne od dedinky Bukovec. Tu ju asi o 9. hod. obkolesili a rozbili. Generáli Viestovi a generáli Golanovi sa podarilo z obkľúčenia vykľznuť a večer sa ukryť v dedinke Bukovec, kde si chcel gen. Viest, po týždňovom chodení za strašných poveternostných podmienok, odpočinúť. Je pravdepodobné, že Nemci od zajatcov zistili, že v priestore sú aj veliteľia armády, lebo dňa

3. novembra urobili štvornásobnú prehliadku Bukovca pokým oboch generálov nenašli a nezajali. Obaja boli nacistami odvedení a popravení.

8. novembra Nemecké okupačné velenie oznámilo, že nemecká armáda organizované povstalecké hnutie na Slovensku za 71 dní zdolala.

Tiso a Höfle vyznamenávajú nemeckých vojakov.

10. novembra Pri prechode cez Chabenec zahynul Ján Šverma.

19. novembra Nacisti vypálili Tokajík.

23. novembra skončila činnosť francúzskej légie ako celku.

V Tisovce vyvrazená kolónia cigánov pre spojenie s partizánmi.

Partizánske skupiny vytvorené z jednotiek I. československej armády na Slovensku sa vytvorili v týchto priestoroch :

Donovaly — Baláže — Priečhod;

Maľachovské hory;

Liptovská Osada — Lužná — Magurka

Svätojánska dolina;

Dolina Lomnístá;

Veľký Bok — Liptovská Teplička;

Lubochňanský Vepor;

Poľana — Vepor — Čierny Balog;

Klenovec — Rimavská Kokava;

Fabová hoľa — Veľká Stoška — Muránska Vysočina;

Trstie — Radková — Kohút.

Tieto skupiny za najťažších podmienok plnili v zimných mesiacoch povinnosti k vlasti a postupne ako kraje oslobodzovala Červená armáda prihlásili sa do bojov I. čs. zboru, s ktorým bojovali až do úplnej kapitulácie nepriateľa.

(Oživenie I. československej armády pri postupnom schádzaní z hôr sa neuskutočnilo, hoci tu boli príslušníci armády a na kompetentných miestach sa to aj predostrela, lebo podľa dohody mohli sa tvoriť nové československé jednotky len v rámci I. čs. zboru v SSSR.)

V decembri vyvíja v Bratislave žulú odbojovú činnosť skupina Ing. Hrona (kpt. Michal Pavlovič a kpt. Alfonz Ložonský).

26. december Pohorelá a Bacúch vypálené nacistami.

1945

4. január V Nemeckej, okres Brezno, spálili nacisti okolo 600 účastníkov Slovenského národného povstania.

6. január Kpt. Michal Pavlovič zastrelený Gestapom a Pohg na Novej dobe v Bratislave. Ostatní členovia skupiny zaistení a odvečení.

21. január Nacistami vypálený Ostrý Grúň a Kľak.

Činnosť partizánskych skupín oživuje. Niektoré majú cez zimu až 82% strát, ako napr. 4. brigáda gen. M. R. Štefánika pri partizánskej skupine pplk. Šukajeva na východnom Slovensku.

17. február SNR spravuje oslobodené územia Slovenska z Košíc.

V marci V Moskve rokuje vedenie KSČ s predstaviteľmi londýnskej československej vlády o vytvorení novej vlády a jej programe.

16. marec Nacisti vypálili obec Skýcov.

18. marec Nacisti vypálili obec Kalište.

20. marca Nacisti vypálili obec Baláže.

4. apríla V Košiciach vymenovaná prvá československá vláda Národného frontu Čechov a Slovákov.

Oslobodená Bratislava.

5. apríla Vyhlásený Košický vládny program.

25. apríla Na ľudovom povstaní v severnom Taliansku má silný podiel tzv. technická divízia slovenskej armády.

2. mája Pád Berlína.

5. mája Pražské povstanie.

8. mája Hitlerovské Nemecko podpísalo bezpodmienečnú kapituláciu.

Zpracoval Michal Želiar

Tak sa skončil náš boj zbraní. Mnohí z našich dožili sa tej šťastnej chvíle, o ktorej sme snívali všetci, či už doma, či v lesnej samote, či skrytí v podzemí, dočkali sa hodiny, ktorá priniesla konečné oslobodenie. Mnohí však padli, ich krv nachom pokropila naše polia, naše lesy a koncentračné tábory nepriateľa. Padli za vlasť, za nás, za našu šťastnejšiu budúcnosť. Obetovali životy, aby sme mu mohli žiť. Postavme im pomník predovšetkým vo svojom srdci a zamyslime sa nie s časom na čas, ale každý deň pred veľkosťou ich obetí. Sami nežiadajú od nás nič, iba ak tú nepatrnú kytičku na hrob, i keď je to hrob neznámy. Žiadajú však od nás, aby sme pamätali na tých, ktorí po nich ostali, aby sme pamätali na seba a na svoje deti, aby sme si svoju budúcnosť riadili tak, aby nie boj a krviprelievania, ale skutočné bratstvo a láska k blížnemu vládla medzi nami. Toto je ich nený odkaz, splnenie ktorého bude pre nich najkrajším pomníkom.

Major Viliam Žingor, zakladateľ slovenského partizánskeho hnutia v knihe *Partizánske akcie v národnom povstaní*, ktorú zostavil Dr. Rudo Brtáň. Vydalo Poverenstvo SNR pre informácie, Bratislava 1946.

ŽILINA ZPRED DVADSIATICH ŠIESTICH ROKOV

Michal Kotora (Montreal)

V októbri tomu bude dvadsaťšesť rokov, čo došlo v ťažkej dobe pre náš štát k vyhláseniu slovenskej autonómie v rámci československého štátu.

Šiesteho októbra 1938 zasadali v Žiline výkonné výbory troch slovenských politických strán: Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, Krajinský (slovenský) výkonný výbor československej republikánskej agrárnej strany a Slovenskej národnej strany. Katolícky Dom, hotel Európa a hotel Rémi boli dejiskom dôležitých politických rokovaní, ktoré skončili vyhlásením Dohody o slovenskej autonómii. Politický zápas o moc na Slovensku odohral sa predovšetkým medzi prvými dvomi stranami, pretože tieto mali najväčšie politikcé pozície na Slovensku. Hlinková slovenská ľudová strana mala v pražskom parlamente devätnásť a Republikánska strana dvanásť poslancov. Slovenská Národná strana mala iba jedného poslanca. Z celkového počtu odovzdaných hlasov vo voľbách v roku 1935 dostal Autonomistický blok (Ľudová a Národná strana) tridsať percent hlasov, agráристи sedemnášť celých a šesť desatin procenta. No význam Slovenskej národnej strany spočíval v tom, že v Žiline rokovali o veci, ktorá bola zásadnou otázkou jej politického programu, pre ktorý mala dobré pozície v radoch slovenskej inteligencie.

Do Žiliny prišli aj predstavitelia odbočiek československých strán: Lidovej (Mičura), Živnostenskej (Líška), Národne-socialistickej (Lukáč), Fašistickej (Ivak) a všetci túto dohodu podpísali. Na žilinskom manifeste chýbu podpisy sociálnych demokratov, komunistov, zástupcov maďarských strán a Strany Spišských Nemcov.

Žilinská dohoda znamenala nádej i neistotu. Týždeň po Münchove a päť mesiacov a jeden týždeň pred štrnástym marcom kládla základy k novému usporiadaniu pomerov republiky a zároveň kládla aj míny k jej zničeniu.

Na Slovensku bola utvorená slovenská vláda, ktorá spravovala všetky úseky vládnej moci až na zahraničnú politiku, národnú obranu, zahraničný obchod a menu. Do ústredných úradov pre správu spoločných vecí Slovensko menovalo svojich zástupcov: štátnych tajomníkov. Oklieštené pomnichovské Národné shromaždenie v Prahe schválilo slovenskú autonómiu odhlasovaním ústavného zákona. Zákon bol odhlasovaný 144 hlasmi proti 25 hlasom. Proti zákonu hlasovali iba českí a slovenskí poslanci komunistickej strany.

V autonómnej slovenskej vláde boli štyria ľudáci a dvaja agráристи. Neskoršie, pri reorganizácii vlády v novembri, Slovenská Národná strana dostala tiež zastúpenie vo vláde. Úmyselne neuvádzam mená členov tejto vlády, pretože o osoby v tejto historickej spomienke nejde. Dôležité sú iba dve skutočnosti: v prvom rade Žilinská dohoda je prvým vnútropolitickým činom riešenia česko — slovenského pomeru a konečne toto riešenie bolo prijaté predstaviteľmi českých politických strán a stalo sa súčasťou československej ústavy.

Rokovania medzi Ľudákmi a ostatnými slovenskými stranami boli neprijemné a obtiažné, pretože už v tom čase začali sa ozývať v Ľudovej strane radikálne živly, pre ktoré Žilinská dohoda bola iba predzvestou radikálneho riešenia, ktoré sa uskutočnilo o šesť mesiacov neskôršie. Ľudáci, ktorú spolu s Národnou stranou v roku 1935 mali 30 percent odovzdaných hlasov a tým boli najväčšou stranou, hoci väčšinu nemali, požadovali pre seba majoritu v slovenskej vláde a nechceli od tohto požiadavku ustúpiť. Veľký spor sa vyvinul okolo požiadavku, aby v manifeste, ktorý sa objavil potom na plagátoch na celom Slovensku, sa zdoraznilo, že Žilinská dohoda znamená konečné a definitívne riešenie slovenskej otázky v rámci Československej Republiky. Na tom nástojili najmä niektorí agrárnici: Ján Ursínyi a Ján Lichner, národniar Ján Paulíny Tóth, senior Ľudovít Šenžel a Martin Kvetko. Tento politický postulát síce v manifeste uverejnili, ale nie v tej presnej forme, ako si to navrhovatelia želali. Ľudáci si vybrali aj agrárnych členov vlády. Necheli v nej mať Jána Ursínyiho, ktorý bol dovtedy najvplyvnejším členom slovenského krajského výboru — považovali ho za veľmi silného konkurenta. Podobne sami si vybrali aj člena vlády zastupujúceho Slovenskú národnú stranu v osobe Dr. Miloša Vanču. To sa stalo ale až potom, keď za agrárnikov do vlády neprijali Jána Paulíny-Tôtha.

Praha sa chovala počas žilinských rokovaní veľmi podivne. Slovenským agrárnikom v telefonických rozhovoroch s pražským ústredím i v rozhovoroch s predsedom vlády generálom Syrovým doporučovali, aby prijali všetko čo Ľudáci navrhujú. Samozrejme, že to oslabilo pozíciu československy orientovaných strán a umožnilo Ľudákovi dostať plnú moc na Slovensku.

Je hádam zaujímavé a historicky dôležité konštatovať, že poslanci a senátori Ľudovej strany (dr. Sokol a dr. Buday), v pražskom parlamente, keď sa prejednávala osnova zákona o autonómii Slovenska vyhlásili, že prijatím týchto požiadaviek a uzákonením návrhu o autonómii Slovenska boli dané predpoklady k svornej spolupráci Čechov a Slovákov a odstránené boli príčiny, ktoré Slovensko stavali do opozície nie len proti Prahe, ale ktoré kopali priepasť medzi Slovákami a Čechmi vôbec. Bohužiaľ toto konštatovanie potom, keď v marci pražská vláda dala svojim nepremysleným a unáhleným vojenským zákrokom na Slovensku priamu zámienku k radikálnemu postupu Ľudákov, stratilo svoju platnosť. Feierabend vo svojich pamätiach líči tento zákrok naivne ako vlastenecký čin, ktorý vraj niektorí členovia Beranovej vlády proti slovenským Ľudákovi už dávnejšie pripravovali; priznal však aspoň, že Beran ako jediný skúsený politik vo vtedajšej pražskej vláde sa tomu do poslednej chvíle vzpíeral, správne usudzujúc, že osud republiky v tom čase nezávisel od dajakej vnútro politickej vojenskej sily, ale len od rozumnosti slovenských politikov. To je však iná tematika, o ktorej hovoríme iba preto, aby sme upozornili na potrebu reálneho chápania slovenského problému na českej strane v každej situácii a za každých okolností. Preto chceme Žilinskú dohodu hodnotiť po dvadsiatich šiestich rokoch.

Z ústavoprávneho hľadiska bol to začiatok česko — slovenskej federácie, teda usporiadania, ktoré sa zdá aj dnes jediným východiskom a riešením česko — slovenskej spolupráce. Preto i napriek tragickému koncu, ku ktorému vyústia Žilinská dohoda, nemožno ústavoprávne usporiadanie z nej vyplývajúce nijako

odsudzovať alebo zatracovať. Práve naopak! V moderných československých dejinách načim najst a náležite oceniť sústavnú a cieľavedomú snahu o uspokojivé riešenie česko — slovenského pomeru. Najmä na českej strane načim najst odvážnych ľudí, ktorí sa k tejto spolupráci prihlásia a ktorí sa budú dväť na podobné snahy pozitívne. Je to dôležité aj preto, nakoľko otázka spravodlivého usporiadania vnútropolitických pomerov v republike nestratila aktuálnosť ani v terajšom politickom kvase, ktorým dnešné Československo prechádza. Zdá sa, že bez dôsledného a životným potrebám vyhovujúceho riešenia, nebude možné v normálnych pomeroch udržať československý štát. To je dnes jasné, je to historické memento! Žiaduce by bolo aby predovšetkým na českej strane politickí pracovníci nekládli pred týmto problémom hlavu do piesku, ale aby našli v sebe toľko statočnosti i politickej odvahy ako ich predchodcovia v osudových chvíľach v roku 1938 a aby prevzali zodpovednosť za riešenia československého problému ak nie na nových, tak na dvadsaťšesťrokov starých základniach Žilinského manifestu.

Je pozoruhodné, že po každej politickej kríži bez toho, že by sme si to uvedomili, vraciame sa vždy k zásadám Žilinského rozhodnutia. Veď po štátoprávnej stránke rozhodnutie o vyhlásení Slovenského národného povstania vyšlo na podobných základniach ako Žilinská dohoda.

Ale Žilina zpred dvadsiatich šiestich rokov má aj svoje zápory. Jej najväčším negatívom je pochovanie demokracie na Slovensku. Niektorí jej účastníci, najmä tí, ktorým doniesla pozície a moc budú sa brániť a dokazovať, že v tých časoch nebolo možné demokraciu zachrániť. Na to však niet priameho historického dôkazu, pretože horlivosťou istých kruhov Ľudovej strany sústava politických strán na Slovensku bola pochovaná prv než by to bol nový protektor Slovenska nadiktoval!

História nenechá nikoho v pochybnostiach, že Ľudová strana i niektoré skupiny v agrárnej strane neboli politicky na výške a že predovšetkým mali sobecký stranícky záujem, a v mnohých prípadoch osobný záujem prevýšil veci národa, zabudlo sa na národnú česť a na dôležitý postulát dôstojne obstať pred sebou a pred svetom v tejto historickej chvíli. Niektorých agrárnych reprezentantov tohto pochovania demokracie ľudáci dobre odmenili, iných zasa, po skončení ich úlohy vyradili z politického života.

Nový režim z vlastnej moci a z vlastnej vôle zakázal komunistickú a rozpustil sociálne-demokratickú stranu. Ostatné strany nový režim donútil za nedôstojných podmienok k fúzii do Hlinkovej slovenskej ľudovej strany — Strany národnej jednoty. Bola to síce nová strana, v ktorej však všetko zostalo po starom : moc zostala výlučne v rukách bývalých ľudákov a strana sa pretvorila na politické hnutie autoritatívneho rázu. Ale kto nahliadne do jediných v tom čase opozičných novín vydávaných Slovenskou národnou stranou, do *Národných novín*, zbadá, že takzvaný deň zbratania, oslavovaný v jednu nedeľu v druhej polovici novembra 1938, nebol skutočným dňom zbratania. V zápisoch cudzích korešpondentov veľmi výrazne je opisovaná nespokojná nálada obyvateľstva, neistota a znepokojenie nad budúcnosťou. Žilina teda viedla k politickej totalite na Slovensku. Znova si uvedomujeme, že tí čo boli za ňu zodpovední sa budú

brániť poukazom na to, že to diktovali pomery. Zarážajúce je však, že keby tomu i tak bolo, že ešte aj dnes, po odstupe času a po dlhom pobyte v cudzine niektorých strojcov žilinskej dohody, čítame nasledujúce politické hodnotenie žilinských udalostí :

„Dňa ôsmeho novembra 1938 v duchu Žilinskej dohody zišli sa zástupcovia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, agrárnej strany Hodžovej a ostatných významnejších skupín a zjednotili sa v spoločnej strane pod názvom : Hlinková slovenská ľudová strana — Strana národnej jednoty. Týmto faktom prestal na Slovensku škodlivý stranícky boj a došlo ku zjednoteniu slovenského národa, rozdeľovaného v mene hesla : Divide et impera. Prestalo aj delenie podľa triednych záujmov a do popredia postúpil národ ako celok.“ (Kirschbaum : *Náš boj o samostatnosť Slovenska*, strana 95.) Azda by bolo viacej na mieste, keby autor bol vyslovil obavy z budúcnosti nad takýmto vývojom a uvedomil si, že politické strany sa netvorí preto aby medzi sebou viedli škodlivý stranícky boj. Bolo by potrebné aby pochopil, že politické strany sú potrebné k demokratickému vedeniu štátnych záležitostí, ako to vidíme na príklade veľkých demokracií! Žilinská dohoda o autonómii Slovenska nám dáva dve poučenia : prvým je, že slúži ako ústavoprávny základ riešenia súžitia českého a slovenského národa v jednej republike; druhá poučka je vlastne výstrahou, aby národ, ktorý chce demokratickým spôsobom spravovať svoje záležitosti, nezveroval vedenie jednej politickej strane. Táto poučka je radou pre české politické osobnosti a výstrahou pre tých, ktorí chcú viesť veci slovenského národa!

... význam slovenského povstania so stanoviska vojenského i politického :

1. Keď prirovnávame počiatkové vojny Nemecka proti Francúzsku, Poľsku, Juhoslávii, Belgii, Holandsku, Nórsku, Grécku atď., treba konštatovať nestranné, že I. čsl. armáda v B. Bystrici odolávala nemeckej presile dlhšie ako mobilizované armády menovaných štátov, i keď tieto mali priame pozemné alebo námorné spojenie so spojencami.

Nemeckí činitelia prisudzovali akciám proti slovenským povstalcom spočiatku ráz policajný, v snahe toto bagatelizovať, neskoršie však boli nútení proti nim nasadiť početné hodnotné jednotky (asi 7 motorizovaných divízií), ktorých nedostatok sa javil na iných frontových úsekoch.

2. Slovenské povstanie urýchlilo kapituláciu Maďarska, teda prispelo spojeneckej veci bez ohľadu na riziko, ktoré Slovensko na seba vzalo.

3. V tomto čase, keď nemecké velenie veľmi potrebovalo komunikačnú sieť Slovenska, túto pevne držala v rukách I. čsl. armáda na Slovensku, ktorá vyvíjala až do príchodu ČA takú činnosť, že táto komunikačná sieť nestala sa už nikdy bezpečnou na presuny nemeckej armády.

4. Slovenské národné povstanie začalo vojensky, ako bojová činnosť česko-slovenskej brannej moci, politicky územie, nami ovládané sa deklarovalo za Československú republiku.

Pluk. Jozef Marko : „Slovenské povstanie s hľadiska vojenského“, z knihy *Vojenské akcie v národnom povstaní*, vydalo Povereníctvo SNR v Bratislave.

„SLOVENSKÝ“ ŠTÁT A EXTRÉMISTI

Robert F. Lamberg (Bonn)

*Factum illud;
feri infectum non potest.
(Titus Maccius Plautus)*

Pri písaní tohto príspevku viedli autora polemicko-didaktické zámery a cieľom, povzbudiť k zamysleniu sa nad našou minulosťou a tým prispieť k odbúrananiu dosiaľ zväčša nedotknutých a nedotknuteľných legiend, ktoré takzvané politické nutnosti, chcená etická neistota a ideologická slepota postavili do cesty preskúmaniu našich najnovších dejín a ozdraveniu atmosféry na Slovensku po roku 1945.¹

1

Vznik totalitných systémov v Európe dal podnet k rozvoju vedy, ktorá sa v nemčine veľmi primeraným pojmom nazýva „*Zeitgeschichte*“. V Anglicku a v USA, v Holandsku, Francúzsku, neskoršie v štáte Izrael, v Spolkovom Nemecku a v iných krajinách vznikli vedecké ústavy, ktoré behom niekoľko málo rokov dali verejnosti rad výborných diel či monografických, ači všeobecných. Medzi najvýznamnejšími inštitúciami pre štúdium nacizmu a fašizmu je treba menovať „The Wiener Library“ (Londýn), „Institut für Zeitgeschichte“ (Mníchov), „Yivo-Institute for Jewish Studies“ (New York), inštitúciu „Yad Washem“ (Jeruzalem) a Štátny ústav pre vojnovú dokumentáciu (Amsterdam).

Aj v Československu sa po oslobodení vynorili plány na vybudovanie vedeckej ustanovizne, ktorá by sa výlučne zaoberala hitlerovskou epochou nášho storočia. S ohľadom na rozdielne osudy Čechov a Slovákov v rokoch 1938-1945 dalo sa očakávať, že sa záujem historikov zameria hlavne na Slovensko, kde v dosledku nacistickej expanzie došlo k vytvoreniu situácie, ktorá pre historické bádanie bola vari už len z aspektu fenomenologického ďaleko zaujímavejšou ako stav v Čechách

¹ Táto úvaha vznikla podstatným rozšírením a doplnením bibliografického prehľadu, ktorý autor uverejnil v štvrťročníku londýnskeho ústavu *The Wiener Library* (cf. *The Wiener Library Bulletin*, Vol. XVII, No. 4). Autor ďakuje touto cestou riaditeľovi ústavu, pánu C. C. Aronsfeldovi, za lásk. poskytnutie potrebnej literatúry k odsekom 4 — 6 tohto článku. V ďalšom uvedené citáty autorov z ČSSR uverejňujeme bez ich súhlasu alebo vedomia.

a na Morave, okupovaných akosi „tradičným“ spôsobom (aj keď netradičnými prostriedkami².)

Nuž, tieto plány sa nikdy neuskutočnili. Začiatkom päťdesiatych rokov došlo síce k reorganizácii resp. k založeniu a veľkorysému materiálnemu zaisteniu historických pracovísk pri Akadémiách vied v Prahe a Bratislave, ba došlo i k založeniu dobre vybavených ústavov dejín pri ÚVKŠČ a ÚVKSS a k zriadeniu Ústavu SNP v Banskej Bystrici. Historickej vede to však nepomohlo, skôr naopak: Po zaistení straníckej kontroly nad historickou vedou stali sa otázky nacizmu vo všeobecnosti a „Slovenského štátu“ zvlášť na dlhé roky prísny *prohibitom*, ktorého sa len ÚVKŠČ alebo KSS niekedy chopili k presadzovaniu svojich vnútropolitických postulátov alebo k prevádzaniu určitých politických kampaní proti Západu. Aj keď sa rokov päťdesiatych uviedlo niekoľko kníh na trh, ktoré sa zaoberali určitými dielčimi otázkami alebo fázami obdobia 1938-1945, boli to publikácie propagandistického a stranícko-apologetického charakteru, ktorých vydanie nemohlo slúžiť ani vedeckým, ba ani len informatívnym účelom. Toto platí napríklad o zborníku *Proti prežitkom ľudáctva* (Bratislava, 1954), ktorý v čase procesu proti „buržoáznym nacionalistom“ Šmidkemmu, Novomeskému, Husákovi a spoločníkom mal jednoznačne politické zameranie, smerujúce nie azda proti gardistom doktora Tisu, ale naopak proti záslužným činiteľom slovenského odboja. Trošku iná bola situácia, pokiaľ sa týka prác o Slovenskom národnom povstaní. Tu vyšlo niekoľko drobnejších štúdií a aj zopár monografií. Slovenskí komunisti-revizionisti objasnili ináč sami v poslednom roku charakter týchto kníh.

Zdá sa, že XX. sjazd KSSS v roku 1956 priniesol určitú — avšak až v posledných mesiacoch vskutku očividnú — zmenu stavu. Od roku 1957 vyšlo niekoľko zaujímavejších prác o slovenskom pravicovom radikalizme. (Pochválne treba sa zmieniť o mladom slovenskom historikovi Jurajovi Kramerovi z Historického ústavu ČSAV v Prahe, pomerne objektívne skúmajúcom korene slovenského fašizmu.³) V roku 1958 vyšla dokonca ucelená monografia o „Slovenskom štáte“

---

² Fenoménu „Slovenský štát“ sa venuje v kruhoch západných odborníkov dosť veľká pozornosť. Tento záujem vedcov v západnom svete je však veľmi platonický, pretože československé orgány, zdá sa, nestoja o vedeckú spoluprácu s nekomunistickými krajinami a často neposkytujú ani bibliografickú pomoc inštitútom alebo jednotlivým vedcom, zaoberajúcim sa dejinami hitlerovských satelitov. — (Úplne iná situácia je napr. v Juhoslávii a Poľsku, ktoré úzko spolupracujú s radom ústavov na Západe. Pravdepodobne vďaka tejto spolupráci bolo mnichovskému „Institut für Zeitgeschichte“ teraz možné, pripraviť k vydaniu dejiny fašistického Chorvátska.) — O spolupráci západných vedcov cf. napr. *European Resistance Movements*, Pergamon Press, London — New York — Paris, 1960, a *Stationen der deutschen Geschichte 1919-1945*. Internationaler Kongress zur Zeitgeschichte München, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1962. — O problematike spolupráce Západu a Východu pri skúmaní dejín nacistickej Európy cf. *Svědectví*, č. 23 (jaro 1964).

³ Medzi Kramerovými prácami spomenieme knihy *Iredenta a separatizmus v slovenskej politike 1919-1938*, ŠVPL, Bratislava, 1957, a *Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918-1929*, SAV, Bratislava, 1963.

z pera Imricha Staneka.⁴ — Skôr ako sa dáme do krátkeho rozboru tejto prvej lastovičky — ktorá dosiaľ však, žiaľ, nepriniesla opravdivú jar —, musíme sa pokúsiť, niekoľkými slovami rozobrať príčiny žalostného stavu v disciplíne najnovších dejín Slovenska.⁵

2

Keď sa československí komunisti-revizionisti na jar 1963 chystali k útoku na ideologický a mocensko-politický stalinizmus v ČSSR, bolo treba očakávať, že si reformné sily vybudujú útočné pozície aj na historickovednom úseku protistalinského frontu. Bolo len samozrejmé, že sa v boji nového a relatívne pravdivejšieho so starým a absolútne lživým ocitala okrem iných aj disciplína najnovších dejín, kde najviac platia slová Alexandra Matušku o „písanej histórii, ktorá sa robí v intenciách tých, čo sú práve pri moci“.⁶

Prvý, ktorý sa hlásil do nebezpečnej diskusie o revíziu najnovších československých dejín, bol účastník SNP, Samo Falčan, ktorý síce opakoval rad pokrivených stalinských úsudkov o existencii akejsi „benešovskej koncepcie“ boja proti fašizmu, ináč však stotočne poukázal na nepravdivosť a vulgárnosť dovtedajších interpretov Povstania, jeho charakteru a cieľov. Falčan sa dokonca nebál, priamo vyzdvihovať falzifikátorstvo staliniskej historiografie.⁷

Zásadovejšie ako Falčan sa otázkou najnovších dejín zaoberal Alexander Matuška na už citovanom mieste. Došiel k záveru, ktorý je pre krajinu viac ako smutný a, ako neskoršie ešte uvidíme, nie náhodilý pre režim, ktorý po roku 1948 bol nastolený v Československu :

Boli, pamätáme sa, výročia, keď sa Povstanie ocitlo v dvojzmyselnej polohe čohosi, o čom lepšie nehovoril; keď sme už ani nevedeli, či Povstanie bolo alebo nie ...⁸,

pretože

... v určité etapě počali nositelé kultu pociťovat i u nás tradice protifašistických bojů jako překážku, kterou se pokusili odstranit.⁹

⁴ Imrich Stanek : *Zrada a pád. Hlinkovští separatisté a tak zvaný Slovenský stát*, SNPL, Praha, 1958. — Je zaujímavé, že obaja menovaní slovenskí autori pracujú v Prahe.

⁵ Niet lepšieho dôkazu o tomto žalostnom stave ako vyčerpávajúca bibliografia prác o fašistickom Slovensku, vydaných po roku 1948 v ČSSR, ktorú Stanek uverejňuje na str. 402-404 svojej knihy. Zatiaľ čo diela o otázkach nacizmu, vydané v posledných rokoch len v západnom Nemecku, naplňujú celú veľkú knižnicu (neuplynie vari mesiac, v ktorom by nemeckí vedci nevydali čo len jednu vážnu prácu o pravcovom extrémizme, o prekladoch nehovoriac), mohol Stanek vo svojom prehľade literatúry uviesť celkom osem(!) diel, o ktorých kvalite radšej pomlčíme.

⁶ Príspevok Alexandra Matušku do diskusie na konferencii slovenských spisovateľov; cf. *Kultúrny život*, č. 17/1963.

⁷ Cf. Samo Falčan : „História a dnešok“, *Kultúrny život*, č. 12/1963.

⁸ Matuška, op. cit.

⁹ Jaromír Hořec : „Rehabilitace protifašistických tradic“, *Hlas revoluce*, č. 17/1963.

Od dób vystúpenia Matušku, Falšana alebo Hořca uplynul rok. Medzitým uverejnili bývalí vedúci predstavitelia Slovenska, Gustav Husák a Ladislav Novomeský, celý rad zaujímavých úvah a deskripcií o najnovšej minulosti Slovenska, ktorými čiastočne rozptýlili umelú hmlu, do ktorej stalinci chceli ponoriť slovenské dejiny v období hitlerizmu.¹⁰

Čo sa od minulého roku odohráva v centoch historického skúmania v ČSSR a nachádza ozvenu na stránkach československých historických a hlavne kultúrno-politických časopisov, je pozoruhodné. Dnes hovoria a píšú československí historici viac menej otvorene o dosiaľ vžitých formách praxe v stalinskom dejepisectve, tak napríklad o princípe tzv. hierarchického prístupu k archívnym fondom podľa „politickej vyspelosti“ toho-ktorého historika a stupňa dôvery ktorú k nemu archívy spravujúci pracovníci bezpečnosti majú. Stačí spomenúť článok Karla Pichlíka („Historiografie a kult osobnosti“), kde sa uvádzajú

... příklady vědomých zdsahů proti historiografii, překrucování fakt, „opravování“ dokumentů, existence „index librorum prohibitorum“....¹¹

Hoci aj svojráznym jazykom, stalinskú stigmatizáciu československého dejepisectva a jej pavedecké dôsledky zovrubne zhodnotil pracovník Ústavu dejín KSČ v Prahe, Jan Křen, keď zhrnul doterajší vývin v oblasti historických vied a charakterizoval atmosféru, v ktorej historici pracujú, takto :

Kult osobnosti s jeho dogmatickým myšlením byl ve svézázném „souladu“ s těmito dobovými tendencemi: potřebné přehodnocení minulosti bylo snadné přehnat, zvláště, bylo-li ho třeba naléhavě a rychle; z politického pádu buržoazie bylo snadno dovodit nihilistický vztah k celé minulé vědě svým rázem buržoazní; dogmatická schémata vyhovovala naší počáteční, tj. primitivní znalosti marxismu, která vždy zjednodušuje. Tím se vysvětluje, proč v našich společenských vědách — nebo aspoň v historii — pronikal dogmatismus takřka bez odporu, ba víc: za aktivní součinnosti prakticky celé historické fronty...¹²

Ako vieme, Slovensko bolo a je stredobodom revizionistických síl v ČSSR. V dôsledku toho sa aj najnovšie prehodnocovanie stalinského dejepisectva zvlášť virulentne prejavuje na Slovensku. Bude treba neskôršie ešte ukázať, že tento fakt má aj iné dôvody ako práve len súčasné rozmiesťovanie reformných prúdov. V každom prípade situácia na Slovensku dospela už vlni tak ďaleko, že známy autor populárno-propagandistických diel, Miloš Gosiorovský, v lete 1963

¹⁰ Cf. napríklad Gustav Husák : „Slovenské národné povstanie a Sovietsky sväž“, *Slovenský prehľad*, č. 5/1963; „Revolučné tradície Slovenského národného povstania“, *Kultúrny život*, č. 35/1963; „Boj o armádu“, *Kultúrny život*, č. 13/1964; „Príprava a rozvoj partizánskeho hnutia“, *Kultúrny život*, č. 18/1964. Ladislav Novomeský : „Zamyslenie nad dejinami národa“, *Kultúrny život*, č. 14/1964 atď. — Že sa ani revizionisti nemôžu vypořiadat s tematikou Povstania skutočne objektívnym spôsobom, bolo na stránkach tohoto časopisu opätovne zdôraznené; cf. *Svedectvo*, č. 22 (podzim 1963) a 23 (jaro 1964).

¹¹ *Dějiny a současnost*, č. 8/1963.

¹² Jan Křen : „Kult a historie“, *Kulturní tvorba*, č. 21 a 22/1963.

prehlásil, že „*odvoláva ako omyly určité časti svojich prác*“.¹³ (Polo-)rehabilitovaný Gustav Husák sa vtedy dokonca už odvážil naznačiť, že znevažovanie SNP stalincami bolo ideologickým dôsledkom politiky Stalina v r. 1944, podozrivo zaváhajúcej postojom diktátora k vodcom Varšavského povstania z augusta 1944 :

*... koncepcia SNP sa neprávom stavala do protikladu s koncepciou moskovského vedenia, s jeho inštrukciou organizovať partizánske hnutie, lebo domáce vedenie odboja neobchádzalo túto inštrukciu, len ju nepovažovalo za jedinú cestu. Sam súdruh Gottwald uznal túto firšiu koncepciu a činitelia z moskovského vedenia vtedy lutovali, že neboli dôkladnejšie informovaní o možnostiach na Slovensku (sic !) : bola tu reálna možnosť spojiť sa s Červenou armádou ... bolo nesprávne tvrdiť, že sa už za Povstania prejavovali separatistické koncepcie u tzv. buržoazných nacionalistov.*¹⁴

Najdôležitejšou časťou doteraz uverejnených Husákových úvah je vari stať, kde sa autor stavia proti legende o komunistickej strane ako jedinej sile protifašistickej diktatúre a kde — v rámci daných možností — vzdáva hold tým odbojárom, ktorí sa nestotožňovali s jeho vlastným politickým programom :

*Slovenské národné povstanie a celý národnooslobodzovaci zápas — to nebol boj jednej triedy a jednej strany... zúčastnili sa ho rôzne vrstvy spoločnosti, robotníci, roľníci, inteligencia a časť buržoazie, povedľa komunistov i iné politické zložky... statoční, demokraticky založení ľudia, ktorí nacizmus a slovenský fašizmus nenávideli, bojovali proti nemu a prinášali obeť v tomto boji.*¹⁵

3

Stačí nahodiť čo len dva problémy — zaradenie slovenského fašizmu s ohľadom na politologické systémy totalitarizmu a autoritarizmu; pomer katolíckej cirkvi k ideológii ľudáctva a k praxi slovenského fašizmu —, aby sme videli, akou zaujímavou kapitolou v dejinách nacistickej Európy je práve ľudáctvo, s ktorým si dodnes mnohý západný vedec pre jeho zložitost', jeho ideovú nevyhranenosť a hlavne pre jeho nespracovanost' nevie dobre rady.¹⁶

¹³ Pavol Ličko : „Vyznávať historické fakty“, *Kultúrny život*, č. 24/1963. — Gosiorovský údajne pred nedávnom vzbudil pozornosť, keď v tajnom memorande navrhol straníckym špičkám program na autonómiu Slovenska !

¹⁴ Ličko, op. cit. — Zaujímavé doznanie, ktoré „koncepčnou“ poklonou Dra Husáka na adresu KSC nestráca nič na svojej dôležitosti. — Husák sa k nebezpečiu „varšavizácie“ SNP vyjadril neskoršie ešte jasnejšie, cf. „Slovenské národné povstanie a Sovietsky sväz“, op. cit. — Cf. aj Gabriel Laub : „O historii povstání a historii historie“ (*Literární noviny*, č. 34/1963) : „Rozhodnutí o dohodě se sovětským velením ... zabraňovalo ... zneužití (Povstania, R. F. L.) pro mocenské kombinace buržoazie, na které tak tragicky doplatilo například varšavské povstání.“

¹⁵ Husák : „Revolučné tradície“, op. cit.

¹⁶ Cf. napríklad filozoficko-sociologické dielo Ernsta Nolteho : *Der Faschismus in seiner Epoche. Die Action française — der italienische Faschismus — der Nationalsozialismus*, R. Piper Verlag, München, 1963, hlavne str. 38.

Prečo neboli dejiny slovenského fašizmu doteraz v ČSSR primerane spracované? Vysvetlení je niekoľko. Isteže je pravdou, že dogmatický marxizmus-leninizmus, ba asi ani nepokrivený „rýdži“ marxizmus XIX. storočia socio-noeticky nemôže postihnúť komplexný zjav pravicového extrémizmu, ako sa vytvoril v období medzi rokmi 1918 a 1945. Teda inými slovami: Objektívny výskum a komunistická ideológia (alebo aspoň jej dogmatická forma) sa vzájomne vylučujú. Je taktiež nutné zdôrazniť, že skúmanie totalitných systémov, akými nacizmus a fašizmus boli, je nebezpečným podujatím pre bádateľov, stojacích v službách režimu, ktorý je sám totalitným: Tak odhaľuje napríklad rozbor nacisticko-fašistických represívnych nástrojov (systému individuálneho a masového teroru, policajnej zväle atď.) afinitu medzi oboma politickými extrémizmami, ktoré v bludnom kruhu politických smerov agitujú vedľa seba a často do seba vzájomne prechádzajú. Ale všetko to nie je celou pravdou. Nebolo azda Bierutovo a nie je snáď Gomulkovo Poľsko totalitným štátom? Neriadia sa azda poľskí vedci a publicisti marxisticko-leninským svetonázorom? A predsa len vyšlo vo Varšave niekoľko zaujímavých zbierok dokumentov o nacizme v „General-gouvernementu“, medzi nimi výborný zborník o situácii židov v okupovanom Poľsku.¹¹ Ba, Poliaci sa pokúsili aj o zložité monografické práce, ktoré — odhliadnúc od „zaktualizovaných“ úvodov a doslovov, ktorých si užívateľ všimnúť nemusí — sú dobré, na materiál bohaté a dosť objektívne.¹⁸

Vedľa vyššie uvedených dvoch momentov, ktoré hamujú prácu odborníka, pôsobí v ČSSR (a práve len v Československu) ešte ďalší moment, ktorý je svojím charakterom azda ešte ďaleko osudnejší: Slovensko sa za blahovlnného súhlasu Novotného Prahy, doteraz ešte nevyrovnalo so svojou fašistickou minulosťou.

Štúdium vývoja Slovenska v tridsiatych rokoch, ba čo len pohľad na volebné štatistiky z tohoto obdobia nás presvedčia, že predvojnové ľudstvo bolo zhruba tak masovým hnutím, ako nacizmus vo Weimarskom Nemecku okolo roku 1930.¹⁹ Hitlerova politika voči svojej slovenskej kreatúre spôsobila, že sa sociálne dynamický Tisov režim aj behom vojny mohol tešiť zo značných sympatií obyvateľstva. Existencia koncentračných táborov a ÚŠB, teror Hlinkovej Gardy, represálie voči Čechom a prenasledovanie židov na Slovensku boli širokým vrstvám obyvateľstva často ľahostajné. Z toho tiež vyplýva nevyvratiteľný fakt, ktorý každý vtedy na Slovensku žijúci a proti režimu pracujúci činiteľ potvrdí, že protina-

¹¹ *Faschismus, Getto, Massenmord*. (O západonemecké vydanie tejto knihy sa postaral Röderberg Verlag, Frankfurt/M., s.d.)

¹⁸ Cf. napríklad *Powstanie w Getcie Warszawskim*, tu podľa východonemeckého vydania *Der Aufstand im Warschauer Ghetto*, 3. Aufl., Dietz Verlag, Berlin (Ost), 1959; kniha, ktorá sa súbežne s poľským politickým „odníkom“ dočkala niekoľko — vždy faktograficky a hlavne interpretačne pozmenených — vydaní.

¹⁹ O tom je v poslednej dobe konečne možné dočítať sa — hoci len náznakovite — aj v československých štúdiách, cf. napr. Ján Ušiak: „Boj KSČ s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou o vplyv na masy v období nástupu fašizmu“, *Príspevky k dejinám KSČ*, č. 5/1963.

cístické akcie prevádzali pomerne malé skupiny uvedomelých demokratov, režimom prenasledovaných menšín (Čechov, židov) a (po roku 1941) komunistov. Administratívny chaos, celkový rozvrat slovenského štátneho aparátu, ako obvykle doprevádzaný rozmachom alibizmu (spomeňme prípadu Čatloša) pomohla antinacistom nakoniec rozvinúť širšie akcie, ktoré vyústili v povstanie. Za týchto pomerov bolo SNP skôr povstaním elitným než národným. Faktom ničmenej zostáva, že sa Slovensko z dôvodov politickej nutnosti v roku 1945 nazvalo oslobodeným a že sa z toho dôvodu veľmi striktnie dbalo o to, aby nedošlo k masovej očiste verejného života. Povstanie elity obyvateľstva sa takto stalo ospravedlnením aj pre masy, ktoré k „Slovenskému štátu“ mali zhruba rovnaký pomer ako nemecké masy k „Tretej ríši“. Naznačuje to Ladislav Novomeský, keď píše :

... i bez Slovenského národného povstania ... Československo by sa bolo obnovilo, hoci ... nemožno s takou určitosťou tvrdiť, že by sa bolo ... obnovovalo tak, ako sa obnovovalo, s tou pozíciou Slovenska a slovenského národa, akú v ňom po oslobodení zaujal ... Slovenské národné povstanie predovšetkým rehabilitovalo slovenský národ v očiach ... celého demokratického sveta ...²⁰

Dôsledok tejto politiky je všetkým, ktorí zažili roky 1945-1948 na Slovensku, známy. „Krfžíkárske“ akcie háemistov, protižidovské výtržnosti, dvojzmyselná politika slovenských katolíckych hodnostárov, prekvapivý liberalizmus súdov voči hlavným zločincom (pokiaľ boli slovenskej a nie azda nemeckej alebo maďarskej národnosti) atď. atp. — rozdiel v politickej atmosfére medzi českými krajinami a Slovenskom bol v období 1945-1948 značný.²¹

Po februári 1948 prevzali komunisti toto potomstvo Národného frontu na Slovensku a s úspechom ho používali pri svojom taktizovaní. Pre fašistov, „preškolovania“ súčích (to znamená predovšetkým pre plebejské, najteroristickejšie krídlo slovenského radikalizmu), nastala akási druhá *aetas aurea*, o ktorej sa úryvkovite zmienil Ladislav Mňačko, keď v jednej svojej reportáži popísal osudy bývalého letca britskej RAF a bývalého príslušníka fašistickej polície ÚŠB na ľudovodemokratickom Slovensku.²² Stalinci sa ani nešťítli siahnuť k

²⁰ Novomeský, op. cit.

²¹ Môžeme pravdepodobne vďačiť nepozornosti cenzorov, že SAV v roku 1961 v Bratislave mohla vydať prácu Igora Daxnera : *Ľudstvo pred Národným súdom*. V tejto knihe sa poprvé píše o nedôsledne prevedenej očiste verejného života na Slovensku a uvádzajú sa bezpečné príklady na potvrdenie tohto faktu. Že komunistu Daxner obžalováva „buržoáziu“ z tejto politiky, je pre našu problematiku irrelevantné. V každom prípade vyvrátil Daxner svojou knihou jednu zo starostlivo strážených polopráv. Cf. aj autorovu krátku recenziu knihy „Father Hlinka's Separatists“ v *The Wiener Library Bulletin*, Vol. XVII, No. 2.

²² Ladislav Mňačko : „Nočný rozhovor“, *Kultúrny život*, č. 23/1963.

starému osvedčenému prostriedku : Pokiaľ z toho mohli vytrieskať politický kapitál, rozšievali medzi zaostalými vrstvami obyvateľstva antisemitizmus :

V souvislosti s procesy v padesátých letech byly vyvolávány antisemitské nálady, které byly v rozporu s pokrokovými antifašistickými tradicemi a vedly i k tomu, že nebyl správně vykládán hitlerovský teror proti lidem pronásledovaným z rasových důvodů ...²³

Pri známom protižidovskom pogrome v Bratislave v auguste 1948 vykázala slovenská polícia, ktorá sa vtedy, pod vedením Daňa Okáliho, už mohla pýšiť totalitnými „pracovnými“ výkonmi, podozrivú pasivitu.²⁴ Keď o pol roka neskôršie Bedrich Steiner vydal priam senzačnú zbierku dokumentov o osude slovenských židov za tisovského režimu²⁵, bol predaj tejto (prohibitne drahe) knihy obmedzený na niekoľko kníhkupectiev v hlavnom meste Slovenska.²⁶

V už spomenutom období čistiek a stalinistických procesov sa javila táto línia režimu ešte ďaleko markantnejšie. Je napríklad všeobecne známe, že politické čistky na začiatku päťdesiatych rokov, ktoré zachvátili celé Slovensko, často boli prevádzané v réžii fašistov a smerovali proti ich nepriateľom.²⁷ Juraj Špitzer napísal o tomto období medzi iným :

Kolkých povstaleckých dôstojníkov, partizánskych veliteľov i radových vojakov a partizánov postihlo osôčovanie, klebety, prenasledovanie často aj s tragickými dôsledkami. Striedali sa najrozmanitejšie obvinenia z nacionalizmu, kozmopolitizmu a z iných úchyliiek ...²⁸

Zatiaľ čo partizánski velitelia Otto Ernest a Viliam Žingor boli popravení, zatiaľ čo vedenie „Ústredného sväzu sionistického“ v Bratislave po tajnom konaní bolo

²³ Hořec, op. cit.

²⁴ Autor týchto riadkov sa účastnil bratislavského pogromového sprievodu, aby o ňom v tlači mohol referovať. Dokonca ani týždenník Sväzu rasove prenasledovaných (SRP) v Bratislave, *Tribúna*, sa z obáv pred politickými represáliami neodvážil o pogrome obšírnejšie referovať.

²⁵ „Tragédia slovenských židov“, Dokumentačná akcia ÚSŽNO, Bratislava, 1949.

²⁶ Informácia, ktorú v roku 1950 autor obdržal od úradníka židovskej organizácie. Vzhľadom na to, že informátor ešte žije v ČSSR, nie je možné uviesť jeho meno.

²⁷ Jeden príklad zo skúsenosti autora : „Čistky“ na právnickej fakulte vtedajšej Slovenskej univerzity v Bratislave v máji 1950 sa účastnil m.i. známy pravicový extrémista a vtedajší fakultný dekan Štefan Luby (o jeho kariére za „Slovenského štátu“ cf. napr. prameň sub 25), na filozofickej fakulte hlinkovský činiteľ a dnešný akademik Andrej Mráz. Rektorom univerzity bol v tej dobe otvorený ľudák Karol Rebro. — Je ďalej charakteristické, že za obe uvedenej „čistky“ (prevádzanej pod heslom boja proti „buržoáznemu nacionalizmu“) padlo aj niekoľko českých profesorov.

Diplomaticky povedané : „Bouřili jsme proti ‚buržoázním nacionalistům‘... Byli však lidé, kteří v interpretaci tohoto boje akcentovali boj více proti českému Benešovi než proti slovenskému Tisovi ...“ Cf. Karel Bartošek : „O Slovenském národním povstání, historii a ještě jiných věcech“, Plamen, č. 5/1964, str. 72.

²⁸ Juraj Špitzer : „Záznamy“, *Kultúrny život*, č. 29/1963.

odsúdené k odňatiu slobody na doživotie²⁹, zažilo ľudáctvo v stalinistickom prevlečení neskorý triumf. Nehovorilo sa už síce o „hnusnom židovi, ktorý chcel našu smrť“ ako v ére Tisu a Macha, zato však o „kozmpolitovi bez národných koreňov a tradícií“; partizáni síce neboli „židobolševickými beštiami a plutokratickými zapredancami“, ale „buržoáznymi nacionalistmi“, chcejúcimi, ako sa hovorilo, „zreštaurovať kapitalizmus a zavliecť Slovensko do siete medzinárodného kapitálu, do tábora imperializmu a vojny.“³⁰

Dôvody tejto politiky sú rôzne. Jednak sa stranícka skupina Široký — Bacflek po likvidácii „triedneho nepriateľa“ chcela zbaviť možných mocenských konkurentov vnútri KSS a preto hrala na „národnú“ nótu, ktorou si — akosi vedľajším efektom — získala sympátiie mnohého gardistu, ľudáka a „národovca“, kruhov, ktoré Širokým a Bacfkom na rozdiel od starých odbojárov a antinacistov politicky nemohli byť nebezpečné. (Patrí k paradoxnému dialektickému pravidlu o jednote protikladov, že kľúčom tejto „národnej“ nóty bol takzvaný „boj proti buržoáznemu nacionalizmu“.)^{30a} Nedbaním odkazu SNP, sfalšovaním najnovších slovenských dejín v prospech tejto straníckej kliky a tolerovaním i usmerňovaním fašistických reziduí chceli vládcovia v Prahe a Bratislave vyvolať tiež dodatočné centralistické efekty, tak dôležité pre každú totalitnú diktatúru. Politika, aká sa hlavne od roku 1950-1951 prevádzala na Slovensku, spoluvytvárala podmienky vrcholného stalinizmu; mimo to dokonale zapadala do pražského rámca „socializmu á la Urválek“³¹, ktorý zase bol v súlade s posledným ideologickým a politickým vypätím „vozda“ v Moskve.

Český historik Milan Hübl poukázal na súvislosti medzi fašistickým a stalinským smýšľaním, medzi zaostalosťou určitých vrstiev v Československu a taktikou Novotného skupiny (včetne jej slovenskej odnože) v rozboře politických monstreprocesov :

... Nemá svou ědstečku viny na procesech i ten „malý český člověk“, kterému zatemňovaly oči antisemitské i nacionální předsudky, a proto schvaloval procesy, neboť obžaloba korespondovala s čímsi temným v jeho myšlení, co zase pomáhalo spoluvytvrdřet ovzduší příznivé k tomu, aby se takový proces mohl konat v Praze ještě roku 1952 a v Bratislavě roku 1954!³²

Za takýchto podmienok by bolo bývalo politicky priam škodlivé vyrovnáť sa akosi s fašistickou minulosťou. V tom smeru typický je prístup stalincov k úholnému kameňu politiky a osvetovej činnosti každého štátu, prežívšieho nacizmus,

²⁹ Informácia obháju Dra Martina Vietora v Bratislave autorovi.

³⁰ Spisovateľka Zora Jesenská naznačuje túto problematiku v tej časti svojich pamätí, ktoré vo výňatku uverejnili *Slovenské pohľady*, č. 3/1963. Aj iní revizionisti sa dotýkajú otázky refašizácie cez stalinizmus, tak napríklad Miro Hysko a Alexander Matuška.

^{30a} „... Boj proti domnělému ‚buržoáznímu nacionalismu‘... vykupoval a skrýval ... nacionalismus skutečný.“ Cf. Bartošek, op. cit., str. 72.

³¹ Cf. k tomu Pavel Tigrid : „Marx na Hradčanech“, *Svědectví*, roč. II., č. 4 (1959), a „Jak tomu opravdu bylo se Slánským a druhý“, *ibid.*, roč. IV., č. 16 (zima 1962).

³² Milan Hübl : „Společenská odpovědnost, vědecká metoda a etika“, *Československý časopis historický*, č. 2/1964, str. 200. — Čo Hübl tvrdí o Čechách, platí azda ešte viac o Slovensku.

k „židovskej otázke“. Poliáci a Maďari, Rumuni a Juhoslávci uverejnili najrozmanitejšie práce o osude ich židovských spoluobčanov za Hitlera. Ani v Prahe, ani v Bratislave sa však nenašiel „čas“, aby sa čo len väčším časopiseckým článkom spomenulo 245 000 vyvraždených židov z Československa, napriek tomu, že Josef Urválek a jeho inšpirátori o židov vytrvalo javili svojrázny záujem. „Židovská otázka“ sa stala v rokoch po víťazstve Spojencov nad nacizmom v „socialistickom“ Československu tak nebezpečnou, že sa nenašiel žiadon lektor alebo publicista, žiadon prekladateľ alebo nakladateľ, ktorý by sa bol zaujímal o (politicky vonkoncom neutrálne) štandardné monografie Geralda Reitlingera a Raul Hilberga o židovskom osude v Európe hitlerovcov alebo o iné práce obdobného druhu, ktorými napríklad západné Nemecko je priam zaplavené.³³ „Najdôslednejší bojovníci proti fašizmu“ sa ani nenamáhal prehlásiť, že týchto kníh nemožno použiť, pretože sú „ideologicky cudzie“. Nie, jednoducho ich nevzali na vedomie.

Pokiaľ sa klika Široký — Bacílek na verejnosti vôbec zmienila o slovenskom fašizme, činila tak výlučne z dôvodov vnúropolitických alebo vnútrostranických.³⁴ Poľapenie Adolfa Eichmanna a jeho súd poslúžilo tomuto prapodivnému „antifašizmu“ zas k rozduchaniu kampane proti Spolkovej republike a div nie proti USA.³⁵

4

Stankova kniha o „Slovenskom štáte“ potvrdzuje naše tézy (aj keď vyšla v období formálne postalinského) a ako obrazovka odhaľuje „antifašistické“ slabiny slovenského komunistického režimu a jeho propagátorov-historikov. Márne hľadá recenzent rozbor dôležitej Vianočnej dohody z roku 1943, ktorá

---

³³ Niekoľko najdôležitejších kompendií: Gerald Reitlinger: *The Final Solution. The Attempt to Exterminate the Jews of Europe 1939-1945*, Vallentine, Mitchell & Co., London, 1953; Raul Hilberg: *The Destruction of the European Jews*, W. H. Allen, London, 1961; Léon Poliakov — Josef Wulf: *Das Dritte Reich und die Juden. Dokumente und Aufsätze*, Arani-Verlags-GmbH, Berlin-Grunewald, 1955; Wolfgang Scheffler: *Judenverfolgungen im Dritten Reich, 1933-1945*, Colloquium Verlag, Berlin (West), 1960; Gerhard Schönberner: *Der gelbe Stern. Die Judenverfolgungen in Europa 1933-1945*, Rütten & Loening Verlag, Hamburg, 1961.

Artur Eisenbach: *Hitlerowska polityka zagłady Żydów*, Książka i Wiedza, Warszawa, 1961; Berenstein — Eisenbach — Rukowski: *Eksterminacja Żydów na ziemiach polskich w okresie okupacji hitlerowskiej*. Zbiór dokumentów, Żydowski instytut historyczny, Warszawa, 1957.

³⁴ To sa týka napríklad procesu s niekoľkými gardistami na jar 1958, ktorí žili na Slovensku pod svojimi pravými menami, hoci ich zločiny boli dávno známe. (O hlavnom obžalovanom v tomto procese, Longauerovi, cf. napríklad prameň sub 25.)

³⁵ Zatiaľ čo Gunter d'Alquen, bývalý šéfredaktor SS-listu *Das Schwarze Korps*, ešte stále niekde je v úkrytu, je Milo Urban, bývalý šéfredaktor *Gardistu*, ktorý patril k plebejskému krídlu hlinkovcov, členom Sväzu slovenských spisovateľov; veď „... väčšia časť Urbanova dila je objektívne naším spojencem ...“ (Ludvík Patera: „Knihy znovu objevené“, *Kulturní tvorba*, č. 15/1964.)

položia organizačný základ všetkej odbojovej činnosti. Dohode, ktorú podpísali „triedni nepriatelia“ ako Jozef Lettrich a (medzitým však už polorehabilitovaný) „úchylkári“ ako Karol Šmidke, venuje Stanek jednu jedínú vetu. Generálovia Rudolf Viest a Ján Golian pravdepodobne nikdy ani neexistovali (v knihe sa o nich každopádne nedočítate). To samé sa týka Rudolfa Slánskeho, ktorý sa účastnil Povstania v dôležitej funkcii. Lettrich vystupuje v knihe naproti tomu až dvakrát : raz v roku 1938, a potom v roku 1946...³⁶

Či je možné spoliehať sa na Stankove miestami veľmi zaujímavé sociálno-ekonomické úvahy (porovnaj 5. kapitolu), je za tohoto stavu vecí neisté. Isté je však, že sa autor presne držal intencií Leninových (pre analýzu nacizmu vonkoncom irrelevantných) myšlienok o imperializme ako najvyššom štádiu kapitalizmu a že nevybočil z rámca stalinskej ideológie : Tiso sa mu zdá byť agentom akéhosi anglo-amerického sprisahania proti slovenskému ľudu, Edvard Beneš jeho *advocatus diaboli*. „Západní imperialisti“ a „buržoázia“ hatia, podľa Stankových objavov, rozvoj protihitlerovského boja, aby presadzovali svoje „triedne záujmy“. Okrem neúchylkárskeho komunizmu sa bojovníci proti totalitnej diktatúre vari ani nenašli. „Slovenský štát“ sa javí dokonale asociálnym (akým veru nebol, pamätajme len napríklad na čiastočnú redistribúciu národného majetku cestou „arizácie“, ktorej sa účastnili široké ľudové vrstvy!); rustikálnokorporatívny „socializmus“ v slovenskej doméne Hitlera sa zamlčuje; z malomeštiacko-proletárskych POGH Stanek div nevytvoril akési združenie bankárov, fabrikantov a veľkoobchodníkov. Primitívne plebejstvo Šaňa Macha, ktorému vojnová KSS mala čo ďakovať, sa rovnako neanalyzuje ako celý *social appeal*, ktorý sa slovenským fašizmom tiahne ako červená niť.³⁷

Medzi kladmi knihy je možné uviesť jej dosť dôkladný rozbor židovskej tragédie. Škoda, že autor nenašiel odvahu uviesť v bibliografii na konci knihy Steinerovu prácu (ktorá je prvým a dosiaľ posledným na Slovensku vydaným dielom o osude slovenských židov), hoci z nej výdatne čerpal. Zato nám však náhradou uvádza v bibliografii dve Stalinove diela.

Steiner ovšem nie je jediný, ktorého si Stanek akosi nevšima. Lettrichova kniha

³⁶ Medzitým sa zásluhou Husáka, Novomeského, Falšana a niektorých ďalších komunistov-revizionistov situácia, ako sme už spomenuli, čiastočne zmenila. Ničmenej sa v práve vyšších „Tézach ÚVKŠČ a ÚVKSS k 20. výročiu SNP“ (cf. Pravda, 28.4.1964) nenajde ešte stále ani zmienka o Vianočnej dohode. Zato sa však tam píše po stalinsky o „... tragických časoch začiatkov druhej svetovej vojny, keď benešovská buržoázna emigrácia spájala osudy Československa s imperialistickými záujmami ...“

³⁷ V tisoovskom režime sa pravdepodobne cestou „plebejského“ krídla HSLŠ uplatnil istý „nacionál-boľševický“ vplyv. O tomto smere, ktorý mal niekoľko významných prívržencov v predhitlerovskom Nemecku, cf. Otto-Ernst Schüddekopf : *Linke Leute von rechts. Die national-revolutionären Minderheiten und der Kommunismus in der Weimarer Republik*, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1962; a bibliografický prehľad Lionela Kochana : *The Lure of the East. Germany's National Bolsheviks* (The Wiener Library Bulletin, Vol. XVI, No. 2). — Ich ideológia sa predkláda u Ernsta Niekischa : *Das Reich der niederen Dämonen*, Rowohlt Verlag, Hamburg, 1953 a u Ernsta von Salomona : *Der Fragebogen*, Rowohlt Taschenbücher 419-421, Rowohlt Verlag, Hamburg, 1961.

o Slovensku³⁸, ktorá vyšla tri roky pred vydaním Stankovej monografie, nebola, zdá sa, autorovi prístupná. Vôbec sa javí, že Stanek mal veľké potiaže so zado-
vážením materiálu a prameňov. Ako ináč by sa napríklad dalo vysvetliť, že
väčšina obrazových príloh v jeho knihe je pretlačená zo Steinerovej dokumentač-
nej zbierky?

Nech je tomu hocako : Dúfajme, že sa vydaním tejto práce a hlavne poslednými
udalosťami na Slovensku ľady aspoň trošku pohli a že sa ešte dožijeme ďalších
pokusov o monografické zachytenie „Slovenského štátu“. Želajme príslušným
historikom, aby ich v práci nebrzdili toľko ako doteraz; želajme im, aby mali
možnosť aspoň čiastočne sa vyzliecť zo zvieracej kazajky ideologickej totality.
Len tak budú môcť prispieť k rehabilitácii humanitného odkazu boja za demokra-
ciu, o ktorú sa revizionisti dnes snažia.

5

Západní historici nemajú také starosti ako ich kolegovia na Východe Zato však,
pokiaľ sa zabývajú slovenskými dejinami, trpia ešte viac nedostatkom prameňov.
Napriek tejto ťažko zdolateľnej prekážke sa na Západe uverejnilo niekoľko
dobrých štúdií o tisovštine. Na prvom mieste je treba zmieniť sa o práci Jozefa
Lettricha, ktorý sa snažil, pokiaľ sa to ukázalo nutným, nahradiť nedostupné ar-
chívy svojím šťastným postavením „insidera“. Výsledok jeho štúdií bol sväzok,
ktorý západná veda o dejinách súčasnosti doteraz považuje za štandardné dielo
Až sprístupnením archívov niekedy v ďalekej budúcnosti bude možné posúdiť, či
sa Lettrich dopustil určitých subjektivismov, hlavne v úseku o vývine Slovenska
po oslobodení.

Mníchovský inštitút súčasných dejín sa taktiež okrajove zaoberá „Slovenskou
republikou“. Tak napísal Martin Broszat, známy niekoľkými vynikajúcimi
prácami o hitlerovskej „Ostpolitik“, pre inštitút dobrozdanie „Das deutsch-
slowakische Verhältnis 1939-1940 und seine Rückwirkung auf die slowakische
Judenpolitik“³⁹, používajúc pritom nemeckých archívov. Vo štvrtročníku
ústavu, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, skúmal Heinrich Bodensieck „Prag
und die jüdische Frage nach München“⁴⁰; pritom sa dotýkal i slovenskej pro-
blematiky. Anglický vedec H. Gordon Skilling podal krátky nástin odbojových
akcií na Slovensku v „The Czechoslovak Struggle for National Liberation in
World War II“⁴¹ atď.

Iným dôležitým zdrojom poznávania fašistického Slovenska sú pamäti jeho pre-
živších súčasníkov. Tak napísal bývalý funkcionár v bratislavaskej „Ústredne
Židov“ (ÚŽ) Oskar Neumann, dosť presné dejiny tejto inštitúcie a tým aj
osudu slovenských židov z perspektívy úradníka ÚŽ.⁴² Len škoda, že k tomu

³⁸ Jozef Lettrich : *History of Modern Slovakia*, F. A. Praeger, New York, 1955; Atlantic
Press, London, 1956.

³⁹ Gutachten des Instituts für Zeitgeschichte, München, 1958.

⁴⁰ č. 3/1961.

⁴¹ *The Slavonic & East European Review*, London, Vol. XXXIX (1960/61).

⁴² Oskar Neumann : *B-cel hamavet*, nemecký preklad : *Im Schatten des Todes*, Olamenu,
Tel-Aviv, 1956.

zvolil veľmi neprímeranú formu anglosaského "narrativu" a že sa spoliehal výlučne len na svoju pamäť, takže pri čítaní jeho ináč veľmi informatívnej knihy často chýbajú presnejšie určenia času, odkazy na politické súvislosti a podobne. Do kategórie osobných spomienok patria ďalej pamäti slovenského rabína Michaela Beera Weismandela o rokoch 1942-1945.⁴³ Československým historikom sú obe tieto knihy pravdepodobne nedostupné (posledne menované dielo vyšlo ostatne len v hebrejšťine). To samé platí snáď aj o ďalších dvoch knihách, ktoré sa aspoň na okraji dotýkajú slovenských dejín — o memoároch maďarských sionistických funkcionárov Rudolfa Kastnera a Joëla Branda, ktorí úzko spolupracovali s odbojovou organizáciou slovenských židov.⁴⁴

Nakoniec treba sa aspoň nakrátko zmieniť o prvotriednej — aj keď nutne úryvkovitej — zbierke dokumentov Lívie Rotkirchenovej: *Churban Jahadut Slovakia. Tsur Histori b-t'udot — The Destruction of Slovak Jewry. A Documentary History*.⁴⁵ Kniha obsahuje okrem radu dokumentov obsiahly úvod v jazykoch hebrejskom a anglickom, ktorý je vyváženým a objektívnym prehľadom vývoja perzekúcie židov za „Slovenského štátu“. Nádeje západnej odbornej verejnosti, že Dr. Steiner, ktorý svojho času vydal už spomenutú dokumentačnú zbierku a teraz žije v Jeruzaleme, ako jeden z najpovolanejších napísať dejiny fašistického Slovenska, sa doteraz žiaľ nespĺnili.

6

Náš krátky bibliografický prehľad by nebol úplný, keby sme nestratili niekoľko slov o publicistickej aktivite pravicových radikálov, pokiaľ sa týka „Slovenského štátu“. Podobne ako domáci stalinci nemajú ani títo extrémisti záujem an objektívnom preskúmaní minulosti; ich diela slúžia predovšetkým akémusi potvrdeniu ich politických a „etických“ názorov a (u autorov slovenskej národnosti) ospravedlneniu vlastnej činnosti v službách Tisu a Hitlera.

Extrémistická žatva je ovšem preskromná. Radikálni „prehodnocovatelia“ fašizmu pôsobia predvážne v politicky vzduchoprázdnom priestore, ohlas ich — často v dubióznych vydavateľstvách publikovaných — kníh zaniká, oni sami zostávajú zpravidla nepovšimnutí. Akú-takú publicitu získavajú vari len v ČSSR kde ich horlivá stranícka propaganda predstavuje čo by vážených reprezentantov „buržoáznej vedy“.

V ďalšom uvedené tri knihy boli vydané v USA. Ich pôvodcami sú dvaja konkrétnymi znalosťami matérie príliš nezaťažení Američania profesori Gilbert L. Oddo a Kurt Glaser. Tretím autorom je Slováč, bývalý generálny tajomník HSLS Jozef Kirschbaum, žijúci teraz v Kanade. Prekvapivá podobnosť knížiek spočíva na tom fakte, že obaja profesori si opatrili slovenských „beráterov“

⁴³ M. B. Weismandel: *Min ha-mezar*, Emunah, New York, 1960.

⁴⁴ Alex Weissberg: *Die Geschichte von Joël Brand*, Verlag Kiepenheuer und Witsch, Köln-Berlin, 1956; Rudolf Kastner: *Der Kastner-Bericht*, Kindler Verlag, München, 1961.

⁴⁵ Yad Washem, Jerusalem, 1961.

(ako Hrobáka, Františka Hrušovského, Mikuša, Pauča), ktorí zasa sú Kirschbaumovými politickými súkmeňovcami.

Línia všetkých troch prác⁴⁶ je v heslách asi nasledujúca: Od roku 1918 sú Slováci Masarykovou centralizovanou administratívou utlačovaní a vykorisťovaní... Separatisti bojujú za národné práva biedneho ľudu na kresťansko-demokratickej základni... Slovenský štát je „a prosperous anti-communist Republic,, so vzornou demokratickou ústavou... Tiso a jeho štáb sú kresťansko-demokratickými antifašistami... Pokiaľ ojedinele dochádza k akýmsi výčinom v rokoch 1939-1945, sú za to zodpovední Nemci a niekoľko slovenských radikálov, proti ktorým Tiso neúnavne bojuje... Revolta z roku 1944 je vražednou orgiou komunistov a ich pomáhačov... Hlinkovskí emigranti z roku 1945 sú dobrými demokratmi, pražskí uprchlíci roku 1948 agentmi Moskvy...

Opatrenia proti židovským občanom boli v mnohých smeroch neústavné a hlavne výsledkom nemeckého zásahu a klamstva, zvlášť čo sa týka transferu časti slovenských židov do Poľska. Boli určení na prácu, nie na zničenie. Prezident ako aj iné slovenské úradné miesta sa snažili zabrániť tragédii, boli však v stave zachrániť iba časť k vysídleniu určených.⁴⁷

Tiso hľadal vždy legálne, kresťanské riešenie všetkých otázok, včetně otázky židovskej minority ... Židia, prominentní v slovenskom politickom a hospodárskom živote, vždy nadržovali nepriateľom slovenskej slobody a nezávislosti ... Na Slovensku ako inde vykorisťovali židovskí fabrikanti a veľkostatkári svojich robotníkov. Okrem toho nehanebne využili ľudských slabostí: robili ich zodpovednými za alkoholizmus na dedine, za zriaďovanie a udržiavanie verejných domov, za rozširovanie pornografickej literatúry ... (Tisov) hlas bol jedným z mála, hlásajúcich toleranciu a spravodlivosť ...⁴⁸

Keď si odmyslíme prvú a poslednú vetu tohoto citátu, je nám skoro ako by sme sedeli v súdnej sieni na Pankráci jedného mrazivého dňa v novembri 1952. Kruh extrémizmu sa uzaviera: *Quos Deus perdere vult, dementat prius!*

---

⁴⁶ Joseph Kirschbaum: *Slovakia. Nation on the Crossroads of Central Europe*, Robert Speller & Sons, New York, 1960; Gilbert L. Oddo: *Slovakia and Its People*, Robert Speller & Sons, New York, 1960; Kurt Glaser: *Czecho-Slovakia. A Critical History*, Caxton Printers Ltd., Caldwell, Idaho, 1961.

⁴⁷ Kirschbaum, op. cit., str. 157, pozn. 16.

⁴⁸ Oddo, op. cit., str. 284 a 286.

Z BÁSNÍ VILÉMA POLLÁKA

Uviděl jsem

Ty víš, nohy a ruce
jsou nepřáteli mezi námi
a když krev do žil příliš tluče,
slova se derou trhlinami.
Co mi to jsi? Svobodu jsem hledal
a potkal tě. — V ulic hukotu
jsem tebe pln a tebou světa,
a uviděl jsem svobodu.

Svobodo čirosti vzduchu nad políčky vlasti,
svobodo, zlato slov básníků na střeších měst,
svobodo, o níž bajky v korunách stromů šustí,
svobodo, v tvých očích zapsaná.
Svobodo nezachytitelná.
Nevztáhněme ruku na nepřátele pro ni,
/vždyť víš, ruce a nohy jsou nepřáteli mezi námi,
nepřítel jest rukou a nohou svobody/.
Jen v našich touhách velebná a cudná.
Té svobody!

Není tvé ani mé,
jsme v ní, je v nás, jak v kapkách studna
a s touhou se k ní vracíme.
Nikdy nechtějme uchopit ji.
V tom pohybu nepřítel je skryt.
Co nepřítel měl by bít :
svobodu samu bude bít ———

Jen v touhách velebná a cudná
svoboda, ani tvá, ani má,
jsme v ní, je v nás, jak v kapkách studna,
vidím ji tvýma očima.

Pole války bylo oblohou noční,
padlí se stali hvězdami
a muži Stínů, krve lační,
se plížili nočními cestami.
Zřím padlé; vzkřikly duše jejich,
až jsem se zachvěl: „Básníku!“
Ten Temný však, mně ve šlépějích,
necítil toho výkřiku.
„Kule nás probodaly,
jen nás, jen nás, jen nás,
co měli jsme, jsme dali,
co ty jsi dal? Co dáš?
My padli jsme, tys živý:
Jak splatíš svoji daň?“
Muž Stínů, mlčenlivý,
pozvedl za mnou dlaň.
„Co dáš, co dáš?“ a v temných lfcích
Stínů žár nenávisti vzplál.

Já budu bloudit po hranicích,
až najdu, co bych dal.

Leden 1943

V jednom z německých koncentračních táborů jsem se setkal s Gustou Schorschem a jeho mladým přítelem a žákem Vilémem Pollákem. Nesnesitelné a nelidské podmínky v tomto táboře inspirovaly 12 mladých lidí v věku od 14-ti do 28-mi let, aby se shlukli kolem Schorsche a hledali útočiště a svobodu ve světě myšlenky, umění a filosofie.

Nejstarší byl Gusta (Schorsch) a nejmladší Vilém (Pollák), který byl mezi nimi snad nejnadanější. Schorsch nás učil, jak vyjadřovat to, čemu nás utrpení naučilo. Dvanáct členů této skupiny, podivuhodné lidské bytosti, zemřelo nelidskou smrtí v různých koncentračních táborech.

Tyto dvě básně napsal Vilém Pollák, když mu bylo asi 15 let, a je to jen malá ukázka z jeho tvorby. Vše ostatní, co napsal, je s největší pravděpodobností zničeno. Vilém se narodil v roce 1929 z židovských rodičů v malé vesnici u Hradce Králové a zemřel ve smutně proslulém koncentračním táboře Schwarzhilde. Jeho nejpozoruhodnější báseň měla název „Oči Kristovy“. Ačkoli její text se nedochoval, byla tato báseň a stále je pramenem inspirací pro ty, kdo měli možnost ji číst.

Jan Steiner

POSLÁNÍ A STAV KULTURNÍCH ČASOPISŮ

Poznámky ke Stanovisku Ústředního výboru KSČ, projednaném 17. února ideologickou komisí ÚV KSČ, 24. března předsednictvem ÚV KSČ a uveřejněném ve zkráceném znění v Rudém právu 3. dubna 1964.

Vídeňskou redakci časopisu *Svědectví* navštívil čs. kulturní pracovník a požádal ji o uveřejnění textu, který následuje, a o jeho rozeslání představitelům stranického a kulturního života v Československu. Otiskujeme text beze změny a bez komentáře.*

Způsob, jímž tyto poznámky vycházejí, nesmí nikoho znást. Kdyby obrodný proces, zahájený u nás po XII. sjezdu strany, pronikal rychleji také do oblasti ideově výchovné práce a do stranického aparátu, vyšla by tato odpověď v jednom z našich kulturních časopisů. Objektívni podmínky takový postup dosud nedovolují. Je to výrazem dosud přežívajících dogmatických koncepcí, zejména právě na ideologickém úseku. Kritický postoj ÚV KSČ k některým zjevům v kulturních časopisech byl formulován jako stanovisko — nikoli usnesení — Ústředního výboru, a dovoluje tedy aspoň formálně soudružskou rozpravu o tomto stanovisku. Taková také byla původní dohoda: konečný text Stanoviska měl být dán k dispozici redakcím kulturních časopisů jako materiál, který jim předkládá nejvyšší stranický orgán k projednání, podle něho se také měly vypracovat další redakční plány, obnovit systém redakční práce a pod. Měl to být interní stranický materiál. Místo toho se s konečnou verzí dokumentu seznámily redakce kulturních časopisů zcela nečekaně ve veřejné podobě v *Rudém právu* z 3. dubna. Tím se v daných podmínkách vyloučila i možnost další rozpravy o poslání a stavu kulturních časopisů; tím spíše, že způsob publikace měl příchut' senzace i mezi čtenáři, kteří se o podobný materiál obvykle nezajímají. Přitom Stanovisko ÚV KSČ ke stavu a poslání kulturních časopisů

* Tento text vyšel v květnu 1964 jako separátní otisk *Svědectví*. Mezitím se podvrdily informace obsažené v těchto poznámkách a došlo ke změnám v redakcích literárních časopisů, jak je autor této stati předpověděl.

jako interní materiál není jen negativní dokument: poprvé totiž stranický materiál, ostře kritizující údajné nedostatky či nesprávné zjevy, obsahuje úvodní stať, v níž se velmi kladně hodnotí nesporný podíl těchto časopisů při rozvíjení ideologické aktivity v době XII. sjezdu a v následujícím údobí. Redakce a spolupracovníci kulturních časopisů otevřeli řadu základních otázek, o nichž se dosud hovořit nemohlo, a zahájili tvořivou diskusi o principech kulturní politiky a zásadních otázkách socialistického umění. Stanovisko ÚV KSČ kladně oceňuje tuto práci. Umožňuje tak vedoucím redaktorům svazových časopisů, aby se o toto zásadní hodnocení v budoucnosti opírali.

I.

Stanovisko ÚV KSČ má svou historii, kterou třeba osvětlit, a poukázat na určité vnější okolnosti, které nemají nic společného s problémy kulturní politiky, které však významným způsobem ovlivnily tyto formulace i způsob jejich zveřejnění.

Už před XII. sjezdem KSČ, ale zejména po něm, došlo k velké aktivitě v celém ideologickém životě, zvláště ve společenských vědách. Brzo se projevila potřeba rozpracovat nejrůznější otázky v oblasti historie, filosofie a práva; ukázalo se, že bude nejprve třeba ozřejmit fakta ve světle skutečností, nikoli fikcí, jak tomu bylo dosud. Z toho vyplynulo, že se musí respektovat určitá svoboda badání a názorů, uznávat fakta, že musí být důvěra k pracovníkům na všech úsecích práce. Zároveň sílila touha vyjadřovat se k různým otázkám, formulovat je a také je konfrontovat. Byla to vlna, která brzo pronikla do kulturních časopisů, při čemž na př. *Kulturní tvorba* mohla na otázky literatury a umění mít jiný pohled, než *Literární noviny*. Vývoj na jiných úsecích, a hlavně rehabilitace obětí politických procesů z let 1948-1954, nutně vedl i k rehabilitaci určitých principů. Rovněž otázky, spojené s tzv. buržoazním nacionalismem na Slovensku, a politické důsledky této rozpravy, přispěly významným způsobem k osvětlení základních problémů naší společnosti. Zkušenost učí, že taková kladná aktivita v ideologickém životě vyvolá nakonec v aparátu strany jistou nervozitu. Když se projeví víc názorů, vzniká otázka, který z těch názorů je vlastně správný. Je samozřejmé, že v každé skutečné diskusi se vyskytnou názory mylné, dochází k zjednodušování a zobecňování a objeví se i extrémní formulace. Je však jasné, že diskuse může vzniknout jen z konfrontace různých nebo i

protichůdných názorů. Při tom obvykle vyjadřují to, co si lidé opravdu myslí, nebo co z vlastní zkušenosti znají. Ale zobecnění těchto zkušeností v teoretických úvahách a v časopiseckých polemikách narazí na jakýsi přirozený konzervativismus orgánů a institucí, které se obávají, aby střední a nižší stranické kádry nenabýly dojmu, že se bude revidovat všechno, co se po roce 1948 dělalo. Nesnadná hospodářská situace, a od minulého roku stále nepřehlednější situace v mezinárodním dělnickém hnutí rovněž přispěly k tomu, že v posledních šesti měsících stranické vedení počalo uvažovat o tom, jak ovlivnit a regulovat nesporné uvolnění v ideologické oblasti.

Popud k tomuto postupu vyšel z ústředních stranických orgánů. Na prosincovém ideologickém plénu ÚV KSČ byly na pořadu aktuální otázky ideologické práce strany a v uveřejněné rezoluci se kritizovalo „neuvážené nastolování“ některých diskusí. Na počátku letošního roku ideologická komise ÚV KSČ zvolila ze sebe a z pracovníků ideologické fronty pracovní komisi, jež se měla specificky zabývat stavem kulturních časopisů. Této podkomisi předsedal šéfredaktor *Rudého práva* O. Švestka, který nemá žádný vztah ke kulturním časopisům a jehož dogmatické myšlení se dosud projevuje. V pracovní komisi zasedali kromě několika členů ideologické komise také zástupci Svazu novinářů, Svazu umělců a Akademie věd, z aktivních spisovatelů Petr Karvaš a Ladislav Mňačko.

Úkolem této subkomise bylo zpracovat příslušný materiál a předložit jej k projednání ideologické komisi. Pracovní komise se několikrát sešla; Karvaš se těchto zasedání nezúčastnil (vymlouval se na zájezdy do ciziny), Mňačko se rovněž těmto schůzkám vyhýbal. Bezprostředními autory základního textu byli pracovníci ideologického oddělení sekretariátu strany a předseda subkomise.

Tento text byl rozeslán členům ideologické komise a vedoucím kulturních časopisů, kteří byli vyzváni, aby si připravili připomínky. Tyto připomínky a výhrady mohli však tlumočit jen jednou, a to na zasedání pléna ideologické komise 17. února, jehož se účastnili šéfredaktoři kulturních časopisů, mezi nimi Pavol Števec, Jiří Šotola, Jiří Hájek a Miroslav Galuška. Napsal-li Šotola později v *Literárních novinách* (č. 15), že Stanovisko je „výsledkem a zestručněným záznamen rozsáhlých jednání, četných diskusí a vážného posuzování“, je to pravda jen zčásti. Bylo by nutno dodat, že je výsledkem jednání pracovníků aparátu strany; tím spíše, že jenom zlomek připomínek a kritických poznámek, tlumočených

zástupci kritizovaných časopisů, pronikli do konečné, publikované verze dokumentu.

Jmenovaní šéfredaktoři projevili na zasedání ideologické komise 17. února rezervované stanovisko; Števček stanovisko přímo odmítavé. Šéfredaktor *Kultúrného života* odmítl jednotlivé body kritiky, týkající se jeho listu; prohlásil, že tento týdeník redigují komunisté, jejichž práce byla schválena příslušným oddělením sekretariátu KSS. Za obsah týdeníku nesou tedy odpovědnost tito soudruzi a také ovšem Števček sám. Této odpovědnosti se nezříká. Jiří Šotola a ostatní přítomní šéfredaktoři zdůraznili, že v diskusi v kulturních časopisech se mohou vyskytnout různé, i pochybené nebo nesprávné názory, poněvadž bez nich diskuse není diskusí. To je běžná věc, chceme-li, aby se lidé k určitým problémům pravdivě vyjadřovali.

Hovořilo se i o některých konkrétních údajích základní verze dokumentu, jak ji připravila pracovní skupina Švestkova; a o řadě jich se prokázalo že jsou nepřesné nebo malicherné, nebo tendenčně vykládané. Aféra s Haďákovou karikaturou státního znaku může sloužit jako příklad. I když je poněkud neobvyklé karikovat státní zástavy, věc sama je dokonale nevinná : ve znaku, nedávno zmodernizovaném, se český lev proměnil ve Švejka se dvěma ocasy, s půllitrem piva v ruce a s původním, hrdým a vzpřímeným vzezřením tohoto královského tvora. ÚV KSČ vytýká redakci *Plamene*, že se „chystala otisknout“ tuto Haďákovu karikaturu, jež prý hrubě znevažovala náš státní znak. V *Plameni* karikatura nikdy nevyšla, ale za to ji bylo možno vidět po celý měsíc v Praze v Československém spisovateli na Národní třídě na výstavě řádně schválené Tiskovým dohledem. Rovněž v divadle Rokoko byla tato verze českého lva částí scénické výpravy, rovněž schválené Tiskovým dohledem. Z reakce obecnosti bylo naprosto zřejmé, že se lidi nebavili způsobem, jímž byl znak „zhanoben“, ale že to chápali jako kritiku sebe samých, tedy lidí, kteří se na to dívali : ano, říkali, to jsme my, to je o nás.

Jiný z takových malicherných případů, o nichž Stanovisko ÚV KSČ tvrdí, že se „ve svých důsledcích dotýkají základních etických norem naší společnosti“, je případ Ivana Svitáka; soudruh Sviták chtěl prý za pomoci básníka J. Gruši propašovat do časopisu *Tvář* „nesmyslné a sprosté blábolení“, zneužít k tomu „jména našeho významného básníka“ a krýt se při tom „nejapným pseudonymem“.*

* Profesor Sviták byl mezitím postížen přímým zásahem ústředních stranických orgánů, vyloučen ze strany a zbaven členství ve Filosofickém ústavu CSAV.

Co se stalo? Sviták si psal pro svou potěchu — a přátelům předčítal — všelijaké drobné texty a parodie. Jednu takovou skladbu poslal redakci *Tváře* pod pseudonymem Ivan Svitušenko, z ruštiny přeložil I.S. V redakci *Tváře* v nadšení nad nějakou tou lahví vína jednou večer usoudili, že zkratka I.S. se dá rozluštit i jako-Ivan Skála; vypsalí to tedy, text poslali do sazárny a zapomněli na to. Tiskový dozor pojal jakousi nedůvěru a celá záležitost vyšla najevo. Tedy obyčejná recese, ale o níž Stanovisko tvrdí, že bylo třeba „stranického zásahu“ a že příště je nutno, „vyvodit důrazné závěry, aby se podobné pokusy neopakovaly“.

Šéfredaktoři kulturních časopisů, kteří se zúčastnili zasedání ideologické komise ÚV KSČ 17. února, vznesli tedy řadu konkrétních připomínek k základní verzi dokumentu, jak ji vypracovala pracovní skupina. Kritické stanovisko k této verzi zaujali i někteří členové ideologické komise ÚV KSČ, což pozici šéfredaktorů jen ještě posílilo. Nakonec bylo schváleno, že materiál má být znovu zpracován s přihlédnutím k připomínkám, které byly na zasedání vzneseny. Takto upravený text měl být předložen k projednání předsednictvem ÚV KSČ, schválen a dán k dispozici jako pracovní direktiva redakcím kritizovaných časopisů.

Předsednictvo ÚV KSČ projednalo dokument 24. března; jeho text však redakcím postoupen nebyl a v rozporu s původní dohodou byl zveřejněn. Kulturní časopisy byly tak zcela zaskočeny; nemohly se už zásadně vyjádřit k celé otázce a její genezi; ve stranických orgánech byla další rozprava vůbec znemožněna. A přece i konečná verze Stanoviska ÚV KSČ, i okolnosti, které vedly k jeho zveřejnění, si žádají přesnějšho osvětlení.

II.

V první části Stanoviska ÚV KSČ ke kulturním časopisům se praví, že všeobecně základním nedostatkem „je zúžené pojetí boje proti dogmatismu a kultu osobnosti“. S tím přímo souvisí, že tyto časopisy „berou na sebe úlohu autonomních vykladačů politické linie strany a dokonce i v počouchlých narážkách polemizují s postupem strany“.

Na zasedání ideologické komise ÚV KSČ odmítli zástupci kulturních časopisů rozhodným způsobem nařčení z počouchlosti, které ostatně

pracovní skupina nemohla doložit ani jedním konkrétním případem. Autonomními vykladači politiky strany nejsou ovšem kulturní časopisy, ale dogmatictí jednotlivci dosud přežívající či dožívající v aparátu strany. Ti si dosud nezvykli na to, že šéfredaktoři a členové redakcí kulturních časopisů jsou rovněž komunisté, kteří dnes svým vlastním rozumem posuzují a hodnotí jisté skutečnosti. Je to projev aktivity, kterou strana žádá, je to úsilí o ideové působení. Ten rozpor jde však hlouběji. Dogmatikům je vnitrostranická demokracie a vnitrostranická diskuse trnem v oku, ať se navenek tváří jakkoli. Oni byli zvyklí vidět v sobě jediné povolání vykladače politické linie strany a zachovali si v centru stranického aparátu výlučné právo jediného výkladu všeho, co se děje; proto dnes obviňují každého soudruha, který se k otázkám naší společnosti nějak odlišně nebo polemicky vyjádří, že si osobuje právo „autonomního“ výkladu. Zapomínají ovšem, že se mění i stranický aparát sám, že i do něho proniká vývoj, že život sám provádí nevyhnutelné korektury. Jde tu o nezadržitelný proces, který má své objektivní zákony, který se dá zpomalit, ale nedá se zlikvidovat. Řečeno velmi heslovitě, jde tu o hledání a objevování skutečností, nepopíratelných zákonů lidských i společenských, které byly v minulosti popřeny scholastickým výkladem marxismu. Je to proces, který ovlivňuje myšlení jak lidí intelektuálně nejvyspělejších, tak i řadových členů strany. Výsledkem je, že tento proces ovlivňuje i usnesení nejvyšších stranických orgánů směrem k realitě. To je velký pokrok proti době, kdy panovala fikce, líbezná, jednoduchá, ale fikce, zatímco skutečnost byla jiná, složitější, tvrdší.

To všechno dogmatik nemůže nebo nechce pochopit. Stanovisko ÚV KSČ na př. kritizuje „jednostranně pochvalné recenze“ knihy K. Kosíka *Dialektika konkrétního*. Ale právě v této studii, poučené na u nás dostupné světové literatuře, se usiluje o to, aby se marxistická filosofie zabývala především člověkem, jeho existencí, jeho vztahem ke světu a vztahem světa k člověku. Tyto vztahy jsou dnes neobyčejně složité; všude, tedy i v socialistické společnosti, dochází k odcizení člověka, je třeba zase uvažovat o základních otázkách lidské existence. Kosík se pokouší je odhalit a zároveň obsáhnout konkrétní životní fakta, jak se jeví v našich podmínkách.

Dogmatikovi se to všechno bude jevit jako projev liberalistických tendencí; Stanovisko ÚV KSČ ostatně vytýká redakcím kulturních časo-

pisů, že nereagují na nesprávné nebo nezdravé názory, které se v tisku objevují. Ale dnes se stále mění i měřítka, podle nichž bylo kdysi možno s naprostou přesností určit co je a co není „nezdravý názor“. K správnému či zdravému názoru možno dojít jen konfrontací poznání a zkušeností, nikoli tím, že se předem určí, co je zdravé a co nezdravé.

Stanovisko ÚV KSČ obviňuje kulturní časopisy, že na jejich stránkách jsou často „zásadní stranické otázky vysvětlovány jinak, než stranickými orgány“. Oprávněnost této výtky bude záviset na výkladu a aplikaci zásady vnitrostranické demokracie a demokratického centralismu. Ale i v této otázce je dogmatické pojetí očividně na ústupu — o tom svědčí skutečnost, že dnes už existuje možnost diskuse o těchto otázkách a že se rozšiřuje okruh lidí, kteří o nich mohou mluvit a psát. Ustavení ideologické komise ÚV KSČ je kupříkladu skutečným pokrokem v tomto směru. Ať už doporučení tohoto orgánu jsou jakkoli sporná, jsou přece jen výsledkem rozpravy, které se už neúčastní výlučně pracovníci stranického aparátu, ale i představitelé různých složek kulturního a vědeckého života. Ti ovšem za různých okolností se mohou různě projevit, konzervativně nebo nedogmaticky. Ale v ideologické komisi jsou už zastoupeny různé myšlenkové tendence, různé, někdy i protichůdné postupy, které se pak nutně přenáší i do aparátu strany. Je tu tedy platforma, na níž je nejenom možná výměna názorů, ale i pronikání různých názorů do nejvyšších stranických orgánů. Tento kontrolní mechanismus v ideologické komisi ÚV KSČ poměrně dobře fungoval i při dvouměsíčním projednávání dokumentu o poslání a stavu kulturních časopisů. Až do chvíle, kdy byl jednostranně narušen svévolným administrativním zásahem několika členů stranického aparátu. Do stejné kategorie svévolného postupu patří skutečnost, že Stanovisko kritizuje kulturní časopisy i za materiál, který nikdy nevyšel, a často nevyšel v dohodě redakcí s příslušnými kontrolními orgány.

III.

Stanovisko Ústředního výboru KSČ k poslání a stavu kulturních časopisů zjišťuje, že je nezbytné rozvíjet kontakty s inteligencí i v kapitalistickém světě, a že rozvoj těchto styků vyžaduje intenzivní ideologickou konfrontaci. Zároveň vytýká redakcím kulturních časopisů, že podceňují boj s buržoazní ideologií. Ale konkrétní příklady, které Stanovisko

uvádí, jsou nepřesvědčivé. Jde tu o typické zobecňování určitých formulací nebo výroků, vyslovených v rámci široké diskuse. Redakce kulturních časopisů stojí na stranických pozicích. To je to podstatné. Zároveň mají určitou koncepci ideově odborné práce i profilu těchto časopisů, o nichž jsou přesvědčeni, že pomáhají straně řešit základní společenské problémy. Jde tedy v zásadě o otázku *důvěry* stranických orgánů v socialistického novináře, spisovatele, vědce, umělce. Do formulací Stanoviska ÚV KSČ pronikly na mnoha místech názory dogmatiků, kteří tuto důvěru nemají, poněvadž dosud žijí v době vlády sektářských metod, kdy všechno bylo založeno na nedůvěře, a kteří dosud v určitých situacích automaticky zaujímají obranné stanovisko. To se někdy projevuje tendencí ústředního aparátu strany zaujmout mocenské stanovisko, případně užít administrativního zásahu. Kádrové změny v aparátu Svazu spisovatelů, odchod Jiřího Šotoly z redakce *Literárních novin* do funkce prvního tajemníka ÚV SČSS, jsou přes všechny jiné okolnosti důsledkem takovýchto zásahů. V případě šéfredaktora *Kulturného života*, jehož stihl ve třiatřiceti letech srdeční infarkt, lze mluvit o oběti, kterou přináší kulturní pracovník vystavený dlouhou dobu soustředěnému náporu mimoredakčních tlaků a intervencí.

Při tom ovšem nejde snad o to, jak se naznačuje ve Stanovisku, že by kulturní pracovníci odmítali zásadu uplatňování vedoucí úlohy strany v kulturní a umělecké oblasti. Jím jde naopak o to, aby byli v úzkém styku s pracovníky ideologické fronty v aparátu strany, aby na jejich názor se bral zřetel, a to v systému každodenní i perspektivní práce. Tedy aby lidé, kteří se profesionálně zabývají jistým oborem a jistým okruhem otázek, konkrétně ovlivňovali linii strany, a aby tak bylo dosaženo optimálních výsledků. Situace je však dosud tato: buď existuje propast a nedůvěra mezi kulturními pracovníky a stranickým aparátem, nebo se úsilí těchto pracovníků vyčerpává a nakonec roztrhne o nepochopení zaměstnanců aparátu, reagujících na všechno, co je nové a nezvyklé, nebo co prostě nechápou, obranářsky, defenzívně. Tyto tendence jsou patrné i z některých formulací Stanoviska ÚV KSČ.

Tento konservatismus stranických orgánů se jasně projevil na zasedání krajských a okresních výborů strany při projednávání Stanoviska, jak bylo schváleno předsednictvem ÚV KSČ. Diskuse ukázala, že kritika kulturních časopisů byla často ostřejší, než jak ji tlumočilo Stanovisko samo; ozvaly se i hlasy, žádající přímé administrativní zásahy. To je přiznaná reakce funkcionářů, kteří si zvykli na jistou praxi, na nekritické

a často pokrytecké přijímání všeho, co přichází z vyšších stranických složek. Kromě toho střední kádry uvítaly výpad proti kulturním časopisům jako něco, co odvádí pozornost od kritiky, jež se jich bezprostředně týká, tedy jako jakési odlehčení v situaci, v níž jsou dnes vystaveny tlaku shora i zdola a v níž se často vůbec nevyznají. K tomu přistupuje v těchto kádrech rozšířený názor, že kulturní pracovníci jsou neproduktivní složkou společnosti, že jsou odměňováni lépe, než lidé v běžném pracovním svazku. To souvisí s falešným principem rovnostářství, který se tak hluboko zahnízdil v povědomí mnoha lidí.

IV.

Je ještě třeba osvětlit hlavní důvody, které vedly k publikaci materiálů o stavu a poslání kulturních časopisů. Už sama četba tohoto materiálu nemůže nikoho nechat na pochybách, že tyto důvody nutno hledat jinde, než v soustavě kritizovaných úkazů. Publikaci Stanoviska ÚV KSČ diktovaly vnější okolnosti, zhruba související se soudobou situací v socialistickém táboře, jakož i okolnosti, v nichž se dnes nachází naše společnost. Hospodářské nesnáze, jimiž prochází, nutí dogmatiky ve straně odvádět pozornost od těchto skutečností jinam — nejlépe do oblasti ideologické a kulturní. Ale i jiní pracovníci stranického aparátu se chtějí v určitých časových úsecích distancovat od názorů, které v extrémním vyjádření se dožadují maxima toho, co by se u nás mělo nebo mohlo udělat. Mlčení by se mohlo vykládat jako souhlas a případně vést k situacím, které dogmatikové pokládají za krajně nebezpečné. Za takových situací by pak mohlo rychle dojít ke změnám, o nichž se dnes má za to, že jsou předčasné, ale o nichž zároveň každý ví, že jsou nutné a nevyhnutelné.

Proto často dochází k umělému přibrzdování, zpomalování procesu, který je však už v plném proudu. V daných souvislostech je tento proces charakterizován zobecněním zkušeností lidí na pracovištích v přesný systém myšlení a závěrů. Toto zobecnění je samozřejmě hlavním úkolem vědeckých pracovníků, spisovatelů, novinářů, a kulturní časopisy jsou stejně samozřejmě tribunou tohoto myšlení. Obrovská popularita *Kultúrného života a Literárních novin* je nejlepším důkazem, do jaké míry tyto časopisy věrně odrážejí smýšlení širokých vrstev našeho lidu a jak významný politický vliv na ně vykonávají.

Vývoj v socialistickém táboře, konkrétně postup vedoucích činitelů Komunistické strany Číny, hrozící rozštěpením mezinárodního dělnického hnutí, rovněž nesporně přispěl k rozhodnutí publikovat materiály o stavu o poslání kulturních časopisů v té formě a tím způsobem, jakým vyšly. Různé zvraty v sestavě a souhře sil, jak se dnes projevují v socialistickém táboře, často ovlivňují (z ryze taktických důvodů) jisté stranické postupy a rozhodnutí, k nimž by za jiných okolností vůbec nedošlo. Jde tedy zase o vnější vlivy, které vyvolávají v život určité zásahy a kdy běží o nepřímou, ale veřejnou podporu na př. sovětského stanoviska v nějaké zásadní otázce v soudobém sporu s čínskými vedoucími. Někdy může konečné rozhodnutí stranických orgánů ovlivnit zásah jiné strany, jako na př. nedávná kritika ÚV Komunistické strany Německé demokratické republiky, týkající se kafkovské konference v Liblicích; interně byla sice tato kritika odmítnuta, ale objektivně posílila ty pracovníky v aparátu KSČ, kteří v podstatě sdíleli stanovisko německých soudruhů a dožadovali se „jasného“ stranického vyjádření v oblasti ideové a kulturně-politické práce.

Bylo by nesprávné přeceňovat dosah a praktické důsledky Stanoviska ÚV KSČ ke stavu a poslání kulturních časopisů. Některé redakce je formálně přijaly a jdou dál svou cestou. *Kultúrny život* celý dokument jednoznačně odmítl. Pro budoucnost je rozhodující celkový směr vývoje u nás — a ten je dnes už pevně určen. Může být zvrácen jen vnější katastrofou, jež by narušila či zničila všechno ostatní. Je to vývoj, který krok za krokem napravuje porušené zákonitosti života člověka i společnosti. Všechny reálné a obrodné síly jsou na straně tohoto procesu : ve světě v touze lidí po míru a mírovém soužití; v mezinárodním dělnickém hnutí v uplatňování zásad socialistické demokracie a vlastní cesty k socialismu; v Komunistické straně Československa v kádrových změnách, diktovaných generačním střídáním : postupně se tu obnovuje vědomí společenské angažovanosti a spojení s pracujícím člověkem a realitami každodenního života.

SURREALISMUS PROTI PROUDU

Karel Teige*

Čs. kulturní pracovník-komunista nás požádal, abychom otiskli první kapitulu proslulé statě, jejíž kopii nám z Prahy poslal. Soudí, že ačkoli vyšla v roce 1938, je nadmíru aktuálním příspěvkem k rozpravě, která se dnes u nás vede o „verši pro kočku“, o Neumannově Anti-gidovi, o Nezvalovi, o kulturní politice KSČ ve třicátých letech a — hlavně — o svobodě, svědomí i odpovědnosti spisovatele a umělce politicky či ideologicky angažovaného.

Uveřejňujeme v plném znění první kapitulu Teigeho polemiky; rozesíláme ji také jako separát čtenářům v ČSSR.

Činnost té umělecké a intelektuální avantgardy, která vstoupila do českého veřejného života v létech mohutných revolučních otřesů, bezprostředně po světovém krveprolití, byla si od svých prvních kroků vědoma společenství svých cílů s předvojem těch sociálních energií, které jsou dějinami povolány přestavbou společnosti osvobodit člověka. Avantgarda, jejímž jádrem byl Svaz moderní kultury *DEVĚTSIL*, a v jehož funkci pokračuje *SURREALISTICKÁ SKUPINA*, ve všech svých kolektivních vystoupeních, ve svých sbornících a časopisech, ve šech programových projevech, jimiž jsme, na rozličných etapách své cesty, definovali svou posici vůči procesu soudobého myšlenkového a sociálního vývoje, a v celkovém charakteru díla autorů, kteří stáli v přední řadě zápasů, které tato důsledně nonkonformistická levice vedla proti oficiálnímu akademismu, řídila svou aktivitu vědomím solidarity progresivních duchovních sil s progresivními silami sociálními, vědomím, že revoluce umění a vědy se může uplatnit a rozvinout jen v souručenství s bojem za osvobození pracujícího lidu. A přece dílo této intelektuální levice — která se přihlásila bez výhrad k dialekticko-materialistickému svět názoru a snažila se, byť nikoliv bez pochopitelných omylů, řídit svou práci v těch uměleckých a vědeckých oborech, do nichž mohla

* Nejvýznamnější předválečný marxistický estetik a kritik, člen skupiny Devětsil, po dlouhou dobu druh Nezvalův (s nímž v roce 1928 vydal *Manifesty poetismu*), autor řady knih a esejí, teoretik surrealismu u nás. Narodil se roku 1900, spáchal sebevraždu v říjnu 1951, poněvadž byl po únoru 1948 nelítostně a bezprávně pronásledován v kampaních proti "teigovštině". Ačkoli se mnozí hlasy, volající po veřejné rehabilitaci Karla Teigeho, nedoložené útoky proti němu pokračují dodnes, např. proti blízce neoznačeným "klevetám" a "invektivám" v "pamfletu" *Surrealismus proti proudu*. (Viz stať V, Pěkářka v *Literárních novinách* č. 29 z 18. července 1964).

svou iniciativou a svými prostředky zasahovat, metodou materialistické dialektiky, — rozvíjelo se od počátku ve více či méně zjevném nesouhlasu s kulturní politikou dělnických stran a jmenovitě komunistické strany československé, s níž jsme chtěli podle svých možností soudružsky spolupracovat. Někdy dokonce komunistický tisk věnoval svůj hlavní zájem útokům proti této umělecké a vědecké levici a oslaboval tím objektivně onen principiální boj, který tato avantgarda proti pravicové, konservativní a akademické frontě vedla. Polemické kontroverze mezi příslušníky avantgardy na jedné a mezi sekretáři Proletkultu a Agitpropu nebo propagátory Rappovských a socialisticko-realistic- kých thesů na druhé straně byly většinou jednostranné. Řekla-li SURREALIS- TICKÁ SKUPINA v prvním letáku „Surrealismus v ČSR“, že uznává „nutnost solidarity, která zavazuje všechny, kdož se postavili... na stranu revolučního proletariátu a že nehodlá stavěti se zbytečně polemicky proti praxi těch spisova- telů, stojících v táboře proletářské revoluce, kteří těží výraz způsobem kon- venčním“, potvrdila tím stanovisko, jaké jsme zachovávali už v praxi DEVĚTSI- LU. Jsouce po dlouhá léta své činnosti, která byla často odsuzována v komunis- tických časopisech jako dekadentní, zvrhlá, zrůdná, reakční, idealistická, for- malistická, buržoasní a kontrarevoluční, vystaveni s této strany mnohým útokům, navykli jsme si nepřikládat takovémuto pseudokritickým kampaním větší závažnost, než jakou skutečně měly. Ochotni k principiální diskusi o základních a aktuál- ních problémech — kdykoliv byly dány alespoň minimální záruky, že diskusse neuvázne ve stylu plenárkových debat na písčíně řečí, nezaložených na znalosti věci — nepokládali jsme naproti tomu za nutné odpovídat na všechny, někdy hodně negramotné útoky, které byly otiskovány na př. proti poetismu r. 1925 v „Avantgardě“ a v „Davu“ a r. 1931 v „Tvorbě“. Zasáhli jsme polemicky proti svým odpůrcům v táboře politické levice jen tehdy, kdy by mohlo naše mlčení znejasnit naše stanoviska, anebo kdy jsme poznali — a to je případ naší dnešní polemiky — že věc, o níž nám jde, by mohla být ohrožena, kdyby útoky proti nám namířené nebyly odraženy.

Ve sporech mezi Devětsilem a Proletkultem, mezi poetismem a Rappovskou ideologií a posléze mezi surrealismem a t. zv. socialistickým realismem reprodukova- val se, v rozmanitých stadiích a způsobech, týž permanentní konflikt, který nikdy nebyl zcela rozřešen, ani v období, kdy se zdálo, že je praktickou spolu- prací překlenut. Období několika let, kdy komunistický tisk a funkcionáři okrajo- vých osvětových organizací zachovávali vůči stoupencům avantgardy poměrnou snášenlivost a taktiku neútočení, a kdy nám bylo na př. možno spolupracovat v Levé Frontě, ztlumilo tento rozpor a slibovalo, že kulturní politika předvoje dělnické třídy, až dotud vedená bez systému a bez odborných znalostí v duchu kasuistického oportunismu, nabude správnější a odpovědnější orientace. Když pokus „Otevřeného listu“ charkovské Mezinárodní konference revolučních spisovatelů (1930) vyvolat uměle do života proletářskou literaturu žalně stroskotal, bylo možno doufat, že metody sovětské kulturní politiky, jejíž linie byla lámána zákruty, svědčícími o tápavém hledání cesty bez spolehlivého kompasu, nebudou nadále mechanicky a byrokraticky přenášeny do jiného kulturního kontextu a do podstatně odlišných poměrů. V době, kdy onen trvalý nesouhlas

byl moderován, ukázala se znamení, která, zdálo se, věštila lepší orientaci komunistické a sovětské kulturní politiky ve věcech umění: byl likvidován RAPP a na Prvním sjezdu sovětských spisovatelů (1934) byl nadšeně aplaudován Boris Pasternak. Bylo to tehdy, jak řekl A. Breton ve své přednášce pro Levou Frontu v Praze (1935) „opravdu znamením doby, že jedna z vedoucích osobností sovětské politiky, Nikolaj Bucharin, vynikající dialektik, bere na sebe úkol podat prvému sjezdu sovětských spisovatelů zprávu o básnictví... a bylo rovněž znamením doby mohl-li na tomto sjezdu André Malraux pronést svou podivuhodnou a rozhodnou řeč.“ V literárně-teoretické intervenci N. I. Bucharina, „nejcennějšího a nejsilnějšího teoretika strany“ (Lenin, 14. 1. 1923), hodnotíme snad nejosvícenější a nejkladnější čin, pokud jde o poezii a literaturu, v celé historii kulturní politiky SSSR. V té době bylo dokonce možno v Praze uspořádat seriózní diskusi o principech surrealismu a socialistického realismu (viz sborníky „Surrealismus v diskusi“ 1934, a „Socialistický realismus“ 1935), což je tím významnější, že v téže době ve Francii AEAR (Asociace revolučních spisovatelů a umělců), organizace obdobná Levé Frontě, apriorně odmítla diskusi, o níž usilovala pařížská Surrealistická skupina, aby srovnáním stanovisek hledala možnost své součinnosti v této organizaci. Ve Francii, zejména od tak zv. Aragonovy aféry, kdy autor „Paysan de Paris“ desertoval k socialistickému realismu, a kdy Ehrenburg publikoval svůj známý hanopis v sovětském tisku, byla činnost surrealistů tam, kde se uplatňoval vliv funkcionářů PCF, všemi prostředky umlčována a odsuzována. Naproti tomu byly první akce pražské Surrealistické skupiny přijaty většinou komunistické kritiky dosti příznivě a přednášky André Bretona a Paula Eluarda v Praze (jaro 1935) měly v komunistických novinách dokonce nadšený ohlas, který jsme zaznamenali v 1. č. „Bulletin international du Surréalisme“. V tomto „Mezinárodním bulletinu surrealismu“, jež spolu s oběma svými hosty pražská Surrealistická skupina vydala (9. 4. 35.), mohli jsme, uzávěrem k předchozím přednáškám, diskusím, výstavám a jiným akcím, a k hlasům komunistických teoretiků a uměleckých referentů, konstatovat, že „pokládáme otázku souhlasu surrealismu s revolučním názorem Marxovým a Leninovým za definitivně, objektivně a kladně zodpověděnou“.

Když se za nedlouhý čas začal znovu a do krajnosti vyostřovat rozpor umělecké avantgardy a Surrealistické skupiny s kulturní politikou KSČ, bylo nutno položit si otázku, které z obou sporných stanovisek smí očekávat, že bude budoucím soudem pokrokové kritiky uznáno za správné, respektive za správnější. Bude-li postaven na jednu stranu úhrn produkce této avantgardy, s celou její kořistí i se všemi jejími omyly a nezdary, a na druhou stranu zejména nicota literatury s ochranou značkou Proletkultu, RAPPu a socialistického realismu, bude otázka snadno zodpověděna. Fakt, že komunistický tisk obnovil s nebývalou příkroostí svůj boj proti umělecké a vědecké avantgardě právě v době, kdy proti témuž „zvrhlému umění“ vystupuje s brutálním terorem nacismus, a kdy v Československu agrární pravice podniká mocenský a materiálně široce založený a goebbelsovsky orientovaný nápor proti „rozvrtným ideologiím“,

je jen dalším dokladem nesprávnosti a škodlivosti komunistické kulturní politiky. Současně šířila se pod hesly „socialistického realismu“ a „kulturního odkazu“ v kulturním životě SSSR reakce, která se den ze dne stávala masivnější a zachvátla nejen vrcholné sféry ideologické nadstavby, všechny obory umění a mnohé, zejména duchovní vědecké disciplíny, nýbrž dotkla se rušivě i socio-kulturní oblasti (na př. bytová politika, populační politika a nové zákony o manželství, zrušení některých pedagogických reforem etc.)

Nemůže být úlohou této brožurky učinit pokus o formulování sociologického ekvivalentu těchto kulturních (či spíše : antikulturních) jevů; bylo by třeba celé tlusté knihy, kdybychom chtěli podrobnou sociologickou analysou vyhledat hluboké kořeny nynějšího kursu sovětské kulturní praxe v sociální struktuře a v politicko-ekonomických procesech dnešní sovětské skutečnosti.*) Omezíme se na to, že faktograficky zaznamenáme několik nejkřiklavějších skutků, jimiž se zapsal do dějin sovětské tvorby vládní Komitét pro záležitosti umění, ustavený r. 1936 a vedený tehdy P. Keržencevem a B. Šumjackým, komitét, který byl pověřen úkolem usměrňovat a administrovat umělecký život v SSSR.

Prvým činem tohoto Komitétu byl dán podnět k diskusi o formalismu a naturalismu u příležitosti Šostakovičovy opery „Lady Mackbeth Mcenského újezda“. Tato úředně režírovaná diskusse, která byla prvním oficiálním frontálním útokem proti všemu modernímu umění, jemuž bylo, čert ví proč, vypáleno potupné znamení formalismu, byla zanesena i do ostatních uměleckých oborů. Nedlouho potom nařídil P. Keržencev, někdejší ideolog Proletkultu, důkladnou čistku v moskevské Tretjakovské galerii, odkud byla odstraněna mnohá díla ruského postimpresionistického malířství jako „produkty zvrhlého formalismu“ a na jejich místa byla se ctí znovu zavěšena ona akademická plátna všelijakých Veresčaginů, která, bezprostředně po Říjnových dnech, odplavila do sklepa vzdušná vlna revoluce, kriticky revidující historické dědictví. Tímto pročištěním sovětských galerií předstihl Keržencev dokonce známou Goebbelsovu kampaň proti „Entartete Kunst“. B. Šumjackij zakázal r. 1937 nedokončený Eisensteinův film „Běžin luh,“ a Keržencev, jenž se zatím proslavil svou kampaň proti Tairovovu Státnímu komornímu divadlu, rozpustil a úředně zavřel nejdůležitější ohnisko mezinárodní scénické poesie, divadlo jména Meierholdova. Zatím sovětská oficiální kritika, která, jak varovně pravil už A. V. Lunačarskij („Úloha proletářského státu ve vývoji socialistické vzdělanosti“ 1934), se často stala denunciací, posoudila některé nejsilnější zjevy uměleckého života takovým způsobem, že postiženým autorům, na př. B. Pasternakovi, nezbylo

---

* Mohou-li se naše více či méně pozitivní nebo negativní úsudky o správnosti politické linie a osvětového programu SSSR tak či onak rozcházet, nenalézáme přece ani jediný důvod, který by ospravedlnil antikulturní činy sovětské byrokracie, o nichž tu píšeme. Domnívá-li se nějaký byrokratický tupohlavec, že pro obranu vlasti jsou nutny patriotické kýče, nechť je ctěn a honorován „dělnickorolnický hrabě“ Alexej Tolstoj; proč však je znemožňována práce Meierholdovi, proč jsou zakazovány avantgardní umělecké směry a proč jsou zjednáváni officiosní veršotepci, aby plivali na hrob popravených politiků, které nedávno opěvovali?

než, — v nejlepším případě — aby se na neurčitou dobu odmlčeli. Sovětská censura řádila bezostyšně ve spisech „největšího básníka sovětské epochy“, Vladimíra Majakovského; r. 1937 byl v Moskvě konfiskován dokonce Lenin: při přetištění Leninova dopisu redakci „Pod znamenem marxizma“ v jubilejním čísle této revue, bylo censurováno pět Leninových slov: „... kak prekrasno skazal tovaryšč Trockij...“ Malicherné, ale tím příznačnější. — Dnes řada známých jmen zmizela vůbec ze sovětského uměleckého života, dočasně nebo trvale, za okolností, které v souvislosti s hojnými přísnými rozsudky sovětských soudů, jsou s to vzbuzovat vážné zneklidnění. Tak na př. zprávy o popravě Caroly Neher, představitelky hlavní role ve filmu „Žebrácká opera“, nebyly ani potvrzeny ani, žel, vyvráceny.

Kulturní politika komunistických stran na Západě stala se v posledních letech téměř doslovnou ozvěnou moskevských událostí. Tak v souvislosti s kampaní proti „zrůdnému formalismu“ zaplnily se kulturní rubriky komunistického českého tisku invektivami proti umělecké avantgardě a chvalozpěvy, notovanými na počest nejsousedštějších produktů osvědčeně realisticcko-akademické tradice. Nejen to: sovětská censura dosahovala někdy i do západní Evropy a dávala nebezpečný příklad zdejší cenzuře a zdemistní kulturní reakci. Po prvé se takový censurní zákrok uplatnil, za podpory AEAR, na pařížském Mezinárodním kongresu na obranu kultury 1935, — jakoby obrana kultury neměla za předpoklad svobodu slova a jakoby skutečná kultura nezaručovala svobodu slova svým obráncům! Zde se mohli do syta vymluvit nejpascističtější a nejbezvýznamnější autoři, ale bylo tu odepřeno slovo A. Bretonovi a jedinému československému delegátu V. Nezvalovi. Nedlouho potom delegace sovětských novinářů a spisovatelů, oficiálně vyslaná do Československa (na podzim 1935), *zaútočila přisně proti E.F. Burianovi a D 36 pro inscenaci Haškova „Švejka“*, protestující *proti antimilitaristické tendenci díla*, které my, kdož jsme se mezi prvními, už v době, kdy byl „Švejka“ obecně pokládán za zboží kolportážní podliteratury, obdivovali jeho fantastickému humoru a revoluční síle, klademe do řady takových děl, jako je Jarryho „Král Ubu“, a do řady takových postav a osudů jako je Arthur Cravan nebo Jacques Vaché. Heslo, které při té příležitosti razili členové sovětské literární delegace: „Ne Švejka — nýbrž Žižka“, našlo ozvěnu v táboře nejzarytější reakce a bylo po celé týdny přežvykováno skoro veškerým tiskem, od „Rudého práva“ až po fašistický „Národní stát“ (III, 9; 19. 10. 35.). Není divu, že policejní censura, výrokem sovětských hostů upozorněna, zvýšila svou bdělost vůči divadlu, které je v Praze jednou z mála posic revoluční umělecké avantgardy. Okolnost, že někteří významní členové této sovětské delegace spisovatelů a novinářů byli zatím v SSSR uvěznění nebo popraveni, nepřekáží, aby jejich hanebný výrok o „Švejkovi“ nehlaholil v ústech a žurnálech české reakce dodnes. — Nade vše se zavděčila české reakci sovětská censura u příležitosti výstavy československého výtvarného umění v Moskvě a v Leningradě. Ze souboru této výstavy byl už napřed, na přání sovětského vyjednavče, vyloučen Štyrského

obraz „Muž a žena“ (reprodukováný ve sborníku „Surrealismus“) a to s odůvodněním, že je, *vzhledem k nedávnému zákazu potratů a k novému sovětskému manželskému právu*, nemožno, aby byl v SSSR vystavován. Je zajímavé, jak podivuhodné mohou být interpretovány obrazy, označované sovětskou kritikou za nesrozumitelné! A přece byl tento obraz zcela svobodně vystaven na První výstavě skupiny surrealistů v ČSR (v síni Mánesa, Praha 1935), ačkoliv se československý zákoník může pyšnit ještě reakčnějšími a zastaralejšími paragrafy, regulujícími manželský a sexuální život, než ony sovětské dekrety o zákazu potratů, omezení rozvodů a o konsolidaci rodiny. Katalog moskevské a leningradské výstavy obsahoval úplný soupis kolekcí, které byly z Prahy poslány, ale které z velké části nebyly vystaveny. V bednách zůstal uložen značný počet obrazů a soch toho rázu jaké *sovětská a nacistická oficiální estetika označuje za zvrhlý formalismus* či za „Entartete Kunst“. Serie snímků inscenací D 37 a Hoffmeisterova karikatura E. F. Buriana s Vsevolodem Meierholdem nebyly uvedeny ani v katalogu, prý proto, že toto divadlo bylo politickou denunciací z Prahy kvalifikováno, na základě svého maximálního výkonu, jímž bylo provedení „Hamleta III.“, jako trockistické. Útokům, které proti avantgardnímu umění soustavně vedou „Polední list“, „Venkov“, „Večer“, a „Die Zeit“, dostalo se tímto rozhodnutím moskevské výstavní poroty nečekaného ověření a posily, jíž česká kulturní reakce dovedla vydatně využít. Sovětská censura, která dosti velkoryse zjednodušila soubory oné výstavy, nepohrdla jinde, kde mohla přímo zasáhnout literární práci českých autorů, ani zákroky zcela malichernými. Je znám případ ruského překladu Olbrachtova „Nikoly Šuhaje“. Ve sborníku projevů českých intelektuálů k 20. výročí Říjnové revoluce bylo z věty, že SSSR je země, která nám dala Majakovského, Meierholda a Pasternaka, vyškrtnuto jméno autora „Glejtů“; dnes by ovšem, tím spíše, bylo vyškrtnuto i jméno Meierholdovo. Přímá intervence sovětské censury, která mimo sovětské teritorium a mimo sféru sovětské umělecké a vědecké produkce, může se uplatňovat na dnes poněkud zúženém poli kulturních styků SSSR se zahraničím, není jediným stínem, který v posledních letech vrhá sovětská umělecká reakce na Západ. Vážnějším nebezpečenstvím je nový kulturní kurs západních komunistických stran, ochotně přísluhujících té sovětské kulturní praxi, jejíž některé přečiny proti svobodě umělecké a vědecké tvorby jsme uvedli.*

---

* Poz. red. : Teige v druhé kapitole svého pojednání vytyčuje v této souvislosti tuto zásadu :

„Socialistickou kritiku nelze definovat jako kritiku, legitimovanou pozitivním poměrem svých autorů k sovětské skutečnosti. Taková definice stojí vlastně na hlavě a je v nebezpečí, že by mohla být zúžena, takže by jen pozitivní kritika sovětské skutečnosti byla uznána za legitimní. Socialistická a marxistická kritika je ta, která své soudy opírá o socialistická, marxistická sudidla : její legitimací není pozitivní poměr k tomu či jinému objektu kritiky, ale její názorová základna. Positivní poměr k sovětské skutečnosti, více či méně kladný vztah k těm nebo oněm složkám sovětské či západní skutečnosti, nemůže být předpokladem, nýbrž výsledkem kritického poznání, které hodnotí tyto skutečnosti marxistickými a socialistickými kritérii.“ (str. 34)

Praxe nové kulturní politiky, kterou KSČ asi od léta 1936 začíná prosazovat, potřebovala být fundována také teoreticky. A tuto úlohu splnil likvidátor, r. 1928 z KSČ vyloučený, totiž Stanislav K. Neumann, svou brožurou „Anti-Gide“. Přímá replika proti Gideovu „Retour de l'URSS“ — nemálo směšná, vzhledem k tomu, že úkolu dementovat Gideův cestovní deník podjal se tu s přílišnou horlivostí zrovna spisovatel, který nikdy nepodnikl studijní cestu do Sovětského svazu — zabírá jen menší část Neumannovy knížky. Hlavní místo je věnováno pokusu ošatit vulgárně-marxistickou terminologií nejreakčnější umělecké názory. Neumann udělal především důtku referentům kulturních rubrik komunistických žurnálů za to, že

„ze strachu před halasnou teigeovštinou... a v dětinské domněnce, že t. zv. umělecká avantgarda je částí revolučního předvoje proletářského a musí být... podporována a ctěna, zavedli nekritický a nemarxistický kurs do sloupců socialistického tisku“.

Pokáraní žurnalisté učinili pokání z hříchů, jichž se proti socialistickému realismu dopustili svou dočasnou tolerancí vůči umělecké avantgardě. Zejména J. Fučík, který v jakési přednášce r. 1927 odvolal své kampaně proti poetismu, které vedl r. 1925, aby pod vlivem zmíněného již „Otevřeného listu“ charkovské literární konference r. 1930 odvolal zase toto odvolání, projevil nyní obzvlášť účinnou lítost; v referátu (Rudé právo) o této „knize bojovného života“, o knize „včasné a potřebné, silné a statečné“, doznává „i vlastní vinu, že jsme sumi dosti dlouho mlčeli, že jsme diplomatickým uhýbáním od otázek, jež bylo třeba řešit od kořenů, vnesli mnohý zmatek do kulturního života u nás“. Bez ohledu na to, že si autor „Anti-Gidea“, jemuž pro několik lyrických akordů z předválečných časů, přehlušených plechovou retorikou většiny jeho veršů, nechceme upřít název básnička, vypořádává v této „knize bojovného života“ také své osobní účty, byla jeho brožura takměř kanonizována na kulturní program KSČ. Socialistický tisk psal o ni superlativy chvály. (Námítky vyslovilo jen „Národní osvobození“ a „Právo lidu“). St. K. Neumann byl učiněn arbitrem socialistického umění. Byla mu svěřena redakce čtrnáctidenku „Lidová kultura“, kde se pustil do zarputilého boje proti „zmetkům, kteří vzešli z nerovného manželství socialistů s dekadentními courami kavárenské kasty“. Hlavním terčem demagogických invektiv tohoto časopisu, jenž za Neumannova vedení sprostotou a trivialitou svých frázi přebil všechny rekordy revolverových plátků a fašistických večerníků, stali se někteří členové Surrealistické skupiny a členové Pražského linguistického kroužku. Bojové otravné plyny, jichž tu Neumann užívá, jsou tak syntetické, že na př. v insultu proti R. Jakobsonovi je do pěti řádků zhuštěno deset lží!

Ohavnosti, publikované v „Lidové kultuře“, o nichž napsal Jiří Kroha (v anketě U III. 1.), že jsou „nejnaivnějším a nejprůhlednějším politickým přísluhováním, které kdy československý intelektuál konal“, nejsou vždycky tak docela naivní a průhledné, protože svou hrubost snoubí s pokrytectvím. Schvalovat persekuci umělců a učenců pro jejich odbornou, názorovou a metodologickou orientaci, souhlasit s policajtskými a konfiskačními zákroky proti svobodě básnického a divadelního projevu, a oslavovat takové represalie — tomu se říká šmokovství.

Píše-li Neumann, který nikdy Meiercholdovo divadlo neviděl (LK, II. 2.), že „zrušení tohoto divadla je třeba schvalovat jasně a bez výhrad“ a odůvodňuje-li to tím, že „celý zdravý a neměšťácký, nesnobistický svět kulturní má již dost ještě individualistického komolení klasických básníků dramatických“, nepřekvapí nás zde ani tak shoda Neumannovy obrany ruských klasiků proti „meiercholdovskému komolení“ s kritikou petrohradského černosotněnského tisku (okolnost, na níž poukázal v anketě U. III. 1. R. Jakobson) a nyní s kritikou P. Kerženceva v „Pravdě“, jako spíše rozpory ve vlastních Neumannových názorech na klasickou literaturu vůbec a ruskou zvláště. V kterémsi dotazníku o proletářském umění („Naše cesta“ III. 1. 1931) odpovídá Neumann : „Klasiky považuji za nudné“. A v I. ročníku „Června“ (1918) píše : „četba ruských románů je trýzní, sestupem do hlubin poblouzení... Mladicky nadsazuje, nazýval jsem už tehda Bratry Karamazovy apoteosou hysterie a Rozbouřené moře krvákem“. Stejně „jasně a bez výhrad“ schvaluje „Lidová kultura“ moskevské popravy. Přiznání Neumannovo, že „nemohli jsme nikdy dočísti traktátů Bucharinových, milovaných do nedávna našimi teigovci“ nás neudiví, a pozorujíc jeho teoretickou kvalifikaci, rádi věříme autoru „Anti-Gidea“, že nikdy nedočel takové nestravitelné traktáty jako „Abeceda komunismu“ nebo „Program komunistů-bolševiků“, a že neztrácel čas studiem dosud platného programu Komunistické Internacionály, jehož hlavním autorem je N. Bucharin. Spíše se díváme této věci : historicky známý fakt Bucharinova konfliktu s Leninem při brestlitevském míru (1918) a zjištění moskevského tribunálu (které historie co do jeho hodnověrnosti teprve prozkoumá), že tehdy prý chtěl Bucharin Lenina zatknout, vhnáí Neumannovi slzy do očí, jež se pokrytecky zamhuňují nad *vlastní* minulostí. A přece tyto slzy neodplaví do zapomenutí článek, v němž anarchista Neumann vyjadřuje své zklamání z „Východu“, článek, který nejen „jasně a bezvýhradně“ schvaluje antisovětskou intervenci imperialistických západních mocností, nýbrž dokonce volá po restauraci západního t. j. kapitalistického pořádku. Z článku, který byl pod pseudonymem Civis Bohemicus otištěn v 15. č. I. roč. „Června“ (3. 10. 1918) a který bychom rádi ocitovali celý, vyjímáme ukázkou několik vět : „Můžeme populárně říci, že v Rusku jsou jedni za osmnáct a druzí za dvacet bez dvou. Jsou-li nám sociální-revolucionáři sympatičtější než bolševíci, nemůže být sporu o tom, jak by si počínali, kdyby, jsouce u vesla, utkali se s nebezpečným odpůrcem. A byl-li někomu sympatičtější pan Miljukov než občan Lenin, snad kadetův vývoj vyvedl jej z omylu. Hrůzy Ruska caristického měly též pramen jako hrůzy Ruska bolševického... Ruská nemoc se provalila... Rusko nemohlo být ponecháno samo sobě, má-li se státi zemí, která nesmírného svého bohatství využívá k blahu svých synů. Bylo něco pravdy na názoru, že Rusko musí být poraženo, aby se obrodilo. Teď bylo poraženo nepřitelem a zdá se, že bude ještě jednou poraženo rukama ne-li přímo přátelskýma, tož alespoň lidštějšíma a blahodárnějšíma... Cizích rukou potřebuje Rusko, aby mu naznačily cesty k západnímu pořádku ve věcech i v myšlenkách, aby mu pomohly západními světly skutečnými zaplašiti východní mlhy... Snad i Rusové po válce... pod vedením a ochranou Západu překonají vše, co jest v jejich povaze Východem temných poblouznění a trýznivých perversí“.

Autor citovaného článku z r. 1918 je poslušen určité logiky svého intelektuálního habitu, útočí-li dnes, po dvaceti letech, proti Romanu Jakobsonovi nebo Vsevolodu Meiercholdovi, kteří se od prvního dne Říjnové revoluce postavili do služeb sovětské moci. Je však revolučním pokrytectvím, jestliže proklíná Bucharina, jenž prý chtěl r. 1918 Vladimira Iljiče uvěznit, někdo, kdo v téže době „jasně a bezvýhradně“ schvaloval kontrarevoluční intervenci. S touž logikou koncentruje likvidátor Neumann, jenž v době nejhlubší krise KSČ porušil disciplínu a vystoupil s pravičáckým manifestem proti straně, své útoky proti lidem, kteří, nejsouce členy strany, se tenkrát v době rozvratu a ostré persekuce postavili po bok předvoje československého proletariátu manifestem, mezi jehož původci byl právě K. Teige.

Je také určitá logická souvislost v kampaních „Lidové kultury“, kde Neumann na jedné straně plýtvá nadávkami na „dekadentní zvrhlosti“ surrealismu, a pochvaluje si konfiskační dekrety, jimiž sovětská byrokracie provádí čistku v uměleckém světě, a na druhé straně liberálně uznává, že v českém kulturním životě, jež ironisuje, a v československé formální demokracii mají také ruralisté a konkrétně „talent Křelinův“ právo „na zlatý déšť státních cen“, to právo, po němž současně s Neumannem volal předseda agrární strany.

S touž reakční logikou reaguje Neumann, kdykoliv kulturní levice dá najevo, že věc obrany svobody umělecké práce a volnosti kritiky bere opravdu důsledně. Diskusi o „Anti-Gideovi“, k níž dal ve čtvrtletníku „U“ (1937, 3) podnět Jan Noha, dovedl Neumann okamžitě zarazit a přičinil se o reorganisování „nejednotné redakce, do které heslo sjednocení socialistických spisovatelů přivedlo také zástupce trockistů.“ Nyní, když i takto pročištěná redakce zahájila anketu o možnostech spolupráce pokrokových autorů (1938, 1), obvinil Neumann spoluredaktora tohoto čtvrtletníku, B. Václavka z „páchnoucího arivismu“, protože prý „projevuje zvláště ostře svou manii znečišťovati krásné strany „U“ hlasy všelijakých měšťáků a maloměšťáků... a poskytuje místo k útokům na L. K. Romanu Jakobsonovi, protisovětskému našeptavači v brněnských kavárnách, nebo arch. Krohovi, jehož známý temperament se vyblíjí rovněž hlučnými urážkami nevděčného Sovětského svazu, nebo dokonce p. Karlu Teigovi.“ (L. K. II. 6). Koncem r. 1937 pokusil se St. K. Neumann aplikovat vymoženosti svého „Anti-Gidea“ do estetiky a kritiky výtvarného umění. V „Tvorbě“ (XII. č. 48-51) otiskl stať o „Dnešním Mánesu“, článek, jež prohlásil za „zásadní poznámky“. Z úst lidí, kteří sahají po browningu, slyší-li slovo kultura, přejal tu Neumann pro svou terminologii pojem „zvrhlého umění“, a vytýčiv „jasné, hluboce zásadní a základní kritérium marxistické“, totiž postulát „kladného, jasného, pravdivého, zdravého etc. poměru k objektivní skutečnosti“, odsoudil „perverzní a patologické ismy“, zejména surrealismus jako „subjektivní úpadkovou zvlí“. Všimněte si, jak *objektivní* metodu estetické kritiky díky svému „zásadnímu marxistickému kritériu kladného poměru k objektivní skutečnosti“ vypracoval si Neumann v boji proti „*subjektivistickým* výstřednostem formalismu“: O Picassově „Otevřeném okně“ (1919) píše na př.: „Upoutalo mě neobyčejně jedno Picassovo zátiší (náhodným svědkem byl pan Jan Slavíček), z něhož moje nervy vycitovaly mnohem více estetické reality...“

Polemikou, resolutně nadepsanou: „Jak nelze!“ rozbořil Laco Novomeský v „Tvorbě“ (XII. 52.) Neumannovy „zásadní poznámky“. Jak touto odpovědí, tak několika stručnými větami, které proslovil na večeru při uzavření Druhé výstavy Surrealistické skupiny (Praha, Topičův salon, leden 1938), postavil se Laco Novomeský otevřeně na stranu hanobeného surrealistického malířství a ukázal, že Neumannovy kritické závěry jsou odstrašujícím příkladem „jak nelze přistupovati k hodnocení uměleckých děl bez nebezpečí, že ukřivdíme umění i marxismu“.

Můžeme-li jedinou Neumannovou větou doložit dvojí přechod jejího autora na polárně protichůdná stanoviska, vidíme-li, jak neguje své dřívější tvrzení, aby v zápětí hlásal tvrzení, které byl popřel, nejsme ochotni uznat potácení od škarpy ke škarpe za dialektický zákon o negaci negace. V I. roč. „Června“ (č. 15) čteme tuto otázku a odpověď Neumannova estetického katechismu:

„Stará otázka: má-li umělecké dílo podstatné vlastnosti tvárné a citové, bez nichž není umění uměním, nýbrž hříčkou a kýčem, jest eventuelně jeho vnější tendenční zahrocenost další zásluhou, nebo jen zbytečnou přítěží? Nejen proti všelikým apoštolům umění náboženského, moralistního a protimoralistního, etho-esthetického, svérázového, kothurnového atd., i proti svému vlastnímu mládří odpovídám: je to přítěž!“ — V dalším ročníku „Června“ povyšuje Neumann tuto přítěž, totiž tendenci, na kategorickou normu soudobého umění, bez níž umění není uměním, nýbrž hříčkou a kýčem! —

Kompromitují-li takové přemety nenapravitelně Neumannovu kritickou reputaci, není tím řečeno, že v očividných rozporech se neprojevuje jistá latentní shoda a dokonce cosi, co lze nazvat vnitřní logikou, a to nikoliv logikou změny vývoje, ale logikou stability. Je logické, že souhlas s represáliemi proti nenáviděnému zvrhlému umění je provázen poměrnou liberálností k ruralismu; to konečně odpovídá estetické příbuznosti, která, přes odlišnou politickou vlajku, vzájemně spojuje socialistický realismus, populismus, ruralismus a nacistický realismus. Mezi Neumannovými fejtony z knihy „Ať žije život“ a z I. roč. „Června“, v nichž bojuje *pro* uměleckou avantgardu, a mezi „zásadními poznámkami“ z „Tvorby“, kde bojuje *proti* umělecké avantgardě, nelze vidět jen rozdíl mladého novotářství a sestárlého misonceismu, neboť tyto články *pro* a *proti* umělecké moderně mají základní společný znak: jsou stejně povrchní, stejně neodborné a stejně křivě interpretují estetické problémy, jichž se dotýkají. Za předválečnou knížkou „Ať žije život!“ a za dnešním „Anti-Gidem“ stojí týž duch, týž intelekt nevalné teoretické erudice a nehluboké kultivovanosti, který dává přednost zvučné frázi před precisní formulací a který rád zaměňuje lidovost s vulgárností.

Poněvadž nám nebyla dána možnost účastnit se diskuse o Neumannových „zásadních poznámkách“ v „Tvorbě“, použili jsme příležitosti Druhé výstavy Surrealistické skupiny, a v úvodu ke katalogu, jenž tuto expozici doprovázel v Praze, v Bratislavě a v Brně, řekli jsme svou odpověď na Neumannova anti-

surrealistická kázání. Text katalogu byl v komunistickém tisku označen za „protisovětský hanopis“, za „ničemnou trockistickou pomluvu Sovětského svazu“, a basta! Je to levný polemický efekt, který přišel vhod i Nezvalovi, jenž ve své „Řeči ke studentsvu o roztržce se skupinou surrealistů“ („Tvorba“ XIII. 13.) praví: „Mohl-li Karel Teige v programu k výstavě Štyrského a Toyen hodit Moskvu a Berlín do jednoho pytle, svědčí to nejen o morální, nýbrž, a v první řadě, o intelektuální chybě“.

Kdož dovedou číst a čtli text katalogu, vědí, že tyto námitky nejsou pravdivé. Úvod katalogu je, ve své polemické části, odpovědí na Neumannovy „Zásadní poznámky“. Je, chcete-li, útokem proti Neumannovi. Od kdy je útok na Neumannova útokem na Sovětský svaz? Recensenti, kteří neměli chuť obhajovat Neumannovy názory, zjednodušili si věc tím, že katalog prohlásili za antisovětský pamflet. Vyhnuli se rovněž pokusu zastat se P. Kerženceva, o jehož málo blahodárné činnosti se v katalogu děje zmínka; nač si pálit prsty, když zatím byl Keržencev zbaven úřadu. Naše polemika nemohla zamlčet, že Neumannova kritika nového umění je duchem, slohem i terminologií *podobná nacistické estetice*, jejíž direktívy určil Führer svou známou řečí o umění. Juxtaposicí Neumannových slov a úvah nacistických kulturtrágrů mohli bychom ukázat téměř doslovnou shodu. Okolnost, že ideolog nynější komunistické kulturní politiky, třebaš pod jinými hesly, je ochoten spolu s křiklouny fašismu a pravice spoluúčinkovat na hanobení a vyhlazování progresivních uměleckých směrů, je tím povážlivější, že se rýsuje na pozadí Keržencevových repressivních opatření proti té sovětské avantgardě, jejíž heroickou falanx tvořil LeF. — Na základě předmluvy katalogu byli jsme obviněni, že házíme do jednoho koše fašismus a Sovětský svaz a že zaujímáme „proradný postoj proti diktatuře z prava i z leva“ (Kurt Konrad v „Halo-novinách“, 19. 3. 38).

Neoznámí-li Kurt Konrad veřejně, kde v našich projevech — a speciálně v knihách a článcích K. Teigeho, na jehož adresu namířil svou výtku — četl, od r. 1918 dodnes, *jediný* výrok, „proti diktatuře z prava i z leva“, nechť vezme na vědomí, že víme, jak odpovědět na insinuace. Řekli jsme své *ano* k Marxovu heslu o proletářské diktatuře, které Říjnová revoluce proměnila ve skutečnost, už tehdy, kdy St. K. Neumann ideologicky dekoroval imperialistickou intervenci, a neodchýlili jsme se od tohoto zásadního stanoviska ani o krok. Jsme vždy ochotni bojovat za demokratickou diktaturu pracujícího lidu proti každé fašistické, kapitalistické, byrokratické, militaristické, monarchistické a koloniální diktatuře nad proletariátem a lidovými vrstvami, proti každé diktatuře vykořisťovatelů a parazitů. Nemusíme opakovat, že spatřujeme v SSSR stát, který se zrodil z *vítězství* proletářské revoluce, zemi, jejíž politicko-ekonomická struktura, nejpokrokovější na světě, je schopna, na základě nacionalisované půdy a industrie, rozvíjet výrobní síly v době, kdy kapitalistické hospodářství sestupuje a upadá z krise do krise. Ve fašistických zemích vidíme režimy, jež vzešly z *porážky* revolučního proletariátu a demokratických pracujících vrstev, a které ve válečné expansi hledají poslední záchranu dějinami odsouzeného sociálního systému. Nemusíme opakovat, že každý útok na základní vymoženosti Říjnové revoluce, každý útok, ohrožující zemi, která účtovala s kapitalismem a která má lví podíl

zásluhy na tom, že dosud nevypukla světová válka, ruinující evropskou kulturu, právě tak jako každý útok na demokratická práva pracujícího lidu, na volnost umělecké a vědecké tvorby a na svobodu národního života, bude nás mobilisovat k obraně i k protiútok. Naše pevně zakotvená posice v antifašistické frontě nezakazuje, nýbrž přikazuje nám, abychom roentgenem marxistické kritiky sledovali všechny podstatné jevy fašistické, demokratické i sovětské politiky: revoluční vědomí bez kriticismu se zvrhá v mythos, a bez volnosti kritiky a ideové diskuse, jež ovšem nevylučuje možnost omylů (které musí být korigovány, ale které nesmějí být persekvovány), nezbytně zdegeneruje každá socialistická teorie a praxe. Vždycky — a v aktuální situaci především prostředky, které jsou nám jako intelektuálům vlastní — budeme bojovat za obranu demokratických svobod a práv a za socialistickou rekonstrukci společnosti, a jsme si, dnes víc než kdy jindy, vědomi, že demokracie bez socialistické základny a socialismus bez demokratické páteře a struktury dříve či později degeneruje a ustupuje té neb oné formě reakce.

V dnešních poměrech, kdy existence avantgardních uměleckých i vědeckých myšlenek, nazvaných kulturbolševismem, které byly nacistickou totalitou násilně umlčeny, je ohrožována reakčními náporů i v demokratickém prostředí, jsou přečiny, jichž se dopouští sovětská kulturní politika ve věci umění, tím tragičtější. Jestliže sovětská byrokracie, dovolávajíc se někdy nesprávně pochoopeného hlasu lidu, totiž ideologických tradičních předsudků, které jsou zhoubným nádorem zaostalosti a prokletého dědictví nekultury, postavila progresivním tendencím ve všech oborech umění a v některých odvětvích vědy do cesty tlživé překážky a zpátečnické zákazy a příkazy, je přirozené, že tím byla znesnadněna práce též umělecké a naučné avantgardy na Západě, a to tím spíše, když komunistická žurnalistika tu vede obdobné kampaně, které jsou objektivní podporou reakce a fašistických invektiv proti té umělecké tvorbě, kterou Goebbels nazval „zvrhlým uměním“, Keržencev a oficiální sovětská kritika „zrůdným formalismem“ a St. K. Neumann „hnilobným plodem dekadence“. Nechce-li kapitulovat, je umělecká avantgarda povinna použít zbraně kritiky polemickým způsobem; je povinna nazvat skutečnost pravým jménem, říkat kočka kočka a kulturní reakci kulturní reakce. Působení Keržencevovo, které vyvrcholilo likvidací Meiercholdova divadla, má očividně reakční charakter; protestujeme-li proti němu, není to proto, že bychom hodlali vyznávat fiktivní heslo boje „proti reakci z prava i z leva“. V žádné kulturní reakci, ani v té, jejímž megafonem je „Lidová kultura“, ani v té, která censuruje básně Majakovského, nespátřujeme nic levého. Odpor proti skutečné reakci může být úspěšný, jen budou-li napjaty a sjednoceny všechny síly skutečné levice, a právě proto je třeba vypořádat se včas se záškodnictvím těch, kdož levými frázemi kryjí konservativní, passéistické a retrogradní činy a názory. Censura, konfiskující díla vědecké a umělecké avantgardy, byrokracie, persekvující autory, a žurnalisti-

ka, schvalující „jasně a bezvýhradně“ takové jednání, nemají s demokracií, s levicí a se socialismem pranic společného.*

Ve výstavním katalogu naše polemika s Neumannem dotkla se těchto skutečností, což přimělo v „Rudém právu“ (30. 1. 38) Jos. Rybáka, aby nás vyzval na zápas. Silná slova a prázdné fráze, z nichž je upleten Rybákův fejton „Karel Teige z blízka“ jsou dnes obvyklou dekorativní výplní kulturhých rubrik tohoto žurnálu. Všimneme si jen několika vět, v nichž je, anebo má být, shrnut obsah Rybákových námitek a soudů.

Hned v prvním odstavci píše Rybák, že předmluva katalogu „ve své ničemné argumentaci není než kudlou do zad avantgardě a vyloženu zradou na tom, co je základnou veliké jednoty mezi revolučním proletariátem a skutečnou kulturní avantgardou“. Nuže, základnou této jednoty není nic jiného než společný světový názor a společný boj za svobodu, za svobodu lidského ducha, jejímž předpokladem je zápas za sociální osvobození člověka. A konkrétní boj za svobodu avantgardní tvorby, obrana proti glajchšaltování a censuře, boj, na jehož dlčím úseku se situuje naše polemika, je funkcí a složkou tohoto velikého dějinného zápasu.

Ukázali jsme na nápadnou podobu křížáckého tažení, které bylo proti novému umění vyhlášeno v Berlíně i v Moskvě, a Rybák k tomu podotýká: „Neslyšíte, jak avantgardnímu Karlu Teigovi tleskají svorně diváci od pana Peroutky až po agrární „Večer“, a od trockisty až po fašistickou sprež?“ Nikdo neslyšel ten očekávaný svorný potlesk, ani Rybák ne. Avšak henleinovská „Die Zeit“ byla katalogem podobně pohněvána jako „Rudé právo“.

Pod lichou záminkou, že negativní kritika určitých stránek socialistické kulturní praxe by mohla dát pravicové reakci do rukou vítané zbraně, skrývá se pokrytecky snaha omezit nebo umlčet nepohodlné kritické hlasy. Víme, že pravicová reakce si nedá uniknout žádnou příležitost, kdy by mohla socialistické auto-kritiky a kritiky těch či oněch zjeví v socialistickém táboře využít ke svým cílům. Víme však také, že marxistické kritiky nelze využít k reakčním cílům; je možno jí toliko podvodně zneužít, zkreslováním, falšováním a vytržením jejích slov ze skutečného kontextu. Obava z takového zneužití, jemuž není možno zabránit a jehož lež na krátkých nophou nedojde daleko, nepřinutí nás abychom se vzdali kritického pozorování. Pro dialektický materialismus jsou kritická a revoluční

* Poz. red. : Teige cituje v druhé kapitole Nezvala, který v roztržce se Surrealistickou skupinou (viz dále) obviňuje tuto skupinu, že nepochopila „moskevské procesy jako kriminální“ a dodává, že je nutno „demaskovat pozadí tzv. boje proti kulturní reakci zleva“ protože „politická levice u nás, a fěkňme to přímo, KSC, nepersekvovala a nezglajchšaltovala dosud ani jednoho umělce.“

Teige k tomu poznamenává : „... u nás vskutku KSC dosud žádného umělce nezglajchšaltovala; nemá k tomu mocenské prostředky. Avšak komunistická kulturní politika je, jak jsme ukázali v 1. kapitole, krajně zpátečnická a poškozujíc věc umělecké avantgardy a kulturního pokroku.“ (str. 57-58)

činnost synonyma. Sloužíme společně věci avantgardy umění a avantgardy proletariátu, boji za *skutečnou svobodu ducha*, jestliže protestujeme proti každé persekuci nezávislého umění, ať už ony censurní dekrety podepisuje kdokoliv. Naše polemiky proti kriteriím, jimiž bylo vysloveno anathema nad Meiercholdem nebo Pasternakem, a nad produkcí celé periody moderního umění od impresionismu až k surrealismu oficiální sovětskou kritikou, jejíž posudky papouškovali její západní epigoni, nebyly reakční žurnalistikou aplaudovány, nebyly a nemohly být využity ideology fašismu a reakce, jimž přece svoboda toho zruďného, asfaltového, rozvratného, dekadentního a formalistického umění naprosto neleží na srdci. Avšak mnohé přechýny sovětské umělecké administrativy povzbudily vybojnost fašistické a buržoasní reakce na poli umění, zákrok sovětských úřadů proti souborům moskevské výstavy československého umění byl stříbrným, hnědým, zeleným a pohřšchu i rudým tiskem „jasně a bezvyhradně“ schvalován, dáván za příklad československé censure, a bylo apelováno aby teroru umělecké levice — mluveno slovy St. K. Neumanna a stříbrného poledníku, — byla učiněna přítrž i v Praze.

Dopouští se polemického úskoku, kdo na základě našeho zjištění, že Keržencevovo a Goebbelsovo působení, pokud jde o umělecké záležitosti, se sobě podobá jako dvě kapky vody, obviňuje nás, že stavíme vedle sebe SSSR a Třetí Říši. Což je protest proti reakčním činům P. Kerženceva, jenž byl v té době, jako „ministr umění“, členem sovětské vlády, „trockisticko-bucharinsko-fašistickým útokem proti Sovětskému svazu“? Ironie osudu chtěla tomu, aby v dnech, kdy Rybák psal svůj fejton proti nám, bylo v Moskvě Keržencevově činnosti odzvoněno. Na prvním zasedání sovětského parlamentu zaútočil příkře proti Keržencevovi Ždanov, a Keržencev byl zbaven svých funkcí a, jak se zdá podle způsobu, jak o věci referovala „Pravda“, dokonce uvězněn. Ostatně již několik měsíců před tím byl zatčen jeho zástupce B. Šumjackij. Keržencev nebyl však v SSSR kritizován a potrestán, protože se dopustil takových antikulturních přehmatů, jakým je zrušení Meiercholdova divadla, nýbrž protože, podle Ždanovova názoru, měl toto divadlo zakázat již dávno, a že nedosti energicky usměrňoval sovětský umělecký život. Na Keržencevovo místo byl jmenován neznámý, ale zajisté ještě horlivější úředník.

Dopouští se rovněž polemického podvodu, kdo se snaží negativní kritiku těch či oněch počinů sovětské vlády nebo těch či oněch dnes vedoucích osobností Sovětského svazu kvalifikovat jako projev nenávislného nepřátelství k SSSR. Kritika té či oné, Blumovy či Chautempsovy vlády, toho či onoho francouzského ministra umění, není přece projevem nepřátelství k francouzské kultuře a k francouzskému lidu, nýbrž právě naopak; a to i tenkrát, jestliže je to kritika negativní a jestliže je takového rázu, jaký je kterýmsi reakčním paragrafem kvalifikován jako „jednostranný a neblahovlný“. Podle měřtek fašistické ideologie je kritika, která se dotýká vůdců, nepřátelským skutkem proti národu. Kdo však shledává v negativní kritice, hodnotící, s vůlí k poznání co nejpřesnějšmu (a která přece nemá záruku neomylnosti), činnost sovětské vlády a byrokracie, nenávislný útok proti SSSR, — ukazuje tím, že se řídí nikoliv demokratickými, nýbrž autoritativními a totalitními principy.

Když nás byl upozornil, že odlišnost historických a sociálních perspektiv fašismu a Sovětského svazu dává prý odlišný smysl i takovým zjevům jako je případ Meiercholdova divadla a případ „Entartete Kunst“, opomenul nám J. Rybák říci *konkrétně*, v čem a jak se jeví tento odlišný smysl stejné persequce stejného umění. Nebudeme odporovat poznané pravdě, dokáže-li nám někdo, že naše zjištění fakt není správné; jsme ochotni odvolat, budeme-li přesvědčivě poučeni, svou žalobu. Prozatím jsme nuceni opakovat, že v SSSR i v Třetí Říši je uvalena kletba na *totéž* nové umění, které je odsuzováno v podstatě *týmiž* estetickými argumenty, totiž *argumenty akademického passéismu a tradicionalismu*, zahalenými do politických hesel, které v obou zemích mají odlišnou barvu. Meiercholdovo divadlo by nemohlo existovat v Německu, zrovna tak jako Bauhaus, likvidovaný nacisty, nebo malíři jako Paul Klee, V. Kandinskij, Hans Arp a j., kteří musili emigrovat z Německa, by nemohli existovat v Sovětském svazu. Má-li sovětská osvětová činnost na př. ve věci likvidace bezgramotnosti a ve věci vzestupu lidového vzdělání nepopíratelné úspěchy, a jsou-li objevy, jichž se v exaktních přírodních vědách dopracovali sovětské učenci, obrovského významu, svědčí naproti tomu dnešní stav sovětského uměleckého života a některých vědeckých disciplín o stagnaci a úpadku, který je nutným důsledkem oněch byrokratických zákazů a příkazů, které sešňorávají volný pohyb umělecké a vědecké myšlenky.

Než ukončíme svou diskusi s Rybákem, všimneme si ještě jednoho manévru, jímž si náš partner opatřil efektní aktšlus. Rybák se chytá našich slov o „nezávislém umění, které žije v trvalém konfliktu s oficiální ideologií“, tváří se, jakoby nevěděl, že pojem „nezávislé umění“ je běžný technický termín (analogicky: Salon des Indépendants) pro tvorbu, oponující akademismu, a chce nás usvědčit z „edelanarchismu“; ozbrojil se proti nám citátem z Lenina o ilusornosti absolutní nezávislosti umění v dnešním světě, a to citátem, který s mohl vypsát z naší brožurky „Jarmark umění“, již četl a o níž dokonce kdysi uznale referoval, a tak vítězoslavně vyvrátil stanovisko, které nám imputoval, a jehož bezpodstatnost jsme sami vždy dokazovali. Rybákovi, jenž, díky tomuto úskoku, troufá si napsat, že „Teige je zastánce usvědčeného podvodu“, řekneme už jen tolik, že usvědčený podvod, obsažený v závěru jeho fejtonu, je příliš ubohý. —

V důsledku napjaté komplikovanosti mezinárodní situace, v důsledku tragických porážek dělnické třídy, které umožnily expansi fašismu a reakce, vytvořil se stav, kdy sovětská kulturní reakce, která je *reakcí na basi revoluce*, cizorodou a cizopasnou hlízou v nadstavbě, vybudované na zdravé a pokrokové základně, kdy tedy tato reakce, která vyrostla z docela jiných podmínek než kulturní reakce v kapitalistickém prostředí, může se nicméně stát objektivní podporou záměrů oné *západní reakce na basi kontrarevoluce*. Když sovětské úřady postavily mimo zákon uměleckou avantgardu, obviněnou z neřesti zvrhého a dekadent-

ního formalismu, byla tím podkopána půda obdobným uměleckým směrům v ostatních zemích. Nezapomínáme, že bezprostřední nebezpečství, které na Západě ohrožuje uměleckou levici, je ta kulturní reakce, která se sytí fašistickou a především hakenkreuzlerskou ideologií, avšak obrana demokratických svobod umělecké a vědecké tvorby proti fašismu by nebyla účinná, kdyby se v jejím týle uplatňovala censura, persekvující tytéž básnické a vědecké projevy, proti nimž vede fašismus svůj hlavní úder, a kdybychom současně neprotestovali proti jakékoliv cenzuře, proti jakémukoliv glajchšaltování vědecké a umělecké myšlenky, kdybychom, kladouce co nejenergičtější odpor fašistickému a kulturnímu barbarství, nebránili se zároveň i proti takové kulturní reakci, která nepřestává být reakcí, i když se zdobí demokratickými nebo sovětskými kokardami. Bylo proto naší povinností nepřecházet mlčením četné články z „Lidové kultury“, „Tvorby“, a „Rudého práva“, které psaly o novém umění a o surrealismu tónem, jaký od dob Zákrejsových a Kodlíčkových nemá v české kritice příkladu. Věnujeme svému boji proti těmto reakčním útokům hodně místa, abychom mu již nadále nemusili věnovat mnoho času, abychom se mohli soustředit na svou práci a na své snahy přispět k soustavné a solidní spolupráci a k akční jednotě všech sil umělecké a vědecké avantgardy, schopné přeměnit svou obranu proti reakci v pádný protiútok.

Rok po smrti F. X. Šaldy je umělecký život v Československu vlastně bez nezávislé kritiky. Partajní recensenti vychvalují partajní autory, koaliční žurnalisté zachovávají vůči koaličním spisovatelům, z nichž ti nejoficiálnější jsou zcela nedotknutelní, povinnou uctivost, a komunistický tisk, jenž zrestringoval své kulturní rubriky, které důsledně mlčí o podstatných problémech myšlenkového života a umlčují hlasy, jaké by rušily sborový zpěv socialistického realismu, zřekl se jakýchkoliv odborných a principiálních sudidel a řídí své soudy podle denních politických taktických ohledů, které deformují kritické hodnocení. Komunistická kritika se dovede kladně zajímat o bulvární šlágry, kdežto o inscenaci „Utrpení mladého Werthera“ v D 38 mlčí tak zarytě, jako pravice žurnály mlčí o repertoáru „Osvobozeného divadla“. Referenti z „Rudého práva“ uctívají bezduché kýčáře a oficiosní velikány, jestliže jsou alespoň vzdálenými stoupenci lidové fronty nebo přáteli spojeneckého Sovětového svazu; včera v týchž novinách namnoze titíž recensenti ostře odsuzovali práci oněch autorů, a to nikoliv proto, že jsou to knihy bezduše akademické a kýčářské, nýbrž proto, že tito dnešní a dnes vychvalovaní přívrženci lidové fronty a demokracie, byli při včerejším ultralevém kursu, v očích komunistických novinářů, fašisty nebo sociálfašisty. Někteří recensenti se vzdali všeho kritického smyslu, zřekli se vlastního mínění a jsou, podle politicky taktické potřeby, schopni psát opak toho co tvrdili (rovněž z taktických zřetelů), včera o určitém uměleckém problému a zjevu, dávající tak zářivý příklad fanatické poslušnosti. Tím se ovšem ocitají v rozporu nejen s leninskou thesí o *nerozlučné jednotě svobodné iniciativy, důsledného kriticismu, volné diskusní výměny názoru a disciplíny v akci*, ale i s prostým

postulátem *identity ducha*, nemluvě ani o věrnosti poznaným a uznaným principům nauky, jíž přijímáme za svou. Vzdává-li se někdo v plném rozsahu názorů hledisek a úsudků, které včera vyslovil, tvrdí-li přes noc opak svých dřívějších soudů, a není-li schopen ospravedlnit takový obrat, musíme toto jednání nazvat konversí, nechcete-li abychom řekli, že je to bezzásadovost.

Svobodná iniciativa, nezávislá kritika a demokratická diskuse vytváří fluidum myšlenkového života v socialistickém hnutí. Socialistická myšlenka je školou duchovní neodvislosti, kde každý má právo a povinnost vyslovit svobodně svůj názor na sporné otázky, bez ohledu na možný omyl; je to sféra, kde je nepřipustné jakékoliv tabu. Ustavičná srovnávací kritika rozmanitých tendencí je fermentem socialistického myšlenkového vývoje.

Nejsme zajisté pojištěni proti omylům a chybám, a naše činnost není bez vážných nedostatků. Uznávajíce, že naše úsudky a náhledy si vyžádají takové neb onaké revize a korektury, pokládáme právě proto za nezbytné uchovat si za každou cenu svobodu a integritu kritického soudu. Dovolávajíce se *Leninových* slov (z prosince 1905), že „jednota v akci, svoboda v diskusi a v kritice je naší definicí; je to jediná disciplína důstojná demokratické strany pokročilé třídy“, pokládáme omezování slova v kritice a v diskusi za reakční. Manýry žurnalistů, kteří prohlašují za veřejného nepřítele každého, kdo vysloví pochybnost o správnosti některého politického nebo osvětového činu sovětské vlády, kteří vidí v každé námitce proti tomu neb onomu bodu oficiální linie Kominterny objektivně i subjektivně kontrarevoluční jednání, a kteří žádají, aby politická hesla a kulturně-politické směrnice byly přijímány bez kontroly a s touž slepou důvěrou, s níž je akceptují oni, a aby byly apriorně „jasně a bezvýhradně“ schvalovány konkrétní způsoby jejich aplikace, nedonutí nás, abychom se ve své vlastní práci přizpůsobili onomu náhlému ideologickému obratu o 180 stupňů, který provedla svým novým kursem komunistická propaganda a kulturní politika.

Naše přátelství, naše láska k zemi, která před dvěma desetiletími skoncovala s vládou kapitalismu a feudálních přežitků, naše pohotovost k její obraně a k obraně sociálních práv dělnictva, náš boj za demokratické svobody, za lidská práva i práva pracujícího lidu, a za národní nezávislost, boj, jehož funkcí je i náš zápas za *sebeurčovací právo vědecké a umělecké tvorby*, proti glajchěaltovacím pokusům, jsou dostatečně legitimovány naší dosavadní veřejnou činností. Budou-li novopečení přátelé Sovětského svazu — ti, jejichž sovětofilství se datuje od historického Stalinova rozhovoru s Lavalem, kdož „jasně a bez výhrad“ schvalují právě ony kroky sovětské kulturní politiky, které jsou ústupem od socialistických idejí a kdož se v sovětském umění obdivují právě tomu, co je v něm nejpochybnější — citování proti nám, bude-li naše kritika reakčních skutků sovětské byrokracie označována za nepřátelskou k SSSR, nezmění se tím nic na skutečnosti, že náš dnešní názor na dílo Majakovského, Meiercholda, Chlebnikova, Pasternaka (a samozřejmě, náš poměr k Leninově nauce) je v podstatě shodný s názorem, který jsme po leta zastávali, a že časopisy, které Meiercholda, Pasternaka nebo Bucharina včera stejně horlivě velebily, jak je dnes hanobí, zbavily se důvěry čtenářů, kteří nepozbyli ani paměti, ani soudnosti.

Polemickou brožurou, kterou vydáváme, pokládali jsme za potřebné postavit se rázně *proti proudu*, který vytéká z tiskovin, jejichž prototypem je „Lidová kultura“. Právě proto, že v dnešní situaci, ovládané přízrakem hrozícího fašismu, je dvojnásob nutná solidarita progresivních sil vědy a umění, a proto, že Surrealistická skupina, která střeží ryze svých principů a metod, a která se v rámci avantgardní tvorby co nejpřesněji ohraničuje a definuje oproti jiným směrům a tendencím, je přesvědčena o potřebě jednotného postupu socialistických kulturních pracovníků proti reakci, bylo naší povinností ukázat, že jednání těch, kdož mají plná ústa obrany demokracie a zároveň schvalují omezování volnosti myšlenky a tvorby, a kdož kritiku, která se nezřekla svých práv, pokládají za kriminální čin, poškozují a rozbíjí žádoucí akční jednotu intelektuální levice. Žurnalistika, s níž polemizujeme, a jejíž pseudokritické projevy o novém umění by byly samy o sobě bez významu, kdyby nebyly příznakem reakčních tendencí, které v souvislostech aktuální situace jsou nebezpečné a proto nemohou zůstat s naší strany bez odpovědi, nemá v táboře demokratické, socialistické levice a kulturního pokroku místa.

Na námitku, že je nevhodné, vzhledem k tíživé situaci, zabýváme-li se (dokud k tomu máme možnost) uměleckými spory — s tou námitkou si přispíší asi ti, kdož svými útoky proti umělecké avantgardě a proti surrealismu ony spory vyvolali — odpovíme, že jenom ten, kdo vidí v poesii a v umění hříčku a dekoraci blahobytného a veselého života, může se domnívat, že obrana integrity a sebeurčovacího práva básně a myšlenky, jež jsou nám zbraní a základnou v našem zápase se starým světem, je činnost neodpovídající vážnosti doby. Riskujete, že budeme demagogicky obviněni z kontrarevolučního a idealistického estétství, nebo z útěku od sociální skutečnosti do věže ze slonoviny, nezapřeme přece, že úkoly a problémy, jimž dáváme všechny své síly a celou svou práci, jsou pro nás neméně opravdové a vážné než život, že jsou naším životem.

Jsme připraveni, že stoupenci metod, jakými vede svůj reakční boj „Lidová kultura“, zahrnou nás nejkvětnatějšími slovy. Názory, které jsme se tu vynasnažili vyslovit s přesností co největší, vážíce každé slovo, aby vystihlo co nejadektivněji myšlenku, stanoviska, která jsme tu formulovali se krajní otevřeností, jež nepotřebuje a nechce nic skrývat a nehodlá se uchýlovat k diplomatické neurčitosti, úsilí uhájit onu relativní svobodu myšlenky, tvorby a kritiky, jež nám dosud zůstala zachována — to vše bude, jak očekáváme, označeno našimi odpůrci jako neupřímnost, jako levé fráze, maskující čert v jakou deserci. Surrealistická skupina, která zejména od Nezvalovy aféry* je hlavním terčem

---

* Poz. red. : V druhé kapitole Teige obsírně líčí příčiny i okolnosti roztržky mezi Nezvalem a Surrealistickou skupinou (k níž tehdy náleželi kromě Teigeho a Nezvala také Štýrský, Toyen, Honzl, Ježek, Biebl, Brouk a jiní). V březnu 1938 Nezval skupinu „rozpustil“, ačkoli k tomu neměl právo, a to po bouřlivé rozpravě s několika členy skupiny, k níž došlo 7. března toho roku. Teige ji líčí takto :

palby komunistického tisku — odpovědnost za tyto útoky musíme konec konců přičíst i Nezvalovi — je pevně přesvědčena, že svobodná kritika a demokratická konfrontace rozmanitých socialistických názorů a nauk nepoškozuje věc sjednocení socialistického tábora a je jednou z cest, které mohou vést k společné frontě pokrokových sil. — Surrealistická skupina považuje za nezbytné, neustoupit ani krok od principu svobody tvorby, diskuse a kritiky, a proto pokládala za potřebné ukázat zpátečnictví takové kulturní politiky, kterou dnes vede komunistický tisk, jenž vskutu není na výši úkolů, které by měl plnit. Můžeme odhadnout líbeznost, s níž komunističtí novináři přivítají kritiku a polemiku, obsaženou v naší brožurce. Někteří komunističtí žurnalisté, potřebující paušální označení pro své odpůrce, označení, jaké by mohli, bez konkrétního rozboru, aplikovat v každé situaci a za každého počasí — takovýmto označením bylo kdysi běžné slovo „sociálfašismus“ — našli dnes v pojmu „trockismus“, jež se stal v jejich rukou roztažitelným, přiměřenou náhradou za někejší universální označení, jehož nyní nesmějí použít. Jakož je dnes označován za trockistu každý, kdo není přesvědčen, že by Lev Trockij byl agentem Gestapa, bude snadno napsat o naší brožurce, že je to trockistický hanopis a že Surrealistická skupina, samozřejmě po odchodu Nezvalově, je trockistickou bandou, nebo alespoň „tajtrličkou, hysterickou společností vydestilovaných intelektuálních šašků a karieristů, kavárenskou ssedlinou uzvených doktrinářských a primadonských duší“, která trockismu přísluhuje, podporuje „pátou kolonu mezi inteligenci“. Před třemi roky napsaly „Izvestia“ a „Lit. gazeta“, po pařížském Mezinárodním kongresu na obranu kultury, (podle informací M. Kolcova, os-

---

„V přítomnosti pěti členů skupiny a několika našich blízkých přátel dal Nezval podnět k debatě, v níž řekl, že je třeba schvalovat i takové činy sovětského režimu, jakými jsou hrdelní rozsudky moskevských procesů, nebo rozpuštění Meierholdova divadla, o němž tvrdil, že se za ním skrývala špionáž (111). Vědeckou skupinu, v níž pracují někteří naši přátelé, označil za cosi podezřelého, za čím stojí něco mezinárodně židovského. — Bez ostychu pronášel Nezval šovinistické a antisemitské výroky, zejména na adresu jednoho nepřítomného našeho přítele, který by neobstál před arijským paragrafem. V průběhu debaty vytkl Nezval Surrealistické skupině, že svolila, aby na závěrečném večeru výstavy Štyrského a Toyen mluvil F. Halas, a své řeči, které by bylo možno pokládat za delirantní, kdyby nebyly jasným výrazem vědomého záměru, uzavřel urážlivými útoky proti E. F. Burianovi, B. Broukovi a Jindřichu Štyrskému, a to výroky, na něž Štyrský, vzhledem k teplotuře debaty, nemohl dát odpověď „pouze teoretickou.“ (Str. 32.)

Z hlediska soudobých rozprav o „verši pro kočku“ je zajímavá tato pasáž, jež se čte rovněž v druhé kapitole Teigeho pojednání :

„Oslavné básně Nezvalovy, o nichž jsme nuceni říci úsudek, jsou nejen neslučitelné se surrealismem, nýbrž odlišují se ke svému neprospěchu i od starších příležitostných básní Nezvalova předsurrealistického údobí. Jde tu především o báseň „4. července“, psanou u příležitosti vojenské oslavy vítězství u Zborova; je to báseň, vyzdobená omáclou patriarchální alegorií Starého Hospodáře a jeho Syna (locus communis oficiální popřevratové poesie), která poněkud distonuje tam, kde jde o exaltaci republikánského demokratismu, a neméně omšelým symbolem radlice, který se lépe shodne v rýmu se slovem tradice. Od této básně sovětské formy vede spojnice ke třem smutečním sonetům, které byly otištěny několik málo hodin po smrti Presidenta-Osvoboditele, a které byly evidentně psány

vědčeného protitrockistického borce) o skupině francouzských surrealistů a inclusive i o Nezvalovi, že je to banda trockistů. S tímž pocíty jako tehdy vezmeme na vědomí, dočteme-li se v českém komunistickém tisku o české Surrealistické skupině, tentokrát exclusive Nezvala, že je to banda trockistů. Referenti komunistických žurnálů pronášejí své rozsudky tak velkoryse, že nebudou zajisté brát zřetel, obviňující Surrealistickou skupinu z trockismu, a pokud jde o umělecké otázky, ze zvrhlého formalismu (který je patrně stejně universálním pojmem a estetickým ekvivalentem trockismu), na skutečnost, že mezi členy Surrealistické skupiny a mezi autory, s nimiž tato skupina spolupracuje, jsou organisovaní členové KSČ.

Vysvětili jsme zde své názory, svá principiální hlediska a své kritické námitky s co největší jasností, podrobností a přesností, s naprostou otevřeností a upřímností, jíž jsme povinni těm, kdož se surrealismem a s aktivitou umělecké a vědecké avantgardy sympatisují; na nadávky, pomluvy, insinuace a na nedoložená nařčení, jichž se nezalekneme, nehodláme nadále reagovat. Ostrý tón polemik nás nepohoršuje. Naši oponenti, kteří pocítují potřebu nás insultovat, což je snažší než odpovédět na doklady a fakty, v tomo sporu již nepřesvědčí nadávkami a dutými frázemi „Lidové kultury“ nikoho. Sprostoty, chrlené proti nám, na nás nepůsobí a nedojímají nás; nedokazují než to, že tisk, který pozbyl páteře odborné kritiky, může už jen, podle větru politické vteřiny, oscilovat mezi

---

ještě za jeho života. V některých, ostatně ryze akademických a konvenčních, verších těchto sonetů sledáváme výraz krvavého šovinismu, který je, pro naše cítění, v přímo urážlivém rozporu s ideovým světem T. G. Masaryka. (Tak na př. verš : „Srazit, jak srazils Ty, šjį nepřítel k špalku“).

Takový verš spojuje tyto sonety s básní k 20. výročí SSSR, v níž Nezval, který v září vyzval „Masarykova boha“, vyzývá nyní J. V. Stalina jako „velikého ladiče pian“, jenž nemilosrdně vytrhal „zpuchřelé struny“; tentokrát volným veršem opěvuje Nezval Nikoliv to, co se zve sovětskou demokracií, nýbrž výslovně oslavuje popravu někdejších Leninových spolupracovníků.“ (Str. 40-41).

A dále :

„*Oslavovat jedněmi ústy J. V. Stalina a T. G. Masaryka* dovoľuje dnes taktika lidové fronty, či spíše jistě aktuální oportunita politického dne. K tomu můžeme pouze připomenout slova, která jsme už ze sborníku „Surrealismus“ citovali, že surrealismus a veškerá poesie, hodná toho jména, situuje se ve sféře, kam strategie a taktika kombinací denní politiky nemá přítup.

Několika slovy jsme mohli říci, proč jsme odložili Nezvalovu ódu na Stalina s odporem. Pokud jde o ideový obsah Nezvalových masarykovských básní — z těchto racionálních, ideologických básní akademické ražby lze snadno vyloupnout jejich spekulativní obsah — nemohli jsme nekonstatovat, že je v rozporu s vůdčími ideami Masarykovými. — Bylo by nemístné, kdybychom se tu chtěli pokusit o nárys Masarykova dějinného zjevu, jak se jeví v zorném úhlu toho bodu, kde stojíme. Stačí, řekneme-li tu své přesvědčení, že historická marxistická kritika zhodnotí jako *převážně progresivní a namnoze revoluční poslání Masarykovy aktivity v českém myšlenkovém životě* od rukopisných bojů až po revoluční čin, jímž T. G. Masaryk dovršil stoletý proces zápasů o národní obrození a osvobození. Nepochybujeme, že budou korigovány někdejší ukvapené úsudky ultralevých žurnalistů, kteří — neberouce náležitě v počet specifický ráz konkrétní národní situace, v

dvojím, soudnost vylučujícím postojem: mezích chvalozpěvy a proklánáním. —* V „boji s formalismem a ostatními směry úpadkovými“ („Kultura doby“, II. 6.) apeluje Neumann, jenž chtěl „vyvolat *sávasné a autoritativní směrnice* pro lidovost kultury“, ve jménu „umění, jež je ohlasem národní duše“ na „objektivní smysl“ kulturní reakce, totiž na „konservativní, vlasteneckou a akademickou kritiku“, jíž připomíná, že „formalistické výstřednosti (a surrealistická alotria) prohlubují propast mezi uměním a národem“, a dodává, že „odpor proti formalismu není nic podstatně nového ani omezeného na přívržence socialismu“. Stříbrozelenohnědé noviny by to nenapsaly jinak. Ano, odpor proti avantgardě umění není nic nového, ani socialistického! Proti takové svaté jednotě zpátečníků z levého tábora s osvědčenými reakcionáři krajní pravice je nutno bránit moderní umělecké a vědecké tendence solidárním postupem a jednotnou frontou *skutečné* intelektuální nonkonformistické levice.

V Praze, květen 1938

---

níž mohutné osobnosti představitele a ideologa demokratické levice, jenž, ně nebyl socialistou, *spolupracoval se sociálně-demokratickým dělnictvem a bojoval za jeho demokratická práva*, připadla eminentně progresivní role v době, kdy ve velkých státech a národech buržoasie už svou historicky pokrokovou úlohu dohrála — nedoceňovali tento pozitivní dějinný smysl Masarykova působení.“ (Str. 43-44.)

* Poz. red. : V druhé kapitole Teige k tomu dodává : Referenti listů, které by měly sloužit rozvoji lidové osvěty, nedovedou už mluvit o surrealismu a t. zv. formalismu než frenetickými nadávkami a s provokativně zlovolným a nepřátelským tónem. A přece, (přes jeho trapný úpadek) nechceme tento tisk, vzhledem k jeho původnímu socialistickému poslání a vzhledem k situaci, vyžadující jednotu levice, pokládat, s hlediska těch idejí, které mohou spojovat avantgardu vědecké a umělecké tvorby s hnutím sociálního pokroku, za *nepřátelský* v nejkrajnějším smyslu tohoto slova. Tam, kde bychom byli oprávněni očekávat, i při nepopíratelné příkrosti divergujících stanovisek, že se v těch a v těch otázkách střetneme s radikálními *odpůrci*, narážíme na zběsilé *nepřátelství*. Klackem, klatbou, utrhačstvím a skandalisací odpovídají naši pravověrní a konformističtí oponenti na kacířství, které se odvážilo kritických námitek proti kulturní praxi SSSR i KSČ. Na jednu věc by se však nemělo zapomínat : přes sebeostřejší rozpory, které musí být, bez duchamorného svornostářství, probíjovány, stojíme dnes přece, tváří v tvář despotické hrozbě fašismu, my i naši oponenti, konec konců na jednom břehu; kdyby byl zaplaven fašistickým příbojem, *na téže hranici by pak hořely jejich i naše knihy...*“ (Str. 65-66.)

Tramvaj řinčela a poskakovala nekonečnou ulicí. Mladá žena, sedící nedaleko dveří se podívala starostlivě na hodinky. Těkala pohledem po svém okolí, sklopila oči, vzhlédla. Obrátila se na svou sousedku, zahloubanou do čtení nějaké knihy a nakoukla jí přes rameno. „... jako s důstojníkem se mnou zacházejí slušně, co mne však nejvíce hněte jest, že Milica zůstává nadále bez prostředků.“ Žena naslinila prst, obrátila stránku. Byla tlustá, nápadně nalíčená, se slámově žlutými vlasy, na kterých trůnil červený klobouček s načechraným peříčkem. Copak nevidí, pomyslela si, ale pak zahlédla odlesk vlastní tváře v okně naproti a povzddechla si : lepší se nevidět. Její myšlenky se chtěly kamsi rozběhnout, hned je zakfíkla, ale bylo to marné. Jakoby se pokoušela uhladit dlaněmi vodní hladinu, na které plavou různobarevné míčky. Budu si muset pořídit pořádnou černou kabelku, přejela mechanicky prsty tašku na klíně. K tomu kostýmu, doplnil mozek ochotně. Pěkná kabelka přijde na hrozné peníze. Bylo to jako nekonečná řada mincí, zapadajících do automatu. Mince zapadne, klap, vypadlo heslo. Všechno je drahé a ještě aby to člověk sháněl. Napadají mě samé hlouposti, podivila se. Podél oken se táhla jednotvárná řada čínžáků, rozplývajících se a mizících na konci rovné široké ulice. Domy byly všechny stejné — někde se sušilo prádlo, jinde měli truhlíky na květiny, někdo otevíral okno. Zírala upřeně na šedou řadu to a tam poznamenanou tečkami lidské existence, ale mezi jejíma očima a mozkem byla silná vrstva vaty, za kterou neúnavně klapal automat. Klap, u kostýmů jsou letos rozšířené sukně. Klap, na to musí být štíhlé nohy. Klap, já nikdy nevím, co mi sluší. Klap, musím si koupit klobouk. Vlastně bych měla myslet na něco jiného. Zнала jsem ho přece hrozně dlouho. Dlouho, ale nic o něm nevím. Jednou chtěl, abych ho šla doprovodit na vlak. Alespoň na rozcestí, řikal. Nechtělo se mi, matka mi v kuchyni domlouvala, muselo to být slyšet. Cestou mi koupil maricpánového psa, jakoby se omlouval. Když jsme se rozloučili, zůstala jsem stát na cestě a dívala se, jak odchází. Kabát na něm visel, ruce mu vykukovaly z rukávů, šel pomalu, zdálo se mi, že ho to unavuje. Když zmizel, popadla mě lítost, že jsem mu neřekla nic hezkého na rozloučenou. Malá černá postavička na polní cestě. A možná, že doopravdy něco čekal, kdo ví. Člověk asi nejvíce ubližuje lidem tím, že o nich nic neví. Jako ten učitel matematiky — to bylo v Prosecku — ne, u kostelu, takový kostnatý, nevrlý, každý se ho bál, jeho hodiny byly plné nepřijemného napětí. Pak jsem ho jednou potkala v parku, krmil tam veverky. Volal na ně mazlivými jmény, div nešišlal a ani se nezarazil, když jsem ho pozdravila. Do dneška si pamatuju ten plachý, skoro něžný výraz v jeho obličejí. Rok na to ho dali do pense a za další rok nám ředitelka oznámila, že umřel. Museli jsme vstát a držet dvě minuty ticha. Bůh ví, jestli mu vůbec někdo šel na pohřeb. A možná, že to byl víc on, když krmil veverky, než když nás tupil u tabule. To se taky nikdy nedozvím.

Tramvaj s trhnutím přibrzdila, tlustá blondýna na ni prudce nalehla, odletěla na druhou stranu, do vozu přistoupil voják. Několik pohledů se na něj upřelo a líně sklouzlo po jeho uniformě. Tlustoch sedící naproti se naklonil a zavřel se zlostným třesknutím dveře. Tenoučký škraloup soustředění prasknul, myšlenky, které už už začínaly spořádaně plynout se na okamžik ostražitě zastavily, pak se zlomyslně rozprchly a zanechaly za sebou prázdný, hluchý prostor. Na co jsem to myslela, na co jsem to myslela. Aha, ty veverky. Ne,

jak člověk lidem křivdí. Klap, začal zase mlít automat. Litost je v podstatě strach z vlastní budoucnosti. Nebo ne? Zapochoybovala. Představa sebe samého ve stejné situaci. Začly ji tlačit boty. Klap, boty jsem si nikdy neuměla koupit. Klap, budu muset některé vyřadit. Ty co přivezl Mírek mi taky nejsou. Pěkný nesmysl, koupit boty od oka. Nenápadně povytáhla nohy z bot. Klap, budu mu muset koupit něco k narozeninám. Něco, co doopravdy potřebuje. Pokaždé koupím nějakou zbytečnost. To je to, nerozumím lidem. Nedám si s tím práci. Začínala být neklidná. Domy za oknem už neubývaly mžikem jako před chvílí, vlekly se pomalu, líně a neochotně se ztrácely z dohledu. Tomu hlupákovi co tu tramvaj řídí je asi všechno jedno. Třeba si vzpomněl, že si musí dát vyčistit kravaty. To nesedí, to nesedí, dojet včas je jeho povinnost. Právě, má jízdní řád. Proč se vlastně sama se sebou hádám? Tramvaj zastavila, do vozu se nahrnuli lidé, postavili se nad ni dva mladíci. „Ty, kdyby měli červený, to by bylo něco!“ Chvíli se snažila určit předmět, který budil v mladíkovi takové nadšení, pak ji to unavilo. Mladík ji znervosňoval. „Černý se mi nelíbí, ale červený,“ jásal a tlačil se jí nevědomky na kolena. Snažila se odtáhnout, přisedla si nešikovně kabát, polovyzuté střevice jí ujely pod lavici. Nakonec přijdu pozdě. To je to nejmenší, co člověk může udělat — přijít včas. „Jen aby je nevyprodali,“ rozháněl se mladík aktovkou. Snažila se najít boty, ale mladík stál těsně u ní, bránil jí v pohybu. Nemohla se naklonit, nemohla poposednout. Ztrnule seděla a štrachala opatrně bosýma nohama pod lavici. Už se jí zdálo, že je někdo odkopnul na druhý konec tramvaje, měla chuť mladíka odstrčit a podívat se na podlahu pod svým nůstem. Konečně se jí podařilo namahat palcem špičku jednoho, pak okraj druhého střevice přitáhnout je a obout. Opřela se s úlevou o lavici, zírala bezmyšlenkovitě na pohybuje se, natřásající a odhrazující kabáty před sebou. Ani se nesnažila vzhlednout a podívat se na obličeje nad nimi. Rozhánějící se mladík byl vytlačen o kus dál, na jeho místo se postavila kostnatá žena u muž v balonovém plášti. „Vem si,“ vyndal z kapsy sáček a nabídnul ženě. Žena si dala bonbon do úst, našpulila rty, svráстила čelo. „A já ti říkám, že to nedokážeš. Je to mrcha.“ Muž pokrčil rameny. Na klopě kabátu měl malou mastnou skvrnu. Klap, napojil automat úslužně, musím si dát věci do čistírny. Klap, baloňák asi potřebuje zkrátit. Já nemám hlavu, to je kurník plný splašených slepic. Přece si můžu poručit. Poroučet si nemá cenu. Buď něco cítím, nebo ne. Ale já to cítím. Vždycky jsem se na něj těšila. Asi nejvíc ze všech. Pro matku to bylo zdržování s bratrancem z pátého kolena. Nosil mi bonbony a chodil se mnou do sklepa pro uhlí. A když nebyl nikdo doma, hráli jsme si na obchod a platil mi opravdovými penězi. A v neděli mě bral do kavárny mezi kamarády, poručil mi zmrzlinu a cestou zpátky pyšně říkal: „Vidíš, mysleli, že jsi moje dcera.“ Bůh ví, proč na to byl tak hrdý. Moc hezká jsem nebyla a doma říkali, že děti jsou starost.

„Vy jste ale sprostá ženská,“ zaječel z druhého konce tramvaje ženský hlas. „Naschvál jste mi šlápla na nohu.“

„Prosím vás, strkáte tady do mně co jsem nastoupila.“

A jednou jsem chtěla doma uklidit než se všichni vrátí z procházky, zametla jsem, utřela nádobí. Stříbrný tácek jsem vydrhla drátěnkou na nádobí. Když se vrátili, dostala jsem vynadáno. Nakonec jsem utekla na zahradu. Všichni se na mně tehdy vykašlali, ležela jsem v mokré trávě a chtělo se mi umřít. Takové opravdové zoufalství z pocitu křivdy zažije člověk snad jen jednou. Pak si zvykne. Anebo si to napoprvé nejvíc pamatuje. Nikdo mně nemá rád, vzlykala jsem a ani jsem neslyšela jeho kroky, když přicházel. Chvíli nade mnou seděl na bobku, pak mi položil ruku na rameno. „Neplač — pojď, půjdeme spolu pro pivo. Pojď — koupím ti buřtu.“ A když jsem se nehýbala, dodal šeptem. „S hodně hořčicí a nikomu nic neřeknem.“ Už ani nevím, jak to dopadlo, ale v tom okamžiku to byl jediný člověk na světě. Jediný, který věděl, že mi ukřivdili a že mi matka zakazuje jíst hořčici. Možná, že od té doby za mnou už nikdy nikdo takhle nepřišel. Když jsem byla větší, chodil k nám méně často, pak jsme se odstěhovali, a bylo to pro něj asi daleko. Taky už byl

starý. A jednou jsem ho potkala na ulici, šla jsem s nějakým klukem do biografu — radostně ke mně běžel, prý jak se máš — a já se za něj před tím klukem styděla. A v nemocnici jsem za ním byla jen jednou — i když vím, že skoro nikoho nemá.

Tramvaj s trhnutím zastavila ve stanici. Podívala se ven, poplašeně vyskočila, prodrala se mezi lidmi, přeběhla koleje a prošla širokou branou. Rychlý klapot jejích podpatků se rozlehl na širokém prostranství vydlážděném betonovými kostkami. Došla až ke skleněným dveřím velké budovy, na vteřinu se zastavila, aby nabrala dech, tiše je otevřela a vklouzla dovnitř. Bylo slyšet šramot kroků a vzápětí se prostorem rozlehla pomalá, sentimentální melodie hraná sólovými houslemi. Na konci sálu se začala pomalu, nehlukně rozevírat železná opona.

Stála a zírala na klouzavě se vzdalující stuhu, věnce a květiny. Všechno se to bezmocně, mechanicky chvělo a třásl jako plechový natahovací medvídek na pouti. Žaludek jí sevřela prudká lítost, rozlila se do celého těla, naplnila každé místo, každou skulinu. Tak tohle znamená nikdy. Teď už pro něj nemůžu nic udělat. Jako na té polní cestě. To jsem taky jen stála a koukala. Po tvářích jí tekly slzy, dívala se nepřítomně na celé to neosobní divadlo, viděla znovu zelenou louku, děvče plačící v mokré trávě.

Železné dveře se spojily, hudba dozněla, lidé vstávali z lavic a nakupili se kolem starší ženy v černých šatech. Paní si tiskla k nosu kapesník a vzlykala.

Přešlápla na svém místě u dveří. To je to poslední, co jsem pro něj mohla udělat. I když o tom už neví, alespoň jsem se s ním rozloučila, říkala si sklesle. Vmísila se mezi ostatní a rozhlédla se po tvářích lidí. S údivem zjistila, že vidí samé mladé obličejce. Někde, docela vespod, zakrytá slzami, ji píchla žárlivost. Pro všechny musel něco znamenat, jinak by tady nebyli. Musel mít ještě jinou tvář. Třeba nebyl vůbec osamělý a opuštěný. Zmocnil se jí pocit člověka, který přišel v polovině jednání do divadla, snaží se marně pochopit souvislost a má zlost na ostatní zasvěcené lidi kolem.

Hlouček, který ji obklopoval se uvolnil. Stála tvář v tvář vzlykající ženě. Kdo to jen může být, pátrala zoufale v paměti a honem hledala vhodná slova útěchy. Žena hlasitě vzlykla a stiskla jí ruku : „Takové neštěstí. Už mi na světě nic nezbylo. Chudák Mařenka. Zrovna když udělala ty zkoušky !“

Svědectví

V Evropě : 6, rue du Pont de Lodi, Paris-6e, Francie
Wien V, Margaretenplatz 7, Rakousko

V U.S.A. : Box 1181, Grand Central Station, New York 17, N.Y.
U.S.A.

Bohumil Hrabal (Praha)*

Každé ráno vchází po špičkách do mého pokoje můj bytný, slyším jeho kroky. A pokoj je tak dlouhý, že by se k mé posteli ode dveří mohlo jezdit na bicyklu. Můj bytný se naklání nade mnou, otáčí se a komusi do dveří dává znamení a říká :

„Pan Kafka je tady.“

A třikrát píchá do vzduchu prstem a pak zase odchází a pomalu jde ke dveřím, kde mu moje bytná předává plechový tác s rohlíkem a hrnkem kafe a můj bytný mi to přináší, a že se mu třesou ruce, ten hrnek jektá na podnose. Někdy si tak myslívám po takovém probuzení, co kdyby ten můj bytný prohlásil, když mě takhle budí, že tam nejsem. Hrozně bych se polekal, protože tohleto ohlašování se mnou dělají už několik roků, na památku prvního týdne, kdy mi každý den nesli snídaní a já jsem v posteli nebyl.

Tenkrát přšelo jako v třetihorách. Řeka vlekla vodu stále v tomtéž rytmu a já jsem v tom ustavičném dešti stál a nevěděl, zda mám ukazovákem zaklepat, nebo odejít. Generálské listy štěbetaly v korunách stromů, několik lamp se prodíralo proutím a v pootevřených dveřích do pokoje se vysvlékalo tělo ke spánku nebo k lásce. Noční svítelníčka hnula k ztroskotání stín na emajlových dveřích. A já jsem se ptal, byl původ stínu sám, či byl tam s někým? Chvil jsem se tenkrát, protože za noci studeně přší a šlápoty se v blátivém lživci ztrácejí. Avšak dobré je bydlet v úzkosti a strachem slyšet zuby, dobré je přivádět život do zkázy a ráno nanovo začít. Také je dobré loučit se navždycky a chválit neštěstí jak chytrák Job. Tenkrát jsem však v tom ustavičném dešti stál a nevěděl, zda mám zaklepat, nebo odejít, protože jsem neměl odvalu vypíchnout si žárlivé oko v mozku. Modlil jsem se, noci deštivá, nenechávej mne zde stát, ó noci deštivá, nenechávej mne zde na pospus banálních krás, nech mne aspoň klečet v blátě a dívat se na zamčený dům. Ráno jsem se potom zeptal : „Poldinko, máte mě ještě ráda?“ Odpověděla : „Máte mě ještě rád?“ Podruhé, až se probudím, zeptám se : „Papeží, spíš?“ Jednou se třeba zrcátko, které nastavím jejím ústům, jednou se neorní.

Teď procházím Ungeltem, dívám se na Jakubský chrám, kde císař Karel měl svatbu. Na rohu Malé Štupartské dostal můj bytný facku, ne proto, že byl detektivem mravnostní policie, ale že odtrhával od sebe dva opilé chlapy. Tam v Ungeltě je baráček, kde jsem jeden čas bydlil v podkroví, ale přes můj pokojík chodil do svého pokoje alepý harmonikář. Tuze rád bych věděl, jak císař Karel miloval tu princeznu, co rovnala podkrovy a stáčela cínové tácy do kornoutku v prstech. Rád bych to věděl a dívám se na loubí, kudy chodila morkýza della Stade, která prý měla tak hebkou kůži, že když pila červené víno, jako by to víno lila do skleněné trubičky.

A vcházím do domu, kde bydlím. Za starých časů se v Týnském chrámě utrhł zvonící zvon, proletěl vzduchem, pak prežovou střechou, pak prorazil strop a propadl se do pokoje, kde bydlím. Bytná je opřena o zadumané okno, záclony vlní a neviditelný svět okřívá. Vykláním se z okna ve třetí patře, kamenná stěna Týnského chrámu je skoro na dosah ruky. A bytná na mě spouští asparágus svých rusých vlasů a je z ní cítit vůně borůvkového vína. Dívám se na Matku boží, která je přicementovaná ke zdi a která je přísná jak markrabí Gero. Chodci jdou podle radnice a zdraví neznámého vojína.

„Víte co?“ šeptá za mnou bytná, „pojdte a dáme si jen takovou malinkou přátelskou hubičku. No tak, pane Kafka!“

* Vyšlo původně v *Hostu do domu*, č. 5, květen 1964. Přetiskujeme bez vědomí autora.

Povídám : „Nezlobte se, milostpaní, ale já jsem tý my věrnej.“

„No jo !“ zasyčela, „ale na chlastání a na lajdání, to jste pašák.“ Řekla a vyběhla a uskřípla za sebou vůni borůvkového vína. Záclony jsou vyduté, pak zase zvolna klesají a nanovo tisíce kolibříků bere ten organtýn do zobáčků jak královskou vlečku a opět se ty záclony vydouvají průvanem. Někde v našem baráku kdosi hraje na klavír „Malou školu zběhlosti“, pod oknem stojí roztrhaný člověk a jeho obličej je zrovna tak pomačkaný jako jeho volkánový sufr. Po zdích chrámu stéká rtuť. Opuchlé sovy a paviáni usnuli na římsách.

„Dovoluji si nabídnout zubní kartáčky.“

„Ale ne, to není možné.“

„Už z Francie, ano, nylon, dvě stě padesát osm korun tucet.“

„Ne, ne, ne, to není možné.“

„Přilíš drahé? Tak prosím, ale krásně si klienti zatančí na parketách leštěných našim výrobkem, pane asistente.“

„Proto tak nařfkala !“

„A jako novínku vám mohu prozradit, že máme na skladě kartáčky na dětské vlásky. Mohu poznamenat?“

„Ano, ale nemohu ji nikdy opustit.“

„Prosím, je to devizová surovina.“

„Celej tvůj barák zasypu květinami a kletbou.“

„A mohl bych poskytnout dvě procenta skonta při hotovém placení.“

„Zboží bych poslal franco franko, bylo by tady příští týden. A tohle? To je preparát, který vyrábí firma Hřivnák a spol. Ano, ten, co se oběsil. A proč? To nevím. To byste mi musel laskavě napřed říct, proč u nás zešlel okresní soudce a proč se ohledávač mrtvol usmál. Vždyť stačí trošku silněji utáhnout kravatu a optat se svého stínu : Nakolik, bratře, žiješ?“ Vyskakují z postele a vykláním se z okna do ulice jak do studny. Blondatá hlava ženy si tam dává hubičky s mladíčkem, polibky jak rány bičem. A průvan to nese nahoru až k mé posteli.

„Neucukávej, to už mě nemáš ani trošku rád?“ žadoní blondýnka a bubliny ticha stoupají k měsíci, který cvičí na hruzdě noci, skrz troje zdi slyším chrápání kuchaře, se kterým jsem bydlil. Musel jsem si kupovat každý den měkký chléb, jinak bych neusnul. Tak ten kuchař dovede chrápat, že jsem si musel dávat do uší měkké tampóny chleba, vždycky se na noc zazdíť. Teď ta blondýnka s něhou uléhá na hromadu písku vedle chrámu a mládenečka strhává na sebe. Několik zavápněných obručí se přes milence kuláčí, rachotí zednické harumpádí, ale oni neslyší. Bílá obruč se kutálí uličkou jak měsíc v úplňku. Matka boží má přicementované ruce, nemůže ani začlonit synáčkovi oči.

Pač Bar Figaro, Pavouk, Chapeau Rouge, Rumania i Magnet zavírají. Někdo za rohem zvrací, na rohu staroměstského rynku křičí jeden občan :

„Panc, já jsem Čechoslovák !“

A druhý mu dává facku a říká : „Nu, a co má bejt?“

Zpod loubí vykukuje ženská, z nosu jí teče krev, jako by taky před chvílí tvrdila zlému občanovi : Pane, já jsem Čechoslovačka ! A uprostřed náměstí tahá pán v černém krásnou dámu v květovaných šatech, tahá ji louží a žaluje nebi : „To jsem si vzal pěknou děvku !“ A dámu mu objímá nohy, ale muž v černém ji odkopává od sebe a ona uléhá do té louže, celá so tam schoulila jako fotografie do oválného rámu a vlasy jí plavou po špinavé hládi jak chaluhy. Teď teprve je muž ve společenských šatech spokojen. Pokleká do vody, stáčí ty mokré vlasy v houžev, otáčí si obličej té uplakané ženy a prstem objíždí ty milované rysy, pak jí pomáhá na nohy, zavěšují se do sebe, líbají se a odcházejí volným krokem jak svatá rodina. Odcházejí na ryneček, kde se u Prince Regenta ten černý muž rozmáchně, jako by vytahoval šavli, a volá prázdnému náměstí : „Duch zvířezil nad hmotou.“

Pak přešla tramvaj s několika oběšenci, kteří visí za ruce, jakýsi chodec upadl a chtěl

zapálit dlažbu. Nad městem teď stojí rozkročený neviditelný býk a je z něho vidět toliko růžové varle.

Někdy už dopoledne jdu do Kotců. Na rohu si kupuji planety na všechny měsíce, prodavačkám tkalounů tečou barevné pentle z nosu, když je měří loktem, bylinářkám každý den vyraší z temene slunečník. Často se z těch nor v Kotcích vypotácejí stařenky, tváře mají zjizvené znameními zvěrokruhu a místo očí dva kousky levhartí kůže. Vynášejí na světlo bláznivé zbytečnosti. Jedna prodává zelené růže z peříček, admirálský meč a knoflíky k harmonice, druhá nabízí vojenské trenýrky a plátěná vědra a vycpanou opici. Na Uhelném trhu mají prodavačky v klokaních kapsách tulipány všech barev. Ve výkladních skříních v Rytířské se lísají holoubci pod krčkem, andulky poletují v klecích jak básnická přirovnání. Několik kanadských křečků pracuje ke svobodě ve vysokém komínu akvária. Jednou jsem se za tři sta korun stal na chvíli světcem. Skoupil jsem všechny stehlíky a z vlastní ruky jsem jim dal svobodu. Jeje, ten pocit, když z dlaně vám vzlítá ustrašený ptáček ! A pak jdu do tržnice, kde babičky prodávají na talířcích sedlou krev. Páchne to tu novorozeňaty, promočenými strožoky, octem a kopím. Z nákladního auta pořád stahují podřiznutá jehňata. Je to zvláštní, že velké svátky odnesou zvířátka. Vánoce ryby, velikonoce kůzlata a jehňata. Myslím na domácí porážku vepře, kterého jsme špatně pchlí, a on se zaryl pod hnůj a raději se utopil v močůvce, než by znovu uviděl řezníka s nožem v ruce.

Pak pospíchám, ale je to zbytečné. Pivo, které jsem koupil, zvětralo. V kanceláři bratří Zinnerů, kde je hraček na pět pater, skladník se třese zlostí a povídá :

„Hele, Plaváčku, my jsme tě poslali pro pivo, a ne pro živou vodu. To je doba, to je doba !“
A manipulát přisolil :

„A kdy ti, Kafka, zase umře strýc Adolf, kterej ti umírá na pokračování ?“

„Co nevidět,“ povídám a беру faktury a celý den pak odškrtávám a přepočítávám dva vagóny dětských hraček.

Pěšák s puškou, voják s lodkou, voják s přilbou, důstojník v kroku, generál v plášti, bubeník, trubač, lesní roh, velký buben, voják ležící s puškou, dělostřelec s vytěrákem, důstojník stojící s mapou...

Odškrtávám ty figurky a myslím, jak si mě pořád pletou, z domova už jsem tolik let, ale jak je někde nazvraceno nebo někdo řve v noci, hned k nám přiletí sousedi a nadávají matce, ten váš syčák zase v noci řval, to mu to tak chutná ?

Měřič vzdáleností, telefonista píšící, motocyklista, raněný ležící, dva ošetřovatelé, lékař v bílém plášti, sanitní pes, voják ležící s cigaretou, dragoun na koni...

Umírala u Marysků teta a ráno přiběhla k matce paní Marysková a nadávala, že jsem v noci u nich zamlátil na voko a tetka před smrtí mohla dostat psotník, jak se lekla, že jsem to určitě byl já, vyběhla za mnou a slyšela můj přišerný chechtot ... až už tolik let nejsem doma.

Kráva pasoucí se, kráva bučící, tele stojící, hříbě se pasoucí, selata, kočka stojící s mašlí, slepice zobající, mladší tygři, hyena skvrnitá, medvěd zpřímá stojící, americký buvol, lední medvěd mládě, opice škrabající se...

Dívám se, jak je zvěrolékař skloněn nad nemocným dobytčetem, jak účetnímu říká, že předepíše vodičku, ale na mě si ten doktor houkl, abych hned přišel a vzal štetček a takhle to mezi paznehty vtíral. A potom mi kladl na srdce, abych si vzal topůrko a otevřel volovi hubu a takhle mu vytíral tlamu. A já jsem se koukal a nedovedl jsem říct, že nejsem koší od těch volů, že se jen dívám. Kamzík, divoké prase, pasáček, sedlák, korníš, kovboj stojící, indián házející lasem, zajíc sedící veliký, skaut s kloboukem, ovčácký pes...

Takhle vejdu do synagogy a nakloní se ke mně zablácený žid a šeptá mi, vy ráčíte bejt taky z východu ? A já jsem přikývl. Potom, když jsem se stavil na pivě, seděli tam dva chlapi. Jeden mi povídá, ty seš pekař ! A já jsem přikývl a ten chlap si zamlul ruce a povídá, hned

jsem to poznal, a poručil karty a řekl, chybí nám třetí do mariáše, betl korunu, durch dvě.
A malá dává...

Maria, Ježíšek, Josef, král stojící, král mouřenín, pastýř s jehnětem, anděl, beduin, ovce pasoucí se, ovčácký pes...

Dva vagóny hraček odškrťávám v Majslové ulici, u bratří Zinnerů, velkoobchod s hračkami a galantním zbožím, po práci se proto rád procházím. Pořád však klopýtám o všechny hračky, které jsem měl dneska v ruce. Rád chodím po Kampě, kde děti čarají do asfaltu své kresby, lezou po čtyřech a pokračují v kreslení po domech, až kam dosáhne ruka. Teď žasnu nad portrétem muže, jeho klobouk je namalován současně zepředu i zezadu a jeho skryté ucho je nakresleno nad hlavou jak otazník, jak erb.

„To maluješ ty?“ ptám se dívenky, která dokončila tuhle kresbu a má modré lokny jak patrony z lovecké pušky.

„Jo, ale to nic není,“ říká a botkou smazává ten portrét, který by mohl viset v galerii, „ale neučesal byste mě?“

„Když chceš...“ povídám.

A dívenka obkročmo usedá na lavičku, pak si jednu nohu dává pod sebe, usedám za ni, přes rameno mi podává hřeben a já ji češu. A ona přivírá oči, pak se dívá na padající list a říká: „Už ten lupen bolely ruce, tak se pustil.“ Stmívá se kvapem, po serpentýnách Petřina sjíždějí cyklisté a na hlavě mají hornické kahany, lodičky plují v nefritové vodě a každým zabráním vesel vyhrabávají z vody tučet alpakových lžiček. Podle lavičky kráčí slepec a vede slepou na radaru bílé hole.

„Když tak kreslíš po asfaltu, nač myslíš?“ ptám se.

„Jak když támhle ten pták zpívá,“ ukazuje do větví. A tlačí bradu k hrudi, vidím, že to je pořád dítě, ale za pět let už se v ní začne probouzet krásný parazit obsahující látky štiplavé s příchutí boraxu a zaplaví zvolna její život štěstím. Zčesal jsem její vlasy, potěžkal jsem přehoušlí těch vlásků, pak převazuji mašličku. A dívenka dává ruku za hlavu a přesně pokládá prst na první uzél, abych mohl udělat parádní mašli. Pak se otočila, rozvázala provaz, kterým byla přepásaná, zatáhla dva konce toho provazu kolem sebe, vystrčila bříškó, a já jsem položil prst na ten křížící se špagát, aby mohla udělat uzél, pak hakličku. Z ničeho nic mi potom políbila hřbet ruky a byla v sakrech...

Karlův most vypadá od Kampy jak dlouhá vana, ve které chodci jezdí po zadnicích na kolečkových soustavách. V řece heká Praha se zlámanými žebry a mostní oblouky, jeden za druhým jak parforní hafani skákají ze břehu na břeh. Mohl bych jít za sestřenicí do pivovaru nebo k bytné, která mne zvala na lahvičku borůvkového vína, ale já jdu raději nazdařbůh. V Malé Karlovce před osvětleným krámem stojí obchodník a nad ním je štít s firmou: Alfred Wiegold.

„Má úcta, pane Wiegold,“ povídám.

A v duchu jsem jej odprosil, že civím na jeho ruce, ruce oprýskané jak ruce panny Marie Czenstochowské. Protězy.

„Mělo by zupřšet,“ povídám a pořád se dívám na ty umělé paže.

„Mladej pane,“ řekl pan Wiegold, „proč mi chodíte kolem krámu po rukách? Dejte si ty svoje ruce do kapes, ať užijete ty kapsy.“

A rozesmál se přišerně ten pimprlový král a břískal protězami do skříní a obě paže mu vrzaly jak korouhvičky podzimní. Procházím potom Michalskou, čtu nápis: Železné dveře. To člověku dodává sílu jak železité víno. V průjezdu vidím do hodinářského krámu, učedník, který zametá, stále mrká a má oči plné cukrkandlu, jistě má zanícené spojivky, jistě si každé ráno musí trhat víčka, aby trefil k umyvadlu. Dneska potkávám chodce v seriálech, jako by byli spojeni neviditelným lanem. Deset lidí se zafačovanou hlavou, pak zase tučet chodců s významně zvednutým obočím, jako by mi chtěli něco říct, sedm lidí s páskou přes oko...

Ale hlavně si všímám žen. Ta móda je k zbláznění, každá se dívá, jako by právě vstala z postele lásky. Copak to mají pod blůzičkou? Nějaké lešení nebo soustavu kostic, že ty prsy tak píchají člověka do očí. A potom ta chůze! Člověk velkoměsta musí mít šatník představa, aby pro narafičenou krásu nespáchal vraždu z vlnosti. Tu chvíli se ke mně přidal člověk, který mi vykládal všechna svoje podivuhodná zaměstnání, jak obsluhoval první automat v Koruně, jak seděl uvnitř toho automatu a nejdřív se podíval, jestli ta vhozená koruna není falešná, a pak teprve dal chlebiček na misku a rukou otočil ten mechanismus, jak slyšel, kterak se lidé dívají tomu vynálezu, zrovna tak, jako když seděl v pětimetrových hodinách na výstavě a v ruce držel kapesní hodinky a každou minutu postrčil ručičku. To mi vykládal a zůstal stát udiven ještě teďka tím svým osudem.

Povídám: „Kdo jste?“

„Praktický filosof,“ řekl.

„Tak mi laskavě vysvětlíte Kantovu Kritiku praktického rozumu,“ povídám.

A stoupali jsme Štěpánskou ulicí a Praha hydraulickým lisem klesala níž a vlasy praktického filosofa se dotýkaly líhně hvězd. Pozval mě na pečené buřty a cestou mi na Rybníčku podal výklad. Udělal kříž nad svým poklopцем a dal si takovou šupu do čela, až se rozehvěly zářivky a výstražné majáčky.

Povídám: „Tamhle ta baba mívá dobrý vuřty.“

Pak acetylenová lampa svítila na tu stafenu a Rembrandt vstával z mrtvých. Ruce bábiný spočívaly na jejím břiše, jako by ohmatávaly záda ztraceného syna. Jediný zub jí svítil z úst.

„To už je, pánové, půlnoc?“ optala se.

Praktický filosof zvedl prst k nebi a byl té chvíli krásný jak rabi Löw, jak Vincentovo uříznuté ucho. Noc byla plná strusky, stříbrných kotoučků, šroubů a matic. Vzduch voněl štavelanem amonným, kyselinou mléčnou, intimní toaletou žen, silicemi, rtěnkami. A štěpánské hodiny udeřily počátek půlnoci. Pak ze všech stran bily pražské hodiny. Pak ještě ty, které se opozdily. Praktický filosof s ohromnou chutí pojedl pečené vuřty, pak bez rozloučení odešel.

Přešla prostitutka, krásná a v bílých šatech, jak anděl, otočila se a lusk jejích úst se rozpraskl a vysypal se bílý hrášek ve dvojstupu. Zatoužil jsem vyškřábat do jejího úsměvu několik barevných slov, domnívaje se, že si je ráno přečte v zrcadle, před kterým bude stát s kartáčkem na zuby.

Povídám staženě: „Paní, neznala jste Františka Kafku?“

„Božíčku,“ řekla, „já jsem Kafková Františka. A můj tatínek byl koňskej fezník a jmenoval se František Kafka. Pak jsem znala jednoho vrchního v bydžovský nádražní restauraci, kterej se jmenoval taky Kafka,“ řekla a naklonila se a jedinej zub jí svítil v ústech jak vědmě, „ale pane, kdybyste chtěl něco extra, vy stejně neakončíte přirozenou smrtí, dejte se zpopelnit a odkažte mi ten váš popel a já budu vámi čídit svoje vidličky a nože, aby se s vámi něco parádního dělo, tak jako dar, tak jako neštěstí, tak jako láska ... hehehehe.“

Řekla a vidličkou obracela syčící a prskající buřty.

„Já jsem taky kartáčka,“ pokračovala, „pane, vás kdyby mráček neobestfel, krásný věci byste tvořil ... ale jedeš, jedeš, už je tady zase!“ volala a ometala si sukni a odkopávala od nohou cosi.

„Co je?“ povídám.

„To nic,“ řekla, „to je Hedvička, dceruška polský hraběnky, která se utopila, její duch ... víte? Pořád je se mnou a teďka mě tahá za zástěru, rozumíte?“

„Rozumím,“ povídám a vycouval jsem z okruhu acetylenové lampy.

Potom jsem se už vracel. U vchodu do Turandotu kdosi ukazuje portýrovi, že má peníze. U Šmelhauzů ze sklepa stoupá hudba a dva smějící se starci. Kožná ulička je plná necudných znamení a pohybů. Na kanále leží čerstvá růže, jako by vypadla z kytice. Pak usedám

u jezírka na staroměstském rynku a můj stín je zelený s fialovým lemováním. Kdosi nese veliký kaktus, jehož každé kolínko je převázáno červenou mašličkou. Jakási dáma, která vypadá, jako by vypadla z Ibsenova dramatu, kráčí do Pařížské, přes pyžama má oblečený kabát, jistě nemůže spát a jde se opřít o zábradlí nad řekou. O kandelábr se teď opřel člověk, jako by poslouchal vážnou hudbu. Teď však zvrací, tekutina mu teče z úst, jako by mu vypadly kapsní hodinky na fetízku. Vidím osvětlené okno svého bytu, vydouvají se záclony, můj bytný chodí sem a tam a dělá znamení kříže. Jistě zase má na stole hrnec a o něj opřenou rozevřenou bibli. Z Dlouhé třídy vyšel strážník, jako by měl obě ruce až po loket ponořené do sádry.

Myslím, Poldinko, na tebe, jak jsi mi řekla :

„Tebe nenávidím nejmíň. V tvých slinách chutnám nekonečnou díru, kterou bagrovala láska, v tvých zubech hmatám zeď, po které stéká smutek. Miláčku, ty jsi měl k večěři salám, protože na rtech kousek masa mám, ale to nevádí, líbej mne znovu a znovu a znovu žvýkej moje maso kolem očních důlků, kolem jámy úst. A opakuj znovu, že ani Šalamoun v celé své slávě nebyl tak odín, že ani ptactvo nebeské ani květy polní nejsou tak krásné jako já. Řekni to znovu a znovu zapal mezi nohama máma zápalnou obět a rozdmýchej v mé pánvi žár. A až půjdeš ráno domů a uvidíš z okna viset ženské šaty, nic nedbej. To objímám vzpomínkou sladkou napojený dům. Prý lze vyhmatat v zábradlích ztracené jehlice slunce.““

To mi tenkrát řekla Poldinka, sestoupila k řece, kde město chodí po rukách. Divil jsem se tenkrát, proč obrácená auta jezdí v řece koły vzhůru, jako by sáňkovala po střeších, proč se chodci zdraví, jako by nabírali do klobouku vodu.

Poldinka mi řekla : „Člověče, kde jsi našel tu sílu nabízet ty šílěný hračky, ty kartáčky a hřebeny a přitom tak strašlivě snít?“

A já jsem tenkrát řekl :

„Poldinko, jediná ty jsi porozuměla slovům, kterými jsem zaplavil tvoje ústa, vlasy, vzduch tvých plic, slovíčky jako z večerníku. Poldinko, jediná ty jsi vždycky uhádla, když se stahuje knot v mých očích, a jediná ty taky pochopíš, co zůstane, až odejdu s tváří plechovou a hluchou, protože tak jako ty zrovna tak i já jsem se nikdy nechtěl radovat podle receptisu, nikdy jsem jako ty nechtěl nemít právo na bolest a na žal... Ale Poldinko, ty zvrhlice zvrhlá a zvrácená, proč vnášíš paniku do mého života, tak jako krápník, jako netopýr?““

Vyskočil jsem z lavičky na staroměstském rynku, přede mnou stál rozkročený strážník s rukávy namočenými ve vápně. Nikdo nešel, tak jsem se mu svěčil : „Tak ode dneška navždycky už nemohu být zbaven touhy procházet se s aramejským profesorem smíchu, víte ? Ode dneška už nemohu být zbaven trhliny v mozku, protože svoboden býtí, radost. Tak tonu v sumém štěstí, vdavkách, radostech, u bratří Zinnerů odškrtávám beláčky, králíčky, upomínkové kapličky, andělské vlasy, vánoční sklo, hračky. Rozumíte? Všichni jsme si bratří, lartpourlart bratří, krásní jak entartete kunst, pravdiví jak slavík, zvrhlí jak růže. Opravdu, chápete? Bez trhliny v mozku nelze žít. Nelze člověka odsvívit od svobody, bratří. Rozumíte?““

Strážník řekl přisně :

„Nekřičte tak, proč tak křičíte ? Pane Kafka ! Ještě budete platit rámusenku !“

BIBLIOGRAFIE KNIH A ČLÁNKŮ O ČSSR

Do bibliografie jsou pojímány práce, pojednávající výlučně nebo z převážné části o Československu, pokud vyšly na Západě a nebyly publikovány v orgánech (časopisech, vydavatelstvích) extremistů.

Ze západních deníků jsou excerpovány *The New York Times* (New York — Paříž), *The Times* (Londýn), *Le Monde* (Paříž), *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (Frankfurt n.M.), *Neue Zürcher Zeitung* (Curych) a další noviny, ovšem jen rozsáhlejší články analytického charakteru. Kromě toho je do excerpování zahrnuta řada evropských i mimo-evropských týdeníků, měsíčníků, všeobecných a odborných periodik.

Záznamy opatřené hvězdičkou označují knihy, brožury a jiné neperiodické tiskoviny. Tři hvězdičky před titulem znamenají anonymního nebo kolektivního autora.

(První část bibliografického přehledu vyšla ve 23. čísle *Svědectví*.)

Politika

Bailey, G. : *Kafka's Nightmare Comes True*. *The Reporter* (New York), 7.5.1964.

Baring, A. : *Reisenotizen aus der Tschechoslowakei*. (O politické situaci a o nejnovějších dějinách ČSSR.) *Der Monat* (Berlin), č. 185 (únor 1964).

Baring, A. : *Unsere östlichen Nachbarn*. (O životě a politické problematice v ČSSR a Polsku.) *Der Monat*, č. 187 (duben 1964).

Binder D. : *Slovak Unrest Rises* (O rostoucím napětí mezi Bratislavou a Prahou); *The New York Times* (Paříž), 12.6.1964.

* Birnbaum, I. : *Tschechoslowakei*. (Krátký nárys československých dějin; politická situace ČSSR.) *Hefte zur Ostkunde*, Nr. 4. Verlag für Literatur und Zeitgeschehen, Hannover, 1963, asi 100 stran.

* Fest, J. C. : *Das Gesicht des Dritten Reiches — Profile einer totalitären Herrschaft*. (V kapitole „Reinhard Heydrich — der Nachfolger“ popisuje se krátce Heydrichovo panství v „Protoktorátu“ n. heydrichiádu.) R. Piper & Co. Verlag, München, 1963, 516 stran.

Griffith, W. E. : *Eduard Beneš im Urteil der Geschichte*. (O Benešově roli v letech před rokem 1948 a v Únoru. Autor se vyslovuje proti stanovisku Vl. Štědrého; srv. bibl. poznámku o Štědrém.) *Osteuropa* (Stuttgart — Aachen), roč. 14 (1964), č. 5.

Habsburg, Otto von: *The Czech Crucible*. *National Review*, (New York), 30.6.1964.

Heidler, A. : *Die Kirchenpolitik des tschechoslowakischen Regimes*. *Hintert dem Eisernen Vorhang* (München), roč. 10 (1964), č. 3.

Hermann, K.: *Rebellion im Pressburger Kaffeehaus.* (O destalinizaci v Praze a Bratislavě.) *Die Zeit* (Hamburg), č. 49 — 6.12.1963.

Janssen, K.-H.: *Die Iden des März 1939 — Hitlers Marsch nach Prag.* *Die Zeit*, č. 12 — 20.3.1964.

Lacuen, H.: „Prager Frühling“. Die Folgen der Entstalinisierung für Partei, Staat und Gesellschaft in der Tschechoslowakei. *Europa-Archiv* (Bonn), roč. 19 (1964), č. 5.

Lamberg, R. F.: *Die Schulung von Kadern aus den Entwicklungsländern in der Tschechoslowakei.* *Vierteljahresberichte des Forschungsinstituts der Friedrich-Ebert-Stiftung: Der Ostblock und die Entwicklungsländer* (Bonn), č. 15 (duben 1964).

Reissmüller, J. G.: *Zwischen Bonn und Prag.* (O československo-německém poměru a o možnostech jeho zlepšení.) *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (Frankfurt/M.), 13.6.1964.

Rhode, G.: *Das Protektorat Böhmen und Mähren.* (Krátký politický přehled.) *Aus Politik und Zeitgeschichte — Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament* (Bonn), č. B 11/64 — 11.3.1964.

Simon, S.: *Tchécoslovaquie 1964: un pays désemparé.* (O nesnadné hospodářské a politické situaci ČSSR.) *Le Figaro* (Paříž), 9.6.1964.

Stehle, H.: *Der Fall des Professors Havemann: „Faule Eier“ im Nest der SED.* (O souvislostech mezi východoněmeckým a československým revizionismem; odkazy na kafkovskou debatu v Liblicích. Úryvky z referátu Horsta Sindermana na 5. plenárním zasedání ÚV SED, a jeho útoku na československé revizionisty.) *Die Zeit*, č. 8 — 21.2.1964.

Strobel, R.: *Das Münchener Abkommen.* Juristische Sorgen in Bonn. (Příspěvek k debatě o Mnichovské dohodě z hlediska mezinárodního práva.) *Die Zeit*, č. 22 — 29.5.1964.

Strothmann, D.: *Der k. und k. Sozialdemokrat: Wenzel Jaksch — neuer Präsident der Vertriebenen.* (Kritická biografie W. Jaksche.) *Die Zeit*, č. 10 — 6.3.1964.

Szporluk, R.: *Masaryk's Idea of Democracy.* *The Slavonic and East European Review* (London), č. 96 (prosinec 1963).

Štědrý, Vl.: *Die Tschechoslowakei — eine verschenkte Republik.* (O zahraniční politice Edvarda Beneše zejména v období války a v letech poválečných. Srv. také bibl. pozn. o W. E. Griffithovi.) *Osteuropa*, roč. 14 (1964), č. 5.

Vacek, E.: „*Den Kommunismus kann man nicht taufen ...*“ (Interview s ministrem Josefem Plojharem.) *Die Zeit*, č. 49 — 6.12.1963.

Willeke, G.: *Sudeten Problem Troubling Bonn.* (O jednáních vlády NSR v důsledku vystoupení ministra Seebohna v otázce Mnichova.) *The New York Times* (Paris), 4.6.1964.

*** *The Art of Survival. A Czech Writer Looks Back.* (Vyznání československého komunistického intelektuála v souvislosti s posledním ideologicko-politickým vývojem v ČSSR.) *Survey — A Journal of Soviet and East European Studies* (London), č. 51 (duben 1964).

*** *Bonn und das Müncher Abkommen.* (Kritický komentář k stanovisku vlády NSR k „Heimatrecht“, „Selbstbestimmungsrecht“ a Mnichovu.) *Neue Zürcher Zeitung* (Zürich), 4.6.1964.

*** *L'Eglise en Tchécoslovaquie.* *Est & Ouest* (Paris), roč. 16, č. 318 (1.-15.4.1964).

*** *Frühling auf dem Eis.* (O destalinizaci v ČSSR.) *Der Spiegel* (Hamburg), č. 13-15.4.1964.

*** *Novotny Rides the Storm.* *The Interpreter* (London), duben 1964.

Kultura, věda a pod.

* Buber-Neumann, M.: *Kafkas Freundin Milena*. Gotthold Müller Verlag, München, 1964, 316 stran a 7 obraz. příloh.

* Comenius, J. A.: *Vorspiele*. Herausgegeben, übersetzt, erläutert und mit einem Nachwort versehen von Herbert Hornstein. Pädagogischer Verlag Schwann, Düsseldorf, 1964, 255 stran.

Demetz, P.: *Ein Band Kafka gegen ein Moped. Kafkas Werk in kommunistischen Ländern — die Konferenz von Liblice*. (Recense sborníku o liblické konferenci, vydaného NČSAV.) *Die Zeit*, č. 19 — 8.5.1964.

* Emrich, W.: *Franz Kafka. Das Baugesetz seiner Dichtung. Der mündige Mensch jenseits von Nihilismus und Tradition*. Athenäum Verlag, Frankfurt/M. — Bonn, 1964, 448 stran. 4. vydání.

Féron, B.: *La direction du P.C. tchécoslovaque essaye de mettre au pas les journaux culturels*. (První zpráva o jmenování Milana Jungmanna šéfredaktorem *Literárních novin* na místo Jiřího Šotoly, uveřejněná ještě před oficiálním oznámením LN 6. června.) *Le Monde* (Paříž), 30.5.1964.

Haas, W.: *Deuter, Editor, Erzähler — Max Brod zum 80. Geburtstag*. (O životě a díle Maxe Broda z pera jeho blízkého pražského přítele, spisovatele a publicisty Willy Haase.) *Die Welt* (Hamburg), 27.5.1964.

Hafner, St.: *Das geistige Leben Österreichs und die Nationalkulturen Mittel- und Südosteuropas. Österreichische Osthefte* (Wien), roč. 6 (1964), č. 1.

Hasselblatt, D.: *Kafka russisch*. (O vydání Kafkova díla v SSSR.) *Der Monat*, č. 187 (duben 1964).

Kárnět, J.: „Truth Knows No Ocean ...“ (Odpověď Jiřího Kárněta na kritiku, uveřejněnou v časopise *Film a doba*,

č. 1/1964. Kritika se týkala Kárnětova přehledu československého filmovnictví v měsíčníku *East Europe*, New York, č. 9/1963.) *East Europe* (New York), roč. 13 (1964), č. 4.

* Málek, St. G. (vyd.): *Spruchweisheit aus Osteuropa*. (Obsahuje m. j. řadu českých a slovenských přísloví.) Günter Olzog Verlag, München, 1963, 95 stran textu a obrazů.

Opala, R.: *Ganztagsschule in der ČSSR*. *International Review of Education*, roč. 8 (1962-63), č. 2.

Peška, V.: *Le „realisme socialiste“ — mythe, cadavre, ou les deux?* (Rozhovor několika znalců, mezi nimi i spolupracovníka *Svědectví*, o situaci literatury v socialistických zemích.) *La France Catholique* (Paříž), č. 919, 10.7.1964.

Robert, M.: *Prager Tagebuch*. (Dojmy francouzské spisovatelky o Praze.) *Der Monat*, č. 185 (únor 1964).

* Sokel, W. H.: *Franz Kafka — Tragik und Ironie. Zur Struktur seiner Kunst*. A. Langen-G. Müller Verlag, München, 1964, 586 stran.

Urban, R.: *Die pädagogische Entwicklung in der Tschechoslowakei. Mitteilungen der deutschen Pestalozzi-Gesellschaft*, roč. 11 (1964), č. 1.

* Wandruszka, A.: *Leopold II. Bd. 1: 1747-1780*. Herold Verlag, Wien-München, 1963, 450 stran a 19 obraz. příloh.

* Weinberg, K.: *Kafkas Dichtungen — Die Travestien des Mythos*. A. Francke Verlag, Bern, 1964, 509 stran.

Hospodářství

* Alton, Th. P. (a jiní): *Czechoslovak National Income and Product, 1947-48 and 1955-56*. Columbia University Press, New York, 1962, 241 stran.

Lamberg, R. F. : Die tschechoslowakische Wirtschaftskrise im Spiegel der Planergebnisse von 1963. *Osteuropa-Wirtschaft* (Berlin), roč. 9 (1964), č. 1.

Lamberg, R. F. : Die industrielle Entwicklung der Satellitenländer. (Úsek o průmyslové výrobě a hospodářských výsledcích ČSSR v roce 1963.) *Neue Zürcher Zeitung* (Zürich), 4.6.1964.

Langr, J. : Strukturänderungen der tschechoslowakischen Industrie. *Wirtschaftsdienst* (Hamburg), roč. 44 (1964), č. 2.

Montias, J. M. : A Plan for All Seasons. Second Thoughts on the Czech Economy. (O současném stavu a vývojových problémech čsl. hospodářství.) *Survey — A Journal of Soviet and East European Studies*, č. 51 (duben 1964).

Taborsky, E. : Moskaus Entwicklungshilfe: Die Rolle der Satellitenstaaten.

(Úsek o stycích ČSSR a H MVZ.) *Hinter dem Eisernen Vorhang*, roč. 10 (1964), č. 2.

*** Economic Revisionism in Czechoslovakia. (Snahy československých ekonomických pracovníků o revizi hospodářské soustavy země.) *East Europe*, roč. 13 (1964), č. 2.

*** Stagnation in der Wirtschaft der Tschechoslowakei. (O plnění plánu roku 1963, úkolech letošního plánu a opatřeních ÚVKŠČ na úseku hospodářském.) *Hinter dem Eisernen Vorhang*, roč. 10 (1964), č. 4/5.

*** Tchécoslovaquie — L'économie en 1963. *Notes rapides sur la situation Économique* (Paris), č. 204 (7.4.1964).

*** Tchécoslovaquie: Les difficultés de l'équilibre entre la quantité et la qualité. *Le Courrier des pays de l'Est* (Paříž), No. 2, 26.3.1964.

Surrealismus včera a dnes

Už dávno neměla výstava v Paříži takový ohlas a nevyvolala tak prudké a namnoze zmatené polemiky pro i proti, jako výstava nazvaná „Surrealismus, jeho prameny, jeho historie a jeho přibuzenství“, otevřená ve velké galerii Charpentierové. Snad je to proto, že byl učiněn první pokus podívat se trochu zhloubky a historicky na hnutí, které se zrodilo a vyvíjelo přímo před našima očima a jevílo se nám často opravdu zkrešeně.

Surrealismus se zrodil právě před 40 lety, roku 1924, divokým manifestem mladých literátů a výtvarníků, kteří se postavili proti dosavadním uměleckým směrům, tedy i proti kubismu, a hlásali spíše než nový umělecký směr uskutečnění světové revoluce. Tu spojovali s komunismem. Po rozluce Aragonově zůstali v hnutí básníci Paul Eluard, Robert Desnos,

Antonin Artaud, z výtvarníků pak především André Breton, jenž dal výtvarnému surrealismu jeho podstatu otevřené provokace proti všem starým směrům. Breton prohlásil, že chce „zavraždit tradiční malířství“, chce naprostou svobodu myšlení a tvoření, „svobodu pro svobodu“. V nové estetice žádal „brutální rehabilitaci předmětu“, pojatého ovšem nikoliv způsobem klasicky realistickým, nýbrž povýšením reality na přímý a hluboký vnitřní výraz.

„*Letos jsou růže modré a dřevo je ze skla*“, praví se v prvním surrealistickém manifestu. A to je skoro možno nazvat heslem prvního surrealismu — realismus obrácený na ruby. Pojem „surrealismus“ vyslovil první již před 50 lety Guillaume Apollinaire, jehož ostatně uvádí předmluva k výstavě jako skutečného otce surrealismu, (zejména jeho velkou dramatickou básní „Prsy Tiresiový“).

Surrealisté nebyli ve svých počátcích zcela novou uměleckou školou (ostatně se bránili takovému označení), nýbrž vytvářeli nového ducha, otevřeného všem možným vlivům a představám, humoru, smíchu, barvě, zvuku, erotice, a na půdě pomyslné básnivému snu a nejpodivnějším, neobvyklým symbolům.

Surrealismus byl tehdy skutečnou revolucí lidského ducha a zrodil díla, jež přes odpor filističinu vytvářela nové uměleché hnutí mezinárodního významu. Albert Camus je nemyslitelný, jak sám přiznal, bez obrody surrealistickým myšlením; stejně básník Jacques Prévert. Jean-Paul Sartre z něho čerpal nespoutanou svobodu myšlení. U nás Vítězslav Nezval ve svých nejšťastnějších lidských i uměleckých letech třicátých, Karel Teige, jeho vzdělaný teoretik a propagátor (revue *Zvěrokruh*) Konstantin Biebl a Závěš Kalandra. Malířka Toyen se již roku 1947 uchýlila do Paříže, kde mohla volně pokračovat v rozvoji svého talentu.

Výstava, kterou vzorně uspořádal historik surrealismu Patrick Waldberg a ředitel galerie Raymond Nacenta, ukazuje, že od začátku se rozvíjely, někdy ruku v ruce, někdy proti sobě, dva surrealismy: jeden, jehož představivost a nespoutaná fantazie hraničily často se schizofrenií. Jeho hlavní představitel Salvador Dalí je, jak zdůrazňují četní kritikové jinak sympatisující se surrealismem, „patologický případ pro psychanalýtu.“ Druhý, který rovněž netvoří obrazové kompozice starého žánru, nýbrž po způsobu mystického zanícení předků (Waldberg vystavuje „anachronický surrealismus“ Breughelův, Hieronyma Bosche), tvoří čarovná díla imaginace, v níž ožívají sfingy, sirény, ďáblové, andělé, záhadné květy, svět mikroskopických obrazů. To vše hraničí s lidským podvědomím a otvírá nadskutečné hry obrazů a vzpomínek, jež se rodí v polosnu v našem nitru. Tento surrealismus byl blízký našim výtvarníkům Jindřichu Štýrskému a malířce Toyen, kteří vytvořili díla nevidané

fantazie a poezie a zároveň neobyčejně logická myšlením i dokonalou výtvarnou technikou.

Vedle Maxe Ernsta, patří k tomuto směru Bretonec Yves Tanguy, Belgičané René Magritte a Delvaux, Kanadan Pellan, Čílan Matta, Victor Brauner, Američanka Dorothea Tanning, kteří se tu jeví už jako „klasikové“ tohoto protiklasického hnutí, tak jako jsou jimi dnes v poezii již Paul Eluard a Robert Desnos.

Surrealismus na této výstavě, jež shromáždí přes 500 děl, se pojednou jeví jednolitým uměleckým směrem při vši své rozmanitosti a často i protichůdnosti.

Surrealismus tu poprvé uceleně vstupuje do dějin umění; a je třeba říci, že obstál. Nejeví při své čtyřicetce známky únavy či sklerózy.

Živé umění

Surrealismus opravdu dobře snesl zkoušku času, které podlehl tolik směrů. Výstava, která vyvažuje jeho aktiva a pasiva, přispěje nejen k poznání celé šíře jeho ducha, ale zbaví jej příživnických vtípalů. Dalí, Miró, Picabia, někdejší jeho bohové, ustoupili do druhé, třetí řady. A naopak mezi prvními se objevili vedle Ernsta, Massona, Tanguyho též naši surrealisté Štýrský a Toyen. Obo vystavovali již na první pařížské výstavě surrealistů roku 1925, a od té doby jim zůstali věrni. Loni byli oba vybráni na výstavu „100 děl současného umění“ v Avile v Itálii.

Síla soudobého surrealismu je v tom, že se zbavil své politické mystiky a spoléhá toliko na své hodnoty výtvarné. Surrealismus, jak ukazuje hojně zastoupení mladších a mladých proniká stále mezi umělce. Nechce už „vraždit umění“, nýbrž ukázat surrealistického ducha v jeho živém vzplanutí. Schoval dravé drápy a hraje, řekl bych, vysokou hru výtvarnou.

Jaroslav Jira (Paříž)